

NEPSZERŰ TÖRTÉNELMI

NEPŠZBRÖ TRIRÉNIELN

KEREKES LAJOS

AZ OSZTRÁK
TRAGÉDIA
1933—1938

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ/1973

SZAKLEKTOR:

INCZE MIKLÓS

A SOROZATOT SZERKESZTI:

RÉZ MIKLÓSNÉ

AUSZTRIA

MUSSOLINI ÉS HITLER KÖZÖTT

BÉCS, 1938. MÁRCIUS 15., KEDD

Az osztrák főváros történelmi központjában látványos eseményre készülnek: a Heldenplatzra Hitler Adolf érkezését várják, aki majd bejelenti, hogy Ausztria „önként és végérvényesen” csatlakozott az „ezeréves német birodalomhoz”. A Ringstrasse középületeit horogkeresztes zászlók erdeje borítja, a hangszórók szünet nélkül pattogó indulókat és az „egy nép, egy birodalom, egy vezér” jelszavát harsogják. A Hotel Imperialtól a Burgig terjedő útvonal mentén több mint negyedmillió ember tolong. Látni akarják, amint a fekete ruhás elit testőrcsapatok és a Berlinből Bécsbe vezényelt rendőralakulatok sorfala között elhalad a német birodalom vezérének nyitott Mercedes kocsija.

Délelőtt 11 órakor indul el az Imperial elől a gépkocsioszlop. A Führer állva utazik a nyitott kocsiban, kezét üdvözlésre emeli. „Heil Hitler!” — kiáltozza ütemesen a tömeg. A Heldenplatz kapujától a Burg neoklasszicista stílusban épült szárnyának bejáratáig, német és osztrák tábornokok élén, Hitler gyalog teszi meg az utat. A kapubejárat fölött máskor látható három szót — „Justitia regnorum fundamentum” (A kormányzás alapja a jog) — most három hatalmas horogkeresztes zászló takarja el. A tömeg éljenző zúgása betölti a hatalmas teret, amikor Hitler kilép az épület erkélyére. Seyss-Inquart birodalmi helytartó szól először. „Vezérem! Az osztrák szövetségi állam legfelsőbb törvé-

nyes képviselőjeként jelentem a vezérnek és birodalmi kancellárnak, hogy az osztrák nép akarata és kívánsága szerint Ausztria a német birodalom része lett” — mondja a mikrofonba. Ismét lelkes éljenzés. Prinz Eugen méltóságteljes lovas szobrára kapaszkodva valaki vadul lengetni kezd egy horogkeresztes zászlót. Percekig eltart, míg Seyss-Inquart folytatni tudja beszédét. „Vezérem! Ön egységes akarattá olvasztotta össze a német népet, valamennyi utánunk következő német generáció érdekében. Ma üdvözli önt az új, mégis örök Németország, s mi követjük önt, bárhová vezessen is bennünket.” Ezután Hitler áll a mikrofon elé. Diadalmas tekintettel végigméri a lelkes tömeget. Soká tart, míg rövid beszédét végigmondhatja. „Német férfiak és nők! Néhány nap alatt a német népközösség életében olyan átalakulás ment végbe, amelynek jelentőségét csak az utánunk következő generációk tudják majd teljes nagyságában felmérni... Ebben az órában életem legfontosabb jelentésével állhatok a német nép elé. Mint a német nemzet vezére és kancellárja jelentem a német történelemnek, hogy hazám belépett a német népközösségbe.”

Ausztria belépett a német népközösségbe... A nemzetiszocialista Németország közösségébe, amelynek teljes gazdasági, katonai és szellemi erejét 1933. január 30-a óta a német fasiszták világuralmáért indítandó háború előkészítésére összpontosították. Tagja lett annak a „német vér- és fajközösségnek”, amely az emberi szabadságjogokat eltaposva, a kultúrértékeket megtagadva a nyers erőszak, a barbárság kultuszát emelte oltárra. Ausztria megszállása és a német birodalomhoz csatolása Hitler első, még vértelen hódítása volt. Az Anschluss azonban csak átmeneti állomást, Duna-völgyi kiindulópontot jelentett a további német előretö-

réshez. A Heldenplatzon tüntető negyedmillió ember közül ezt akkor bizonyára kevesen tudták. De tudták azok a százezrek, akik már a Gestapo őrizetében sínylődtek, s további százezrek érezték, hogy az erőt, egyiséget és lelkesedést sugárzó kulisszák előtt Ausztria legsúlyosabb történelmi tragédiája zajlik.

IRÁNY: AUSZTRIA

Az első világháborút követő versailles-i békerendszer egyik legsúlyosabb ellentmondása az volt, hogy a győztesek egy leszerelt Németországgal számolva alakították ki a hatalmi viszonyokat, s ugyanakkor nem teremtetek hatásos biztosítékokat Németország újralfegyverkezése ellen. A békeszerződés tiltó záradékait a demokratikus erőkre támaszkodó szerződések olyan rendszerével kellett volna körülbástyázniuk, amely adott esetben biztos garanciát jelentett volna a német militarizmus újjáéledése ellen. A győztesek belső ellentétei miatt azonban erre nem kerülhetett sor. Így a nyugati nagyhatalmak tehetetlenül szemlélték Hitler hatalomra jutását 1933. január 30-án, s akkor sem cselekedtek, amikor Hitler, sorra felrúgva a versailles-i tilalmakat, a háború előkészítésének útjára lépett.

Németország új urai Ausztriát szemelték ki első áldozatnak. Hitler már 1925-ben a „Mein Kampf”-ban számot vetett a jövő lehetőségeivel. Felismerte, hogy a békerendszer globális revíziójának követelése egységbe kovácsolná az első világháború győzteseit. Ezt pedig minden körülmények között el akarta kerülni, sőt éppen a volt szövetségesek belső ellentéteit kihasználva — s ha lehet, fokozva — remélte elérni céljait. Ezért a tüzet Franciaország kis szövetségeseire irányí-

totta. Ennek fejében — legalábbis átmenetileg — lemondott a brit hatalmi érdekeket sértő gyarmati követelésekről és a tengerek feletti uralomban való osztozkodásra vonatkozó igényéről. E kontinentális taktikával Hitlernek sikerült eloszlatnia az angol uralkodó körök konzervatív és szovjetellenes szárnyának kezdeti bizalmatlanságát, sőt fokozatosan megértésre és támogatásra talált körökben a versailles-i „igazságtalanságok” jóvátételét illetően. Az angol polgári lapok Hitler kancellárságát úgy tárgyalták, mint valami egészen természetes fejleményt, amelyet megakadályozni amúgy sem lehetett volna. A demokratikus közvélemény aggodalmát azzal igyekeztek eloszlatni, hogy a Hitler-kormányban részt vevő nem náci miniszterek jelenléte ki fogja zárni, hogy az új német kormány kizárólag nemzetiszocialista célkitűzéseket szolgáljon.

A hatalomátvétel idején egyébként szó sem lehetett nyugati irányú terjeszkedésről. Az 1925-ben megkötött locarnói egyezményben Anglia és Olaszország kezességet vállalt Franciaország és Belgium keleti határainak sértetlenségéért, tehát ebben az irányban egyelőre reménytelennek látszott minden vállalkozás. A Lengyelországot a tengerrel összekötő sáv, az ún. korridor problémájának felvetése pedig tovább szilárdította volna Franciaország kelet-európai befolyását. Ausztria volt Európa egyetlen olyan gyenge pontja, ahol Hitler számítása szerint Németország a háború kockázata nélkül megindulhat. Angol kormánykörök már korábban is hajlottak arra, hogy a német—osztrák viszonyt a németek belső ügyének tekintsék, ezért Anglia oldaláról nem kellett meglepetésektől tartani. A német vezetők e helyzetmegítélése még hosszú ideig reálisnak bizonyult. Franciaország közvetlen beavatkozása sem fenyegetett, mivel Ausztria nem volt a

francia szövetségi rendszer tagja, mint a kisantant államai. Ezenkívül a sokesztendős német propaganda eredményeként Ausztriában számítottak a legkisebb belső ellenállásra; ez nem volt mellékes körülmény, hiszen Németország még nem készült fel egy esetleges háborúra.

A nácik már jóval 1933 előtt igyekeztek behatolni Ausztriába. A német náci párt, az NSDAP 1920-ban kiadott programja már kimondta, hogy a párt célja a versailles-i és az Ausztriára vonatkozó Saint Germain-i békeszerződés döntéseinek likvidálása és valamennyi németnek egységes nagynémet birodalomban való egyesítése. 1925-ben a „Mein Kampf”-ban Hitler határozottan leszögezte, hogy „Ausztriának vissza kell térnie a nagy német anyaországhoz, mégpedig nem valamiféle gazdasági meggondolás alapján... Azonos vér közös birodalomba tartozik. A német népnek addig nem lehet joga gyarmatpolitikai tevékenységre, amíg saját fiait nem tudja egységes államban összefogni.” Hitler a német—osztrák viszonyt sohasem tekintette államközi kérdésnek, hanem legbensőbb pártügynek, amelyet „nemzetiszocialista eszmei közösség” alapján lehet csak megoldani. 1926-ban az osztrák náci pártot szervezetileg is egyesítették a némettel, és Ausztria területét „VIII. Gau” néven besorolták a párt szervezési rendszerébe.

Az osztrák nácik azonban Hitler hatalomra jutásáig nem tudtak említésre méltó tömegbefolyásra szert tenni. 1927-ben Ausztriában 130 helyi náci csoport működött, de a taglétszám alig érte el a 7000 főt. 1930-ra ez a szám 110 000-re emelkedett, de még mindig messze elmaradt a többi ausztriai párt taglétszámától. Az 1930-as választásokon önállóan induló nácik egyetlen képviselői mandátumot sem tudtak szerezni. A válasz-

tások után Hitler Theodor Habichtot, a német nemzeti-szocialista párt tagját és a Reichstag képviselőjét nevezte ki az osztrák náci párt országos vezetőjévé, Landesinspekteurévé. Habicht azután az osztrák Alfred Proksch, Eduard Frauenfeld, Josef Leopold stb. támogatásával féktelen Anschluss-propagandába kezdett.

Ki volt ez a Theodor Habicht? Korábban a náci párt városi vezetőjeként működött, Wiesbadenben. Most a „Landesinspekteur” hangzatos címével felruházva szabad kezet kapott Ausztria erőszakos annexiójának előkészítésére. 1932-ben kiadta az osztrák náci párt szolgálati könyvét, amelyben brutális nyíltsággal kifejtette a párt céljait. Idézzük e könyv egy részletét, mert jellemző képet ad a náci párt programjáról, amely nemcsak Ausztriára, de más meghódításra kiszemelt országokra nézve is érvényes volt:

„Az NSDAP az összes alá- és mellérendelt, valamint különleges szervezeteivel önálló államot képez a jelenlegi rendszerben. A pártállam a jelenlegi államtól abban különbözik, hogy 1. még nem fog össze valamennyi állampolgárt, illetve az állampolgárok egy részének felvételét elutasítja, 2. még nem irányítja az összes nyilvános testületet, szervezetet és egyesületet, 3. még nincs az államhatalom birtokában. A hatalom megragadásának pillanatában azonban az állami szervek helyébe a pártszervek lépnek, illetve átveszik azokat. Így valósul meg a párt és az állam egysége.”

Habicht kinevezésével az osztrák párt irányítása és az Anschluss-gondolat hirdetése teljesen a németek kezébe ment át. Rövidesen jelentkeztek e tény összes katasztrofális következményei.

A német náci párt választási sikerei és politikai befolyásának megnövekedése nem maradt hatástalan az osztrák társadalomra sem. Az osztrák nácik is erősöd-

ni kezdtek. Híveik főleg az állás nélküli fiatalok, a világháború után leszerelt tisztek és a válság következtében tönkrement kispolgárok közül kerültek ki. A hivatalokat a régi klerikális elemek töltötték meg, az egyetemi hallgatók közül sokan nem számíthattak megfelelő állásra. Ezek igen hamar a nemzetiszocialista eszmék híveivé váltak, mert azt remélték, hogy a náci hatalomátvétel véget vet a régi hivatalnoki kaszt uralmának, és előttük is megnyitja az érvényesülés lehetőségét. A világháború után leszerelt tisztek és altisztek a náciizmus militarista jelszavaitól lelkesültek, a kispolgárság egyes köreiből pedig az antiszemita propaganda talált visszhangra. A németiség egységéről és a németek világuralmának kivívásáról hangoztatott szövegek pedig még szélesebb körben hatottak. Az osztrák náci párt tehát a „lábadó középosztály” ki nem elégített rétegéből toborozta mindenre elszánt híveit, akik a középosztály jóllakott részét halálos ellenségüknek tekintették.

Hitler kormányra jutása után a német párt a hatalom minden eszközével támogatta az osztrák náci megerősödését. Ezek közül az egyik legfontosabb a propaganda volt. Az osztrák Hazafias Arcvonal propagandafőnökének, Hans Beckernek a második világháború után nyilvánosságra hozott adatai szerint Németország akkoriban havi kétfélmillió schillinget fordított az ausztriai propagandára. A német sajtó és rádió szüntelenül hangoztatta, hogy Ausztria nemzeti érdekeinek egyedüli képviselője az osztrák náci párt, következésképpen minden ellene hozott korlátozó intézkedés a nemzeti érdekek sérelmét jelenti. Azt hajtogatták, hogy Dollfuss a Vatikánnal és Franciaországgal szövetkezve a birodalom egysége ellen mesterkedik, hogy Ausztria gazdaságilag életképtelen, a „Népszövetség kolóniája”,

„Európa Mandzsúriája”, „frankofil bástya” stb. A német propaganda Ausztria közállapotainak csak az árnyoldalait emelte ki. Ez a torz tükör csak az önkényt, a gazdasági bajokat, a munkanélküliséget, a börtönöket és az internáló táborokat, a korrupciót és a dilettantizmust mutatta. A náci hatalomátvétel esetén pedig sikereket, győzelmeket, egységet, munkaalkalmat és gazdasági fellendülést vetített a tömegek elé. Igyekezett beleszuggerni az osztrák közvéleménybe, hogy az Anschluss minden társadalmi nehézség megoldásának alapfeltétele. E propaganda különösen azért volt erős hatású, mert a német fasiszta állam szigorú központi irányítása alatt működött, minden ellenzéki hang teljes kizárásával. Érthető, hogy megzavarta az osztrák társadalom egy részének tisztánlátását.

A párt és alárendelt szervezetei — az SS, az SA, a Hitlerjugend stb. — jó előre felkészültek a hatalomátvételére. 1933 tavaszán az osztrák rendőrség egy házkutatás alkalmával megtalálta az SA mozgósítási tervét, amely feladatul szabta tagjainak, hogy adatokat gyűjtsenek a rendőrség, a laktanyák, a fegyverraktárak, a bankok, a minisztériumok és egyéb központi irányító szervek elhelyezéséről, belső szervezetéről és biztosításáról. Kapcsolatokat kellett teremteniük a rendőrség és a hivatalok beosztott tisztviselőivel, s megszerezni általuk a legfontosabb rendészeti, politikai és gazdasági vonatkozású iratokat. Az osztrák államapparátusban kialakult ötödik hadoszlop évek során olyan tökéletes hírszolgálati hálózatot épített ki, hogy Friedrich Rainer náci vezető állítása szerint a „párt még a kancellár hálósobáját is ellenőrzése alatt tartotta”.

A Hitler hatalomra jutását követő hetekben az osztrák nácik új választások kiírását követelték. A párt-

vezetőség szilárdan meg volt győződve róla, hogy a választások a párt nagymértékű előretörését fogják eredményezni, és ennek alapján előbb keresztényszocialista—náci koalíció, majd a megszerzett pozíciók birtokában rövidesen kizárólag nemzetiszocialista kormány jön létre. Dollfuss azonban elzárkózott az új választások kiírása elől,* ezért a náciak néhány hét múlva taktikát változtattak: békés tüntetések és fáklyás felvonulások helyett megfélemlítő terrorista akciókat, politikai merényleteket és gazdasági szabotázsokat szerveztek. A Josef Leopold náci vezető lakásán talált egyik utasítás szerint ezeknek az akcióknak az volt a céljuk, hogy „az emberek lelki zűrzavarát a teljes megérésig fokozzák”.

Az osztrák kérdést kifejezetten a párt ügyének tekintették. Hitler szemében Ausztria nem csupán eszméinek melegágya és szűkebb hazája volt (az Inn melletti Braunauban született), hanem a liberális eszmék egyik európai centruma, az általa elképzelt német egység gondolat megvalósításának akadálya és a „nemzetközi tőkétől átszőtt Bábel” is, amelynek felszámolását egyik legfontosabb feladatának tekintette. „Mein Kampf” című művében gyűlölettel írta Bécsről: „Meg voltam győződve arról, hogy ez a város minden igazán nagy német személyiséget korlátoz és akadályoz, s megfordítva, minden németellenes jelenséget erősít. Visszataszító volt számomra a csehek, a lengyelek, a magyarok, a rutének, a szerbek, a horvátok és főleg a zsidók faji konglomerátuma. Az én szememben ez a város a vérfertőzés megtestesítője.”

* Az Innsbruckban 1933 áprilisában lezajlott részleges tartományi választásokon a nemzetiszocialisták jelentősen előretörték. Míg 1931-ben csak 1196 szavazatot kaptak, 1933 áprilisában már 14 996-ra növekedett a rájuk eső szavazatok száma.

Hitler személyes becsvágya, hogy az ő nevéhez fűződjék a „nagynémet egység” megvalósítása, s ezáltal nevének fénye túlragyogja Bismarck nevét és történelmi érdemeit, igen jelentős szubjektív elemet szolgáltatott a fasiszta Németország osztrák politikájához.

TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

Az osztrák köztársaság 1918. november 12-i kikiáltása óta változó hevességű harc folyt az ország demokratizálásáért, Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja és a többségében konzervatív Keresztényszocialista Párt között. Az osztrák Szociáldemokrata Párt az 1918 őszen bekövetkezett európai forradalmi helyzetben kísérletet sem tett arra, hogy a Habsburg-ház összeomlása nyomán beállt helyzetet az ország szocialista átalakítására kihasználja, de kétségtelenül törekedett arra, hogy megszerzett hatalmi pozícióit a polgári demokratikus szabadságjogok és kiterjedt szociális törvényhozás érdekében gyümölcsöztesse. A Szociáldemokrata Párt Ausztria jelentős politikai tényezője lett, amit a parlamenti választásokon elért sikerei is bizonyítanak: az 1919 februárjától 1930 novemberéig lezajlott öt választás során mindig körülbelül másfél millió szavazatot kapott és általában a parlament legerősebb pártja volt.* A szociáldemokraták különösen erős befolyással rendelkeztek Bécsben, amelynek közigaz-

* 1930. november 9-én a szociáldemokraták 516 913 szavazatot kaptak, és 72 mandátummal vonultak be a bécsi parlamentbe, míg a keresztényszocialisták csak 66 képviselői helyet szereztek. A szociáldemokrata teoretikus, Otto Bauer ekkor kijelentette: „Még félmillió szavazat, és Ausztriában parlamenti úton győz a szocializmus.”

gatását 1919 és 1934 februárja között gyakorlatilag ők uralták: a képviselő-testületi választásokon általában elért 70⁰/₀-os eredményük alapján a párt jelöltjeiből választották meg a polgármestert és a városi tanács legfontosabb tisztségviselőit.

Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának és a dolgozó tömegeknek a nyomására 1920 szeptemberében új alkotmány jött létre, melynek tervezetét a ma is élő világhírű, haladó szellemű jogtudós, Hans Kelsen dolgozta ki. Az osztrák köztársaság az új alkotmány különféle Habsburg-ellenes törvényeinek, továbbá a haladó szociális törvények egész sorának életbe léptetése révén az akkori Európa egyik legmodernebb polgári országa lett. Hosszan lehetne sorolni azokat a szociális vívmányokat, amelyeket a demokratikus erők a dolgozókra támaszkodva a húszas években elértek. A száraz felsorolás helyett inkább idézzük Ambrózy Lajos bécsi magyar követ jelentését, amelyben felsorolja a bécsi városi tanács szociáldemokrata pénzügyi tanácsosának, Hugo Breitnernek a „bűnlistáját”:

„A városi tanácsosnak joggal vetik a szemére, hogy az építési adóval, a progresszív gazdasági adóval, a luxusadóval és a szociális adónemek egész sorával a gazdasági romlás szélére sodorta a háztulajdonosokat, a valamikor jómódú középosztályt, a kereskedők és vállalkozók rétegét.

A mérleg másik serpenyőjében viszont sok olyan alkotás áll, amelyik kivétel nélkül a munkásosztály, főleg a szervezett szocialista munkásság javát szolgálja. Ilyenek például a lakótelepek, melyekben a munkások — amennyiben szociáldemokraták — ha nem is olcsó, de kényelmes és célszerűen beosztott lakásokat kapnak, az udvarokban árnyékot adó fákkal. Ilyenek a nagy számban épített fürdők, a gyermekek számára lé-

tesített medencék, a külvárosokban példaadóan ápolt parkok. A gazdagon folyó városi adókból jóléti intézmények tömegét tudták létrehozni: városi kórházakat, sportpályákat, a hatalmas városi stadiont, a kitűnően működő beteg- és öregbiztosítási hálózatot, munkás sportklubokat és munkás kultúregyesületeket. Úgy-szintén a város gazdag bevételei tették lehetővé, hogy a művészetet képviselői, költők, zeneszerzők fizetést élvezzenek, festők és szobrászok városi megbízásokat kapjanak, ami egyben kitűnő eszköz volt arra is, hogy a szociáldemokrata párt befolyást gyakoroljon a szellemi élet jelentős részére.

Ezeket a polgárság szempontjából destruktív, a proletariátus számára viszont konstruktív teljesítményeket Breitner valóságos fanatizmustól sugallt találékonysággal és példátlan munkabírással érte el. Állítólag minden reggel 7 órakor már az irodájában ült, minden látogatót fogadott, és ritkán távozott éjjel 11 óra előtt. Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy személyét soha a legkisebb gyanú sem érte, s hogy drákói rendszabályait sima, sőt barátságos modorban vitte keresztül, meg kell állapítanunk, hogy Breitner különleges helyet foglal el azon politikusok között, akiket a háború utáni forradalmi megrendülés vetett felszínre. A nagy francia forradalom vagy az orosz bolsevista forradalom számos egyéniséget kitermelt, akik színesebbek nála. Ezekhez mérten Breitner szürkének tűnik, s csak azt lehet a javára írni, hogy kezéhez nem tapad vér. Konok fanatizmusát tekintve azonban Breitner nem marad el sem Lenin, sem pedig Robespierre mögött."

A háztulajdonosok és a vállalkozók szemszögéből nézve tényleg „elrettető” ez a kép, még akkor is, ha tudjuk, hogy a régi Monarchiába visszavágyó osztrák

polgárság vörös sapkás jakobinusokat vélt látni ott is, ahol a valóságban csak girondisták álltak.

Itt érkeztünk el az osztrák köztársaság társadalmi ellentéteinek gyökeréhez. A köztársaság belpolitikai viszonyai történelmileg fonák helyzetet fejeztek ki. A vezető tisztségekben 1920 után nagy számban konzervatív, a császári házért rajongó monarchisták ültek. Nem szerves társadalmi fejlődés eredményeként, hanem a Monarchia váratlan széthullása következményeként lettek a köztársaság vezetői anélkül, hogy politikai nézeteikben lényeges változás következett volna be. Az első osztrák köztársaság kancellárjai között találjuk pl. Johannes Schobert, Ferenc József császár egykori bécsi rendőrfőnökét, vagy Ignaz Seipel prelátust, IV. Károly és Zita királyné bizalmasát és tanácsadóját. Az első osztrák köztársaság politikai képletét ezért így lehetne felállítani: monarchisták által kormányzott köztársaság, konzervatív tőkések, papok és volt tábornokok vezette demokrácia.

A Keresztényszocialista Párt mögött felsorakozó polgári erők már a köztársaság első éveitől kezdve a demokratikus szabadságjogok korlátozására, a „vörös Bécs” befolyásának csökkentésére törekedtek. Miután céljaikat parlamenti eszközökkel aligha érhetnék volna el, a húszas évek elejétől a parlamenten kívüli jobboldali szervezetek, főleg a fegyveres Heimwehr-szervezet antidemokratikus törekvéseit támogatták. Válaszként 1923-ban a szociáldemokraták létrehozták a Republikanischer Schutzbundot (Köztársasági Védszövetség) a demokratikus alkotmány védelmére. A Heimwehr sorozatos provokációkat szervezett, hogy a szociáldemokratákat leszorítsa a legalitás útjáról, majd a „rend védelmezőjeként” halálos csapást mérjen a köztársaság demokratikus rendjére. Napirenden voltak a

politikai gyilkosságok, a szociáldemokrata és a szakszervezeti gyűlések elleni támadások.

1927. július 15-én Bécsben véres összeütközés zajlott le a karhatalom és a tüntetők között, akik egy részrehajló ítélet ellen tiltakoztak. Az összecsapásnak kilencven halálos áldozata volt. A Heimwehr ettől az időponttól egyre nyíltabban a hatalom meghódítására, Ausztria fasiszta átalakítására tört. Az osztrák nehézipar — például az Alpine Montangesellschaft és a Gyár-
iparosok Szövetsége — rendszeresen támogatta. 1928-tól Mussolini Olaszországa és a magyar Bethlen-, majd Gömbös-kormány titkos fegyverszállításokkal és politikai tanácsadással szintén jelentősen segítette az osztrák jobboldal terveinek mielőbbi megvalósítását. Ezeknek az országoknak fontos külpolitikai érdekeik fűződtek ahhoz, hogy az osztrák köztársaság demokratikus belpolitikai rendszerét felszámolva Ausztriát bekapcsolják a tervbe vett olasz—magyar blokkba. A Heimwehr-vezérek: Richard Steidle, Waldemar Pabst, Walter Pfrimer, Ernst Rüdiger Starhemberg, Emil Fey gyakori titkos látogatók voltak Rómában és Budapesten.

1928 és 1932 között belső és nemzetközi okok miatt ugyan nem valósulhatott meg a Heimwehr-puccs, de a keresztényszocialista kancellárok — Ignaz Seipel, majd Engelbert Dollfuss — mind nagyobb szerepet és befolyást biztosítottak a szervezetnek. Kétségtelen volt, hogy az európai — főleg a német — polgári demokrácia sorsának alakulása az osztrák demokrácia jövőjét is eldönti. A demokratikus és a fasiszta erők között régen feszülő ellentéteknek 1933 után valamilyen formában ki kellett robbanniuk.

Az osztrák dráma kifejtését külpolitikai tényezők is nagyban meghatározták. Az Osztrák—Magyar Monarchia széthullása után megmaradt, német nyelvterület-

re zsugorodott 6,5 milliós Ausztria kezdettől fogva a délkelet-európai német hatalmi terjeszkedés útjába esett. A versailles-i békeszerződést diktáló Franciaország Németország háborús veresége után átmenetileg elég erős volt ahhoz, hogy Ausztria és Németország egyesülését, az Anschlusst megakadályozza; hosszabb távon azonban tehetetlen volt a fokozatos német gazdasági behatolással szemben. Talán hatásos fegyver lett volna egy gazdasági és politikai konföderáció Közép-Európában, de ezt a tervet Franciaország saját kelet-európai szövetségeseivel, a kisantant-országokkal sem tudta volna elfogadtatni. E kis országok uralkodó körei hallani sem akartak az Ausztriához és Magyarországhoz fűződő szorosabb kötelékekről, mert Bécs vagy Budapest hatalmi túlsúlyától tartottak. A másik oldalon még kevesebb hajlandóság mutatkozott a közép-európai konföderációs elképzelések megvalósítására. Ausztria és Magyarország tehát kívül rekedt a francia hegemonia alatt kialakult közép-európai szövetségi rendszeren, sőt, miután a kisantant létének fő indoka a Habsburg-restauráció és a magyar revízió meg hiúsítása volt, ellenségesen és elszigetelten állt szemben ezzel a szövetséggel. Vákuum keletkezett a közép-európai békerendszerben, s csak idő kérdése volt, hogy ezt a vákuumot a versailles-i békerendezéssel elégedetlen nagyhatalmak közül melyik tölti be: Olaszország, Németország — vagy pedig a kettő együtt.

E könyv szerzője 1971 szeptemberében az Innsbruck melletti Muttersben hosszabb beszélgetést folytatott az első osztrák köztársaság utolsó kancellárjával, Kurt Schuschnigg-gal.* Schuschnigg Franciaország szerepéről a következőket mondta: a francia kormányok min-

* Az érdekes beszélgetésnek még több részletét idézzük.

dig szimpatizáltak Ausztriával, elsőrendű érdekeik fűződtek függetlenségéhez, de gazdasági befolyásuk csekély volt Bécsben, ezért hiányzott a kelet-európai francia politika gazdasági bázisa. Schuschniggnek ebben igaza van, de nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a nagyobb részében monarchista-konzervatív és nagynémet beállítottságú osztrák polgárság elzárkózott a francia—kisantant külpolitikai vonaltól.

Az első osztrák köztársaság húszéves történetén vörös fonálként húzódik végig az Anschluss-gondolat. A világháborút követő gazdasági káosz és infláció éveiben, 1918 és 1922 között, széles körben tért hódított az a nézet, hogy a kis Ausztria gazdaságilag életképtelen. Míg a Habsburg-birodalom korábbi századaiban az volt a jelszó, hogy „Tu, felix Austria, nube!” (Te, boldog Ausztria, házasodj!), vagyis dinasztikus házasságok útján erősítsd hatalmat, 1918 után az „életképtelenség” és az Anschluss hangoztatása lett az a bűvös jelszó, amellyel időről időre kölcsönökre tudták kényszeríteni a német—osztrák egyesüléstől aggódó francia, olasz és csehszlovák kormányokat. 1922-ben, majd 1932-ben jelentős nemzetközi kölcsönökkel formálisan „megvásárolták” az osztrák függetlenséget, mert a népszövetségi kölcsönök fejében arra kötelezték a Seipel-, majd a Dollfuss-kormányt, hogy Németországgal szemben újabb húsz évre fenntartsák Ausztria nemzeti függetlenségét. Az Anschluss-gondolat népszerűsítésében — súlyos történeti tévedésként — az osztrák szociáldemokraták szinte az élen jártak, abban a hitben, hogy a weimari demokráciával egyesülve győzelemre vihetik a szociáldemokrácia ügyét. Nem figyeltek arra, hogy a weimari köztársaság égisze alatt gyors ütemben folyik a német nagytőke és hadigépezet hatalmának rekonstrukciója.

Eközben Ausztria gazdaságilag egyre inkább Németország függőségébe került. A húszas években gomba módra szaporodtak a német—osztrák vegyesvállalatok, meggyorsult a német tőke behatolása. Ez a körülmény a politikai élet mezején is láthatóvá vált. Különféle társaságok és klubok alakultak az Anschluss-gondolat népszerűsítésére. Ezekben a klubokban kezdte el politikai tevékenységét Seyss-Inquart bécsi ügyvéd, aki 1938 márciusában oly dicstelen szerepet játszott Ausztria német megszállásának előkészítésében.

Az 1929—1931-es gazdasági világválság pusztító következményeit kihasználva a német nagytőke megkísérelte valóra váltani régi tervét: 1931 márciusában a német—osztrák vámunió segítségével tető alá akarta hozni a politikai Anschlusst. Franciaország azonban akkor még elég erős volt, hogy keresztülhúzza ezt a tervet. A hágai nemzetközi döntőbírótság 1931 szeptemberében úgy ítélkezett, hogy a német—osztrák vámunió ellentétben áll a versailles-i és a Saint Germain-i békeszerződéssel, ezért felszólította a német és az osztrák kormányt, hogy ejtsék el a vámunió gondolatát. A német Brüning-kormány tudomásul vette a hágai döntést. Ez volt az utolsó alkalom, hogy Németország egy fontos kérdésben még meghajolt a nemzetközi jog előírásai előtt. Másfél év múlva Hitler foglalta el a kancellári széket...

A HITLER-KORMÁNY ÉS AZ OSZTRÁK PÁRTOK

A német nácizmus győzelme és erőszakos Anschluss-politikája lényeges változásokat és erő-átcsoportosulásokat eredményezett az osztrák társadalomban. Ausztria Kommunista Pártja és Ausztria Szociáldemokrata

Munkáspártjának balszárnya felismerte az országot léteben fenyegető veszélyt, ezért minden erőt a fasiszta annexiós tervek megvalósulása ellen igyekeztek összpontosítani. A Szociáldemokrata Párt vezetőségének 1933. május 12-én hozott határozatát azonban még mindig áthatották bizonyos illúziók, amelyek az adott helyzetben már nemcsak anakronisztikusak, de egyenesen hibásak voltak. A határozat ugyanis leszögezte, hogy a párt a németországi kormányfordulat után lemond régi óhajának, az Anschlussnak a követeléséről, de továbbra sem mond le arról a reményről, hogy egy „szabad és demokratikus Németországgal való egyesülés valamikor a jövőben megvalósulhat. A Szociáldemokrata Párt ebben a kérdésben egyelőre szigorú semlegességet fog tanúsítani.” Tehát szigorú semlegességet egy létfontosságú kérdésben! Még a polgári pártok egy része is reálisabban látta a náciizmus oldaláról fenyegető veszélyt. A Nagynémet Néppárt liberális szárnya szembefordult az Anschluss követelésével, mert rádöbrent: Németország társadalmi viszonyai kizárják annak lehetőségét, hogy az egyesülés föderatív alapon, Ausztria viszonylagos önállóságának megőrzése mellett jöhessen létre. A jobboldali szárny a nácihoz csatlakozott, és szervezetileg is beolvadt az NSDAP-ba. A Keresztényszocialista Párt és a Landbund elnevezésű agrárius polgári párt Anschluss-ellenes állásfoglalását elsősorban nem a fasiszmus antidemokratizmus és a baloldallal szemben folytatott terrorista politikája, hanem sokkal inkább vallási momentumok és az új német vezetők könnyörtelen centralizmusa motiválta. A Bajor Katolikus Néppárt szétverése és vezetőinek letartóztatása, majd Dachauban deportálása nagy megütközést keltett körükben. Az osztrák polgári pártok idegenkedtek a porosz vezetéstől is, a német nem-

zetiszocialisták pedig gyakran és nyomatékosan hangsúlyozták, hogy a fasiszta állam felépítésében a porosz állam hagyományait tekintik példaadónak. Az osztrák katolikus körök tiltakozását éles szavakkal juttatta kifejezésre egy keresztényszocialista publicista: „Csalnak, akik azt mondják, hogy Hitler mozgalma nemzetiszocialista: a valóságban porosz, és ezért irányul Ausztria ellen. A két német állam, Németország és Ausztria között a hadiállapot modern formája áll fenn, háború, amelyet a poroszok Németország égisze alatt folytatnak az ellen a németiség ellen, amelynek képviselője Ausztria.” A cikk szerzője nyilvánvalóan nem ismerte fel a nemzetiszocializmus társadalmi lényegét, viszont jól meglátta az Anschluss-politika hatalmi összefüggéseit.

Ausztriát elszakíthatatlan érzelmi szálak fűzik a német birodalomhoz, s ezért soha nem fog olyan külpolitikai lépést tenni, amely eltávolítaná Németországtól — hangoztatta Dollfuss kancellár. Ugyanakkor, Seipel politikai és eszmei örökösének jelente ki magát, Ausztria önálló államiségének programját hirdette. Dollfuss és a nácik ellentétei éppen e kérdésben vallott gyökeresen eltérő felfogásukból eredtek. A nácik térnyerése ellenére az osztrák társadalom nagyobbik része szemben áll a nemzetiszocialisták Anschluss-törekvéseivel, Dollfuss tehát széles néprétegeket állíthatott volna a kormány politikája mögé. Az utolsó parlamenti választások alkalmával, 1930. november 9-én, a Szociáldemokrata Munkáspárt a szavazatok 43⁰/₀-át, a Keresztényszocialista Párt a 38⁰/₀-át, a Landbund pedig az 5⁰/₀-át kapta. Bár a nemzetiszocialisták az 1932-es Landtag-választásokon előretörték, mégis reálisnak tűnik az az állítás, hogy az osztrák lakosság

75—80%-a nem kívánta a fasiszta Németországgal való egyesülést.

A politikai erőviszonyok tehát sokkal inkább Dollfussnak kedveztek, mint a náciknak, még akkor is, ha tekintetbe vesszük, hogy az utóbbiak Németország teljes támogatását élvezték. Dönteni kellett: vagy a demokratikus társadalmi erőkkel szövetkezni a nemzetiszocializmus ellen, vagy pedig Seipel politikai vonalát követve tovább harcolni a baloldal ellen, s ezzel megnyitni a zsilipeket a nemzetiszocialista áradat előtt. 1933 tavaszán a történelmi körülmények parancsolóan írták elő Dollfussnak, hogy egyesítse a nemzet erőit, s élükre állva vegye fel a harcot a nácik ellen. Az Anschluss-ellenes erők egységes frontja nyílt politikai küzdelemben sikerrel ellensúlyozhatta volna a nemzetiszocialista agitációt, hiszen a nácik viszonylag gyenge — legfeljebb kiélezett propagandájuk és terrorcselekményeik folytán jelentősnek vélt — erőivel szemben a főváros és az ipari centrumok a baloldal befolyása alatt állottak. A munkásság százezres tömegei hűek maradtak a szocializmus eszméihez, soraikban a fasizmus térhódítása jelentéktelenebb volt, mint Németországban. Dollfuss számára ezért az egyetlen helyes program az lett volna, ha a nácizmussal a demokrácia erőit és politikai módszereit fordítja szembe. Ezt megtehetette volna anélkül, hogy súlyosabban veszélyeztette volna a polgári rendszer fennmaradását.

Az osztrák kancellár azonban képtelen volt felismerni, mekkora veszéllyel jár a nemzetiszocializmus előretörése. A fő ellenséget a baloldalon látta, és erőfeszítéseit arra összpontosította, hogy a köztársasági alkotmány fokozatos korlátozásával előkészítse a demokratikus erők teljes felszámolását. A nácikkal szem-

ben hasonló álláspontot képviselt, mint 1932-ben a német uralkodó osztály többsége: az ő szervezeteiket és politikai befolyásukat kívánta felhasználni a baloldal ellen, és ennek érdekében néhány miniszteri tárca átadásától sem zárkózott el. Egy ideig Dollfuss komolyan hitt abban, hogy ilyen áron sikerülni fog a náciakat a keresztényszocialista hegemonián felépülő rendszerrel megbékíteni. Miután Németországban Papen és Kurt von Schleicher csillaga leáldozott, ez a számítás meglehetősen politikai tájékozatlanságot árult el: azoknak az elhibázott koncepcióknak egyike volt, amelyekért Dollfuss később az életével fizetett. 1933. március 13-án tartott rádióbeszédében a kancellár kijelentette: felfogása szerint a nemzetiszocializmust nem lehet baloldali hátvéd segítségével leküzdeni, hanem csak olyan módon, ha a Keresztényszocialista Párt kisajátítja és saját programjaként keresztülviszi a nemzetiszocializmusnak Ausztria számára elfogadható követeléseit. Dollfuss nem titkolta, hogy ebben az összefüggésben a demokratikus irányzatok elleni fellépésre gondol. Ernst Rüdiger Starhemberg herceg,* a fasiszta

* A Starhemberg család kiemelkedő szerepet játszott Ausztria történetében. Ernst Rüdiger Starhemberg (1638—1701) gróf vezette a Bécsét ostromló török hadsereg elleni felszabadító harcokat. A könyvünkben szereplő Ernst Rüdiger Starhemberg (1899—1956) a baloldali demokratikus politikai irányzatok elleni harcot tekintette élethivatásának. Részt vett a felső-szléziai német szabadcsapatok bandaharcaiban, 1923. november 9-én a müncheni sikertelen Hitler-puccsban, majd az osztrák Heimwehr-mozgalom megszervezésében, melynek 1930-tól „szövetségi vezére” lett. A Vaugoin-kormányban belügyminiszteri, majd a Dollfuss- és a Schuschnigg-kormányban alkancellári tisztséget töltött be. A német nemzetiszocialisták erőszakos Anschluss-törekvéseivel szemben az olasz orientáció főképviseelője volt.

Heimwehr-mozgalom vezére, március 21-én, Dollfuss hallgatólagos helyeslése mellett úgy nyilatkozott, hogy a belpolitikai nyugtalanságnak csak abban az esetben tudnak véget vetni, ha megvalósítanak három intézkedést: 1. Felosztatják a Republikanischer Schutzbundot; 2. Leváltják a bécsi szociáldemokrata községtanácsot és állami biztost neveznek ki Bécs élére; 3. A végsőig harcolnak a baloldal ellen. Néhány nap múlva Dollfuss a közvélemény felháborodása miatt kénytelen volt módosítani az elhangzottak lényegét: „nincs kompromisszum sem jobb, sem bal felé” — mondotta.

Dollfuss tehát hozzálátott, hogy reakciós irányban módosítsa az alkotmányt, és megfojtsa a parlamenti demokráciát. Az első jelentős intézkedés ennek érdekében 1933. március 4-én történt, amikor a vasúti munkások sztrájkmozgalma kapcsán kibontakozott vita folyamán egymás után lemondott az Államtanácsnak három, soron következő elnöke. Dollfuss felhasználta ezt az alkalmat arra, hogy az 1917-es hadigazdálkodási felhatalmazási törvény alapján a kormányra ruházza az Államtanács jogkörét, s ezzel egy fontos választott intézményt kikapcsoljon a politikai életből. Röviddel később kijelentette: „Egészen új kurzust kell bevezetni. A parlamentarizmushoz nem lehet visszatérni anélkül, hogy előzetesen alapvető alkotmányreformot ne hajtánánk végre.”

A Keresztényszocialista Pártban nem mindenki értett egyet Dollfuss-szal. Ezért csak fokozatosan haladhatott előre a fasiszta diktatúra bevezetése felé. A párton belüli ellenzék jelenléte fokozatosan megérlelte benne azt a tervet, hogy a Heimwehrre támaszkodva lassan elsorvasztja a Keresztényszocialista Pártot is. Megvalósítandó célnak az olasz fasizmus hivatásrendi szervezetét tekintette, amelynek elméleti problémáit és

az osztrák viszonyokra történő alkalmazásának mód-
szereit Othmar Spann bécsi egyetemi tanár „Der wahre
Staat” (Az igazi állam) című könyvében már a húszas
évek elején kidolgozta.

A kancellár politikája kedvezett a náciknak. A de-
mokrácia korlátozása az ő malmukra hajtotta a vizet,
mert míg a kormány a baloldal ellen szigorú rendsza-
bályokat léptetett életbe, a nemzetiszocialisták tevé-
kenységét egyelőre alig korlátozta. Természetesen nem
hagyták kihasználatlanul ezt a helyzetet. Német repü-
lőgépek naponként repültek osztrák terület fölé, s a
Dollfuss-kormány megdöntésére izgató röpcédulákat
szórtak le. Az osztrák rendőrség által május 13-án le-
foglalt titkos pártutasítás kimondta, hogy „a jelenlegi
kormánynak nem szabad egy pillanat nyugalomhoz
jutnia”. Naponként robbantak a pokolgépek, a könny-
fakasztó és a bűzbombák. A rendőrség és a miniszté-
riumok vezetői halálos fenyegetéseket tartalmazó név-
telen leveleket kaptak. Különleges kiképzésben része-
sített romboló csoportok felszaggatták a vasúti síne-
ket, megrongálták a vasúti jelzőberendezéseket, mit
sem törődve azzal, hogy ártatlan emberek életét és tes-
ti épségét veszélyeztetik. Az osztrák rendőrség csak
kivételes esetekben tudott a merénylőkkel és a szabo-
tőrökkel szemben eljárni, mert tettük elkövetése után
Németországba szöktek, ahol a német kormánytól po-
litikai menedékjogot kaptak.

A német NSDAP vezetői szüntelenül beavatkoztak
az osztrák belügyekbe. Jó példa erre Hans Frank ba-
jor igazságügy-miniszter 1933. május 13-i ausztriai
körutazása. Látogatását a német pártvezetés nyílt pro-
vokációnak szánta.

Frank hírhedt alakja volt a német náci pártnak. A
weimari köztársaság éveiben fiatal ügyvédként csatla-

kozott Hitlerhez, és több száz esetben vállalta a terror-cselekményekért bíróság elé állított nácik védelmét. A hatalomátvétel után a Führer legfőbb jogi tanácsadója, a jogi ügyek birodalmi biztosa, egyidejűleg Bajorország igazságügy-minisztere lett.* 1933. március 18-án a müncheni rádióban példátlan durvasággal megfenyegette az osztrák kormányt: „...óvakodjék attól, hogy a birodalmi németek kényszerüljenek kezükbe venni az ausztriai német néptársak szabadságának ügyét”. Nem titkolta, hogy szükség esetén katonai erőszakkal is fellépnek a náciizmus ausztriai győzelme érdekében.

Frank ausztriai látogatásának már előzményei is kínos helyzetet teremtettek a német—osztrák viszonyban. Az osztrák kormány ugyanis diplomáciai úton közölte Berlinnel, hogy Frank müncheni rádióbeszéde után jelenlétét nem tartja kívánatosnak Ausztriában. Frank ennek ellenére május 13-án Bécsbe repült, és másnap beszédet mondott egy nemzetiszocialista nagygyűlésen. Miután átadta a résztvevőknek Hitler személyes üdvözlését, kijelentette: „Bécsnek még egyszer fel kell szabadulnia, de a nemzetiszocialisták vezetése alatt.” Másnap Grazban tartott beszédet. „Senki sem hiúsíthatja meg Ausztriának Németországgal való egyesülését” — hangsúlyozta. Gúnyos megjegyzéseket tett Dollfussra — alacsony termetére célozva Milli-metternichnek nevezte —, és követelte a kormány lemondását. Az elhangzott uszító beszédek után az osztrák kormány felszólította Frankot, hogy azonnal hagyja el Ausztria területét, mert ellenkező esetben mint nemkívánatos magánszemélyt rendőri kísérettel viszik

* Lengyelország megszállása után Varsó diktátorává lépett elő, s ebben a minőségében fő felelősség terhelte több millió ember legyilkolásáért. A háborús főbűnösök nürnbergi perében elnyerte méltó büntetését, 1946-ban felakasztották.

a német határig. Az osztrák kormány jogos eljárását a birodalmi propaganda kihívásnak és ellenséges cselekedetnek nyilvánította. A Frank-ügy jelentősen hozzájárult a két ország kapcsolatainak további romlásához.

MUSSOLINI ÉS DOLLFUSS SZÖVETSÉGE

A német—osztrák ellentétek fokozódása miatt Dollfuss igyekezett Ausztria nemzetközi pozícióit megszilárdítani. Belpolitikai törekvéseiből következett, hogy első-sorban a fasiszta Olaszország oldalán keresett védelmet a náciizmus ellen; eközben arra számított, hogy a két fasiszta nagyhatalom könnyen megegyezésre jut a külpolitikai kérdésekben. Ez éppen olyan téves és később végzetes következményekre vezető elgondolás volt, mint az a belpolitikai terv, hogy a Heimwehr közreműködésével létrehozott diktatúrával ellensúlyozza és likvidálja a nemzetiszocializmus befolyását.

Mi volt az olasz—osztrák külpolitikai közeledés alapja? Olaszország külpolitikáját a két világháború között a francia törekvések elleni harc határozta meg, ami különösen éles formát öltött Mussolini hatalomra jutása után. Az olasz tőkésosztály nem tudta elfelejteni, hogy a világháborút követő osztozkodásban a francia kormány ütötte el azokatól az európai befolyási övezetektől és afrikai gyarmatterületektől, amelyeket az 1915-ös londoni titkos egyezmény Olaszországnak ígért. A Franciaország által életre hívott és támogatott kisan-tant elzárta Olaszország előtt a közép-európai és a balkáni terjeszkedés lehetőségét is. Emellett Olaszország gyarmatszerző törekvései és a tuniszi olaszok helyzete miatt kialakult ellentétek állandósították a feszültséget Olaszország és Franciaország között. Franciaelle-

nes vonatkozásban tehát találkoztak Mussolini és Németország érdekei. Ezzel magyarázható, hogy Olaszország számos, elsőrendű fontosságú kérdésben már Hitler hatalomra jutása előtt is támogatta Németországot. Az olasz sajtó mindig megértő hangon írt Németország gyarmatköveteléseiről, és síkraszállt a lengyel korridor megszüntetéséért. Egyetlen kérdés maradt, ahol érdekei összeütköztek Németország érdekeivel: Ausztria. Az osztrák függetlenség fenntartása és ezáltal a Brenner-határ sérthetetlensége az olasz külpolitika állandó törekvése volt.

Hitler és Mussolini között már igen korán szóba került Ausztria jövő sorsa. Hitler „házi diplomátája”, a később mellőzött Kurt Luedcke már 1922 szeptemberében, tehát Mussolini hatalomra jutása előtt Milánóba utazott, ahol a fasiszta pártlap, a „Popolo d'Italia” szerkesztőségében hosszabb beszélgetést folytatott Mussolinival. Akkori küldetéséről memoárjában ironikusan így emlékezik meg: „Kötőjel voltam két nulla között.” Ez igaz is volt, hiszen akkor még az eljövendő diktátorok csak sóvárogtak a hatalom után. Luedcke Milánóban azt tapasztalta, hogy Mussolini még az esetleges német—olasz szövetség kedvéért sem hajlandó lemondani Dél-Tirolról, hanem e tekintetben folytatni kívánja a polgári kormányok politikáját. Hitler ebből levonta a tanulságokat, és 1923 januárjában egy gyűlésen kijelentette: az NSDAP lemond Dél-Tirolról, mert ennek fejében megkaphatja Olaszország hozzájárulását az Anschluss megvalósításához és az általános német hadkötelezettség bevezetéséhez. A valóságban Mussolini soha nem egyezett bele az Anschlussba, tehát Hitler itt a saját reményeit tüntette fel valószínűságnak. Eljárásában egyébként egy taktikai meggon-dolás is szerepet játszott: a német közvéleménnyel el

kellett hitetni, hogy az általános revíziót követelő NSDAP csak igen jelentős ellenszolgáltatás fejében volt hajlandó lemondani Dél-Tirolról. Ennek alaptalansága azonban csak később, 1933 után derült ki.

Hitler és Mussolini kapcsolatainak történetéhez és fejlődéséhez rendkívül érdekes adatokat tartalmaz egy Hitlertől származó, 1928-ban megfogalmazott terjedelmes kézirat, amelyet amerikai és nyugatnémet történészek 1959-ben fedeztek fel és azonosítottak. A kéziratban Hitler a „Mein Kampf”-nál részletesebben foglalkozik a nemzetiszocialista párt külpolitikai programjának elméleti megalapozásával. Olaszországról azt írja, hogy Németország számára a fasiszta Olaszország lehet az egyetlen szövetséges a versailles-i békerendezés elleni harcban, ezért — fontosabb célok érdekében — le kell mondani a dél-tiroli német kisebbség „felszabadításáról”.

Az olasz kormánykörök nemcsak világnézeti okokból fogadták örömmel Hitler hatalomra jutását, hanem azért is, mert a békeszerződés erőszakos revízióját hirdető náciizmus győzelmétől Franciaország meggyengülését, tehát Olaszország külpolitikai helyzetének előnyös változását remélték. Mussolini már 1933 február elején személyes üzenetet küldött Hitlernek. Ebben kifejezte reményét, hogy a két állam szorosan együttműködhet külpolitikai téren. De már ebben az első üzenetében is kérte Hitlert, hogy miután Olaszország és Németország érdekei a Duna-medencében keresztezik egymást, tekintsen el az Anschluss követelésétől, mert ez megzavarhatná, sőt esetleg lehetetlenné is tehetné a két ország szívélyes együttműködését. A náci felforgató tevékenységének márciusban bekövetkezett fokozódása azonban azt mutatta, hogy Hitler nem vett tudomást Mussolini kívánságáról.

1933 áprilisában Mussolini és Dollfuss találkozott Rómában. Ez alkalommal közösen kidolgozták az osztrák kormány belpolitikai vonalvezetésének alapelveit is. Dollfuss kancellár úgy vélekedett, hogy az osztrák nácik csak két módon tudnának az ország sorsába döntően beleszólni: sikeres felkelés révén — amelyet a nácik számára teljesen kilátástalannak, ezért valószínűtlennek nevezett —, vagy pedig új választások kieroőszakolása alapján. (Itt Mussolini teljesen osztotta Dollfuss véleményét, hogy új parlamenti választások kiírását mindenképpen meg kell akadályozni.)

A német Anschluss-törekvésekkel kapcsolatban Dollfuss úgy vélekedett, hogy miután a csatlakozás az osztrák ipar 70%-át tönkretenné, a tőkések és a vállalkozók többsége nem kívánja azt. A szociáldemokraták, németországi testvérpártjuk sorsát látva, lemondtak az Anschluss támogatásáról. A parasztok — akiket a legtöbb gazdasági előnnyel csábíthatott a német—osztrák egyesülés — a bajor katolikusok kíméletlen üldözése miatt nagyrészt szintén elhidegültek az Anschluss eszméjétől.

Ausztria belpolitikai viszonyairól szólva Mussolini nyomtatékosan hangsúlyozta a fasiszta jellegű reformok mielőbbi bevezetésének szükségességét. „Legyen erős — mondta Mussolini —, mert csak a tekintélyelv-re felépült Ausztria számíthat Olaszország támogatására.” Világos beszéd volt ez: Olaszország csak abban az esetben hajlandó Ausztria függetlenségéért kiállni, ha előbb Dollfuss fasiszta modell szerint átszervezi az osztrák belpolitikai rendszert.

Közvetett formában Gömbös magyar miniszterelnök is ilyen tanácsokat adott. Mussolinihoz hasonlóan azt javasolta Dollfussnak, hogy a baloldal leverésére összpontosítsa erejét, mert így a haladó politikai szerveze-

tek felszámolása után elesik a nemzetiszocialisták azon érve, hogy a Dollfuss-kormány a liberális és a demokratikus erőkkel szövetkezik Németország ellen. Így formálódott ki a „konkurrens fasizmus” gondolata, amely szimpatikus volt az osztrák uralkodó rétegek számára, hiszen a gazdasági válság idején különösen megnövekedett a baloldal ereje. Kül- és belpolitikai érdekek találkoztak tehát ebben a torz koncepcióban, amely még a hatalmat birtokló osztály érdekeit tekintve is hibás és rövidlátó volt.

Olasz és magyar ösztönzésre 1933 tavaszán Dollfuss megindította a harcot a baloldal ellen. Március 31-én rendeleti úton feloszlatták a Republikanischer Schutzbundot, bár ez egyelőre nem eredményezte a teljes lefegyverzést, mert a szervezet Ordnerorganisation (Rendezőgárda) formájában még fennmaradt. Április végén letartóztatták Ausztria Kommunista Pártjának egész vezetőségét és sok száz tagját, s német mintára megszervezett koncentrációs táborokba hurcolták őket. A Szociáldemokrata Munkáspárt és a szakszervezetek feloszlátására még nem került sor, mert attól tartottak, hogy Franciaország és Anglia ez esetben megtagadja a lausanne-i kölcsön rá eső részének garantálását. A nyugati közvéleményben már úgysis jelentkeztek olyan hangok, hogy „bár Dollfusst a nemzetiszocializmus fenyegeti, mégis a fasiszta Olaszország és Magyarország szövetségese”. Dollfuss előbb biztosítani akarta a kölcsönt, s csak későbbre tervezte Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának feloszlátását.

Dollfuss, miközben a baloldalt egyre súlyosabb rendszabályokkal sújtotta, békés tárgyalásokat folytatott a nációkkal. Május közepén megbízta Rintelen közoktatásügyi és Buresch pénzügyminisztert, a korábbi kancellárt, hogy tárgyaljanak a nemzetiszocialisták két vezetőjével, Habichttal és Prokschsal. Ez utóbbiak szemérmetlenül kijelentették, hogy csak abban az esetben hajlandók garantálni az országban a nyugalmat, ha a kormány az NSDAP alábbi négy követelését teljesíti: 1. Koalíciós kormány alakítása a keresztényszocialisták és a nemzetiszocialisták képviselőiből; 2. Az összes többi párt és politikai szervezet feloszlatása; 3. Az új kormányban a nemzetiszocialisták legalább 3—4 miniszteri tárcát kapnak (köztük a belügyminiszterit); 4. Azonnal ki kell írni az új választásokat. E követelések alapján Dollfussék nem tárgyalhattak, hiszen nyilvánvaló volt, hogy megvalósításuk az Anschluss azonnali bekövetkezésével volna egyenlő. Emellett a Heimwehr vezetői — Starhemberg, Emil Fey és a többiek, akik már kényelmesen elhelyezkedtek a hatalomban — hallani sem akartak a Heimwehr feloszlatásáról, ami szintén a nációk követelései között szerepelt.

A tárgyalások kudarca után a nációk fokozták felforgató tevékenységüket. A német beavatkozás egyre leplezetlenebbé vált. Május közepén Habichtot sajtóattaséi minőségben beosztották a bécsi német követségre, hogy a diplomáciai immunitás védelme alatt irányíthassa a párt államellenes tevékenységét és propagandáját. Május 27-én a német kormány elrendelte az ún. ezermárkás határzárát, amely szerint német állampolgárok csak ezer márká letétbe helyezése után utazhattak Ausztriába. Ez a rendszabály kifejezetten politikai

megtorlásként született. Hitler két héttel korábban kijelentette Stephan Tauschitz berlini osztrák követnek: ha az osztrák sajtóban nem szűnik meg a nemzetiszocialisták elleni „gyalázkodás”, úgy „kísérletképpen egy teljes évre meg fogom akadályozni, hogy birodalmi németek Ausztriába utazzanak”. A követ nem maradt adós a válasszal: „Kancellár úr, az önök sajtójában Ausztria gazdasági helyzetéről képtelen rémhíreket közölnek. Azt állítják, hogy az osztrák gazdaság teljesen csődbe került, ezért óvják országunk kereskedelmi partnereit, úgymond, a szerződések betartására képtelen Ausztriával való kapcsolatoktól. A valóságban a német—osztrák kereskedelmi forgalom rendkívül előnyös az önök számára. 1932-ben az Ausztriába irányuló német export 285 millió schillinget tett ki, míg Ausztria csak 136 millió schilling összegben exportálhatott Németországba. Ezt a passzívumot csak az idegenforgalommal sikerült némileg csökkenteni. Ha most ön, kancellár úr, idegenforgalmi bojkottal fenyegetődzik, kijelenthetem önnek, hogy erre a rendszabályra mi megfelelő gazdasági ellenrendszabályokkal fogunk válaszolni.” Hitlert természetesen hidegen hagyták a követ érvei. Ő csak arra gondolt, hogy évi másfél millió német turista látogatásának kiesése a határos Vorarlberg, Tirol és Salzburg tartományok gazdaságára súlyos csapást fog mérni, amelynek ódiumát egyes propagandával Dollfussra hárítják, s a növekvő belső elégedetlenség közepette engedményekre tudják kényszeríteni az osztrák kormányt. Ezt a célt ugyan nem érte el, de a tiroli és vorarlbergi kisvendéglősök és szállodatulajdonosok ezreit tette tönkre. Hitler lépésére az osztrák kormány a vízumkényszer bevezetésével válaszolt, így akarván gátat vetni a német agitátorok sza-

bad utazgatásának, akik természetesen illeték nélkül átléphették a határt.

A német—osztrák viszony egyre feszültebbé vált, s a nácik minden alkalmat felhasználtak az ellentétek mesterséges felszítására is. Május 10-én például hevesen tiltakoztak a bécsi Heimwehr-vezér, Emil Fey belügyminiszteri kinevezése ellen. Felháborodásuk természetesen nem az „erőskezű belügyminiszter” baloldal elleni fenyegetéseinek szólt, hanem annak, hogy Feyt az olasz fasizmus feltétlen hívének ismerték, s a belügyminiszteri tárcára ők tartottak igényt. Tiltakozásuk abban jutott kifejezésre, hogy június 12-én revolveres merényletet követtek el a Heimwehr egy másik vezetője, Steidle ellen. Május végén a nácik kiadták a sokat sejtető jelszót: „Június 10-e és 20-a között ebben az országban meglepetések fognak történni.” A rendőrség egyre több adat birtokába jutott arra vonatkozólag, hogy a nácik június közepére kormányellenes lázadás kirobbantását tervezik. A kormány nem nézhette tovább tétlenül az eseményeket, mert immár társadalmi méretekben hangzott fel a felháborodott kérdés: „Meddig tűri még a kormány a náci csőcselék garázdálkodását?” A szakszervezetek, a Szociáldemokrata Munkáspárt és az illegalitásba vonult Kommunista Párt továbbra is komoly erőt jelentettek. Dollfussék egyáltalán nem szerették volna, ha ezek az erők állnak a náciizmus elleni harc élére. Inkább maguk tettek lépéseket a nácik ellen. Június 12-én a rendőrség letartóztatta, majd kiutasította Habichtot, akinek diplomáciai beosztását az osztrák kormány már kinevezése alkalmával sem ismerte el, mert képtelenségnek tartotta, hogy a kormány megdöntésére szervezkedő párt tényleges vezére egy személyben diplomáciai képviselője legyen ezen pártot támogató idegen hatalomnak. A né-

met kormány erre azzal válaszolt, hogy a Gestapo útján letartóztatta, majd kitoloncoltatta Németország területéről dr. Erwin Wasserböcköt, a berlini osztrák követség sajtóattaséját. A német kormány eljárása a diplomáciai jog durva megsértését jelentette, hiszen Habicht és Wasserböck tevékenységét össze sem lehetett hasonlítani. Ez az eset szemléletesen bizonyította, hogy Németország a német—osztrák államközi kapcsolatokra nézve sem tartja magára kötelezőnek a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait.

Habicht kiutasítása nem szüntette meg a belpolitikai nehézségeket. Június elején a terrorakciók félelmetes méreteket öltöttek. Nem múlt el egyetlen nap, hogy ne került volna sor robbantásokra vagy merényletekre, amelyek egyre több emberéletet követeltek. Az akciók központi irányításra és tervszerű előkészítésre mutatnak: nyilvánvaló volt, hogy az NSDAP az osztrák kormányhatalom teljes szétzüllesztéséig fokozni akarja a terrort. Dollfuss nem várta meg a nácik készülő lázadását, hanem számos megelőző intézkedést tett. Június 13-án a rendőrség megszállta és bezárta a náci párt helyiségeit, a hadsereg tisztikarából eltávolították a náci párttagokat, az állami alkalmazottaknak megtiltották, hogy az NSDAP tagjai legyenek, s egyidejűleg tisztogató akciót hajtottak végre az egyetemek tanárai és diákjai között. A döntő lépés azonban, a párt feloszlata még nem történt meg.

A kormány szankcióira a nácik még elkeseredettebb banditizmussal válaszoltak. Végül is maguk teremtetek olyan helyzetet, hogy a kormány a közvélemény nyomására rövidesen kénytelen volt a végső eszközhöz, a párt feloszlatásához folyamodni. Erre június 20-án került sor. Az intézkedés közvetlen kiváltó oka az volt, hogy június 19-én a nácik kézigránátos me-

rényletet követték el Kremsben a katolikus tornászegylet kisegítő karhatalmi szolgálatot teljesítő egysége ellen. Az orvtámadásnak 1 halálos és 17 súlyos sebesült áldozata volt. Az NSDAP felosztatásával egyidejűleg a párt tagjait megfosztották Landtag-képviselői mandátumuktól és összes állami tisztségeiktől, betiltották a nemzetiszocialista sajtótermékeket, lefoglalták a párt vagyonát, s megvonták az osztrák állampolgárságot mindazoktól, akik államellenes cselekmények elkövetése után Németországba szöktek.

Ezek az intézkedések elhárították a lázadás közvetlen veszélyét, mert szétszilálták az NSDAP sorait. Dollfuss eredetileg nem akart ilyen messzire menni. Ő még ebben az időben is hajlandó lett volna békés tárgyalásokkal kísérletezni. A kormány rendszabályai tehát elmentésben álltak Dollfuss szubjektív kívánságaival, majdhogynem akarata ellenére jöttek létre, hiszen ő az osztrák munkásosztályt és nem a nácikat tekintette a fő ellenségnek. George Eric Rowe Geyde bécsi angol újságíró emlékirataiban megírta, hogy Dollfuss még a legkiélezettebb terrorhullám idején is megkülönböztetett enyhességgel járt el a náci merénylőkkel szemben. „Az utolsó tizenkét hónapban a náci terroristák emberek százainak életét fenyegették, sokukat meg is ölték, javaikat elpusztították, de egyetlenegy sem akasztottak fel közülük, noha bűncselekményeik a kivételes törvény hatálya alá estek — írta Geyde. — Dollfuss mindig fenyegetőzött, de a nemzetiszocialisták mindig elkerülték a legszigorúbb büntetést.”

Az osztrák nép többsége helyeselte a nácik elleni határozottabb fellépést. Bebizonyosodott, hogy a nemzetiszocialisták az osztrák nép kisebbségét alkotják, a terrorista módszerek pedig sokakat még azok közül is az Anschluss-gondolat ellen fordítottak, akik azelőtt

az egyesülés hívei voltak. Kiderült, hogy a náci propaganda sokat hangoztatott jelszava: „A nemzetiszocializmus egyenlő Ausztria nemzeti érdekeivel” — nem felelt meg a valóságnak. 1933 első hat hónapja tehát elegendő tanulságot szolgáltatott Dollfussnak arra, hogy csak erős demokratikus hátvéd segítségével veheti fel sikerrel a harcot az ország függetlenségét és létét fenyegető nácizmus ellen. Dollfuss azonban ezt nem ismerte fel, vagy ha elméleti és taktikai lehetőségként fel is merült benne a demokratikus erőkkal való szövetekezés gondolata, a hatalmat élvező reakciós csoport osztályérdekei miatt azonnal el is utasította azt. Tovább haladt kitűzött célja, a fasiszta diktatúra megvalósítása felé. Május 20-án megalakította a Vaterländische Frontot (Hazafias Arcvonal), amelynek azt a szerepet szánta, hogy a létrehozandó új korporációs rendszer egyedüli politikai szervezete legyen.

Ha Dollfuss kancellár belpolitikájáról mérleget akarunk készíteni, megállapíthatjuk, hogy a demokratikus közvélemény nyomására tett intézkedéseivel, személyes kívánsága és akarata ellenére a nácik halálos ellensége lett; míg az önként adódó baloldali-demokratikus bázist maga igyekezett gyengíteni, sőt lépéseket tett teljes szétzúzására. Ez is egyike volt az első osztályi köztársaság belső ellentmondásainak, amely a korábbiakkal összeszővődve súlyos történelmi tragédiák okozója lett.

DOLLFUSS „KÉTFRONTOS” HARCA

Pártjuk feloszlataása átmenetileg megzavarta a nácikat, de hamarosan újra megélénkült az államellenes propaganda, és ismét egymást követték a diverziós cselek-

mények. Július 5-én Habicht „Die Wahrheit über Österreich” (A valóság Ausztriáról) címmel a müncheni rádióban előadássorozatot indított, amelyet minden hétfőn és csütörtökön este az összes német rádióállomás sugárzott. „A harc folytatódik” — jelentette be Habicht. A propagandaügyi minisztériumban Joseph Goebbels megalakította az ún. Megerle-irodát, amely az Ausztria ellen irányuló rádió-, sajtó- és röpcédula-propagandát irányította. Július elején megszervezték Münchenben az illegális osztrák NSDAP központját, majd az Ausztriából átszökött nemzetiszocialistákból megalakították az Osztrák Légiót, melynek ellátását, felfegyverzését, kiképzését és egyéb kiadásait a német kormány fedezte. A légió létszáma 15 000 fő körül mozgott. Tagjai SA-egyenruhát viseltek, és a német hadsereg készleteiből mauser-puskát, rohamsisakot és más katonai felszerelési tárgyakat kaptak. A központi tábor az Augsburg melletti Lechfeldben létesült, de más táborhelyek is épültek az osztrák határ közelében. A légiósok katonai kiképzéséről — és speciálisan az utcai harcra való felkészítésükről — a Reichswehr tisztjei gondoskodtak. Az osztrák kormány előtt nem maradtak titokban a légió tervei. Az emigrációból önként visszatértektől pontos képet nyert a katonai szervezet beosztásáról, kiképzéséről és céljairól. Egy volt emigráns pl. elmondta, hogy a parancsnoki tisztségeket kizárólag birodalmi németek töltik be. „Parancsnokunk egy alkalommal kijelentette, hogy sokan nem fogjuk többé hazánkat viszontlátni, mert életünket kell áldoznunk Ausztria felszabadításáért.”

A német kormány amellet, hogy hatalmas pénzüsszegekkel támogatta az Ausztria elleni lappangó háborút, propagandacélokból osztrák és német magánszemélyek adakozását is igénybe vette. Létrehozták a

Kampfing der Deutsch-Österreicher im Reiche nevű szervezetet (Birodalmi Német—Osztrákok Harci Szövetsége), amelyik Ausztria „felszabadítása” érdekében nyílt levelekben anyagi áldozatra szólította fel a címzetteket. A birodalmi pártvezetőség utasította az alsóbb pártszerveket, hogy messzemenően támogassák a Kampfing akcióit, „de kerüljék azt a látszatot, mintha a szervezetet a birodalmi NSDAP igyekezne nagyra növelni”.

Az osztrák náci párt feloszlata után egészen sajátos, az osztrák—német viszony összes ferdeségeit és tarthatatlanságát szemléletesen kifejező helyzet jött létre. A Németországban kizárólagos hatalmat élvező náci párt vezére, Hitler, egyben vezére volt annak az osztrák pártnak is, amely az osztrák kormányhatalom erőszakos megdöntésére szervezkedett, és ezért törvényen kívül helyezték. Ez a tény már önmagában is magyarázatot ad arra, miért nem normalizálódhattak a kapcsolatok Németország és Ausztria között. A német vezető szervek június után még inkább támogatták az osztrák nácikat, mint előzőleg. Az ausztriai illegális szervezet ügyeinek képviseletével ezután német állampolgárokat bíztak meg, akik veszély nélkül utazgathattak Ausztria és Németország között. A német repülőgépek még gyakrabban sértették meg Ausztria felségterületét, hogy lázító röpcédulákat szórjanak szét az osztrák városok felett. A merényletek és szabotázsakciók sem szüneteltek.

Az osztrák kancellár pedig még ezek után sem mondott le a békés megegyezés kereséséről. 1933. július 18-i levelében utasította Tauschitz berlini követet, hogy a „józan észre”, az „európai békére” és „a németiség közös érdekeire” hivatkozva igyekezzék meggyőzni a német kormánytényezőket a „véres testvérháború” ér-

telmetlenségéről. A rideg és elutasító válasz nem sokáig váratott magára. A német külügyminisztérium osztrák referense közölte a követtel, hogy a nemzetiszocialisták Ausztriát nem tekinthetik külföldnek. A mesterségesen létesített határok nem akadályozhatják propagandájukat. A párt álláspontja szerint ebben az esetben nem lehet egy idegen állam belügyeibe való beavatkozásról beszélni, hiszen a konfliktus lényege egy politikai ellenzék tiltakozása egy adott kormány uralma ellen. A harcot csak akkor hajlandók beszüntetni, ha az osztrák kormány kész levonni a nemzetiszocializmus németországi győzelmének konzekvenciáit. Ez pedig nem lehetett más, mint új választások kiírása, amelytől a nácizmus fölényes győzelmét remélték.

Az osztrák társadalom demokratikus része, elsősorban a munkásság készen állt arra, hogy támogassa Dollfusst a függetlenség védelmében. 1933 augusztusában a tiroli Schutzbund akkor már feloszlott alakulatainak vezetői felajánlották segítségüket Dollfussnak. Közölfék, hogy ha a kormány vonakodik a Republikánischer Schutzbund elnevezés alatt engedélyezni működésüket, hajlandók Munkáslégió néven együtt harcolni a belső karhatalommal a nácik ellen. Dollfuss elutasította a munkásság segítségét, mert Mussolinival folytatott tárgyalásai alapján már készülődött arra, hogy a reakciós Heimwehrré támaszkodva leszámoljon a baloldallal.

Szeptember 11-én, Bécsnek a török ostrom alól való felszabadulása emlékére rendezett tömeggyűlésen, Dollfuss meghirdette a kormány új programját. A pártok tervezett feloszlatásáról szólva kijelentette: „Elmúlt a liberalisztikus gondolkodás, a marxista-materialista népámítás, a pártok uralma. Hivatásrendi alapon szociális, keresztény német államot akarunk felépíteni,

amely a tekintély elvének erős bázisán nyugszik. Államunk hivatásrendi átszervezése a feladat, amely elé ezek a mostani őszi hónapok állítottak bennünket.” Két nappal később Starhemberg herceg még egyértelműbben nyilatkozott, amikor egy gyűlésen szónokolva a bécsi városháza tornyaira mutatott és kijelentette: „A bécsi nép számára tűrhetetlen, hogy ott benn a bolsevikok uralkodnak. Kancellár úr, távolítsa el azokat, akik ott bent ülnek. Ne várjon sokáig, mert addig kell ütni a vasat, amíg meleg.”

Mussolini meglelégedéssel nyugtázta a bécsi fejleményeket. A Rómában tartózkodó Richard Schüller követel, az osztrák külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályvezetőjével beszélgetve kijelentette: „Nagyon tetszett nekem Dollfuss beszéde, amely az egész világon mély benyomást keltett.” Schüller azt válaszolta: „A kancellár úr komolyan dolgozik az új alkotmányon, amely Ausztriát egészen új gazdasági és politikai alapokra fogja helyezni. Elutazásom előtt azt mondta nekem: gyorsan masírozunk, de nem szeretem, ha barátaink bennünket hátulról lökdösnek, mert ezzel csak zavarják menetelésünket.” Félreérthetetlen célzás volt ez Mussolini sürgető üzeneteire, hogy Dollfuss mielőbb léptesse életbe a fasiszta alkotmányt.

Mussolini megértette a célzást, és nevetve megjegyezte, hogy „az osztrákok túl finom lelkűek, ezért ösztönözni kell őket”. Majd így folytatta: „Olaszország sokkal jobban a segítségére lehet Ausztriának az új alkotmány bevezetése után. Most a németek azt vetik a szememre, hogy olyan kormányt támogatok, amelyik megtűri az ausztromarxizmus és a kommunizmus befolyását.”

A német légiprovokációkról ezt mondta: „Amikor a német lapokban azt olvastam, hogy Passaunál osztrák

repülőgépek megsértették a német határt, azt gondoltam: aha, a farkas azt üvölti, hogy megtámadta a bárányt." Az Osztrák Légiónak betörésének veszélyéről kijelentette: „Ilyen támadást semmi esetre sem fogunk eltűnőni, ha kell, katonai rendszabályokhoz nyúlunk, s erre már tettünk is bizonyos előkészületeket." A hatékony olasz segítség előfeltétele azonban az osztrák demokrácia likvidálása — ismételte többször is.

Szeptember 21-én átalakították a kormányt. A pártvezérek kimaradtak a kabinetből, helyüket a Keresztényszocialista Párt és a Heimwehr Dollfuss számára megbízható tagjai foglalták el. A Landbund és a nagynémetek képviselői nem kaptak helyet a kormányban, ezzel szemben Emil Feyt alkancellárrá nevezték ki. A kormány átalakítása révén Dollfuss személyi hatalma jelentősen megnövekedett: a kancellári tisztség betöltése mellett ő tartotta kezében a külügyi és a földművelésügyi tárcát is. Szeptemberben Dollfuss megkezdte a pártok likvidálását. A Heimwehr önként beolvadt a Vaterländische Frontba, amelynek helyettes vezére Starhemberg lett; így az új politikai organizációban is fontos szerepet kapott a hivatalosan nem létező Heimwehr.

A Keresztényszocialista Párt vezetőinek egy része ellenezte a kancellár diktatórikus törekvéseit, a Heimwehr befolyásának mesterséges megerősítését, és azon a véleményen volt, hogy a nemzetiszocialisták tevékenysége folytán kialakult helyzet még inkább megköveteli a köztársasági alkotmány fenntartását. A párt vezetősége azonban nem volt képes egységes ellenállást kifejteni Dollfuss-szal szemben. November 16-án a kancellár értekezletre hívta össze pártjának vezetőit, ahol közölte velük azt a kívánságát, hogy a kormány elképzeléseinek megfelelő személyt állítsanak a párt

élére. A vitában Dollfuss kijelentette: „Önök egy reformátort, én pedig egy likvidátort kívánok a párt élére állítani.” Az ellenzék végül is behódolt, és a korábban párton kívüli Emmerich Czermakot választották a párt ügyvezetőjéül, aki a Dollfuss által kívánt szervezeti likvidálást végre is hajtotta.

A Szociáldemokrata Munkáspárt és a szakszervezetek vezetősége érezte a közelgő veszélyt, de az óriás-kígyó bűvöletébe esett nyúl tehetetlenségével várta a végzet beteljesülését. Korántsem használták ki a rendelkezésükre álló erőket Dollfuss törekvéseinek meg-
hiúsítására. Vonakodtak attól, hogy a munkásságot politikai tömegmozgalmakra és sztrájkokra szólítsák fel, megelégedtek azzal, hogy aláírásokat gyűjtöttek a parlament összehívása érdekében, amit a kormány természetesen nem vett komolyan.

A szociáldemokrata vezetőség a legális harci mód-szerekhez való görcsös ragaszkodásával és a határozott cselekvéstől való tartózkodásával megkönnyítette Dollfuss helyzetét, lehetővé tette számára a kétfrontos harc folytatását. A jobboldali erők koncentrálásával párhuzamosan egyre közeledett a baloldallal való leszámolás órája. 1933. szeptember 7-én a Szociáldemokrata Munkáspárt és a szakszervezetek vezetősége közös ülésen foglalkozott a belpolitikai helyzettel. Határozatot fogadtak el, hogy általános sztrájkra szólítják fel a munkásságot, ha a kormány megkísérelné feloszlalni a pártot, ha állami felügyelet alá helyezné a szakszervezeteket, vagy ha kormánybiztost nevezne ki Bécs élére. Megismétlődött a pásztorfiú és a közelgő farkasok közismert meséje. Pedig a munkásság még igen erős volt. A Republikanischer Schutzbundot feloszlatták ugyan, de a fegyvereket még nem sikerült tagjaitól összegyűjteni. Így a Szociáldemokrata Párt még mindig kb.

80 000 felfegyverzett párt- és szakszervezeti tagra számíthatott, akikkel szemben a hadsereg, a rendőrség, a csendőrség, a Heimwehr és egyéb szervezetek csak mintegy 58—60 000 embert vonultathattak fel. Ha a Schutzbund a tüzérség és a gépesített egységek hiánya miatt hátrányosabb helyzetben volt is a kormánnyal szemben, politikailag a munkásság tömegtámogatása révén ez nemcsak kiegyenlítőddött, de határozottan a baloldal javára billentette az erők mérlegét. Ezeket az erőket céltudatos és határozott vezetés mellett sikeresen szembe lehetett volna fordítani a kancellár diktatórikus terveivel az egyik oldalon és a nációkkal a másikon.

Ausztria Kommunistá Pártja az illegalitás nehéz körülményei közepette is befolyásához mérten mindent megtett a fasiszta veszély elleni harc kibontakoztatása érdekében. Tulajdonképpen a Kommunistá Párt áldozatos harcának volt köszönhető, hogy 1933 őszén a munkásság számos tüntetés és sztrájk formájában kifejezte tiltakozását Dollfuss fasiszta törekvései ellen.

A nyugati országokból komoly figyelmeztetések hangzottak el. A „Manchester Guardian” október 3-án ezt írta: „Ausztria függetlenségét lehetetlen megmenteni, ha az osztrák kormány a náci veszélyt arra használja fel, hogy módszereit maga is átvegye. Amennyiben Dollfuss eleget tesz a Heimwehr követeléseinek, és koncentrációs táborba zárja a szocialistákat, erőszakkal félreállítja a bécsi szociáldemokrata közigazgatást, úgy az ő uralma alig fog különbözni a náci terrorizmustól.” A „Daily Herald” december 19-i cikkében arra figyelmeztet, hogy „Ausztria Európa szívében fekszik, s könnyen egy új háború színterévé válhat. A két fasiszta áramlat, amely megkísérli Ausztriát elragadni, nagy veszélyt jelent az európai békére. Ezért a nyugati de-

mokráciák közvéleményének támogatnia kell a bécsi szociáldemokratáknak a demokráciáért és a békéért folytatott harcát.” A francia parlament 1933. november 8-i ülésén a független szocialisták szónoka, Jean Longuet — Marx unokája —, Dollfuss úgynevezett kétfrontos harcát bírálva kijelentette: „A nemzetiszocialista offenzívával egyidejűleg az osztrák kormány nem folytathat harcot a szociáldemokraták ellen is, kiknek pártja változatlanul a legerősebb párt. Ez öngyilkos politika. Az osztrák kormány az osztrák lakosság 70%-ával szemben nem kormányozhat szükségrendeletekkel.” Követelte, hogy a francia kormány Bécsben tegyen lépéseket a demokrácia védelmében.

Joseph Paul-Boncour francia külügyminiszter Genfben már figyelmeztette Dollfuss kancellárt a polgárháború veszélyére. A kancellár azonban visszautasított minden „külső beavatkozást”, és politikáját azzal indokolta, hogy Németországnak és a nemzetiszocialistáknak az lenne igazán az ínyére, ha ő kiegyezne a szociáldemokratákkal. Nem titkolta, hogy a szociáldemokraták ellen a „kemény kéz” politikáját fogja folytatni, azonban „az erőteljes államvezetés nem tekinthető minden esetben fasisztának” — mondotta.

Beneš csehszlovák külügyminiszter szintén úgy vélekedett, hogy „a fasizmus bevezetése Ausztriában csupán előkészítené az utat a hitlerizmus győzelméhez”. Marek prágai osztrák követtel tárgyalva felajánlotta Csehszlovákia katonai segítségét arra az esetre, ha az Osztrák Légiónak betörne Ausztriába, vagy ha az osztrák kormány szorult helyzetét Horthy-Magyarország Burgenland annectálására akarná kihasználni.

Az osztrák tőkés körök egy része szintén óvta Dollfust az egyoldalú olasz—német külpolitikai elkötelezettségtől. Egy memorandum — amelyet e könyv írója

a bécsi udvari levéltárban talált — teljes külpolitikai irányváltozást követelt Dollfusstól: „Ha az osztrák kormány sikerrel meg akarja védelmezni a köztársaság függetlenségét, úgy a logika parancsa szerint reális külpolitikai vonalat kell követnie, olyat, amelyik Ausztriát gazdaságilag bekapcsolja a Duna-völgy vérkeringésébe. A dunai államokat összekapcsoló gazdasági közösség reális védelmet jelenthetne a nemzetiszocializmus veszélye ellen.”

Dollfuss nem vette komolyan ezeket a figyelmeztetéseket. Különben világnézeti és politikai okokból kifolyólag sem állt szándékában a nyugati demokráciákhoz közeledni vagy Csehszlovákia Hitler-ellenes erőfeszítéseit támogatni. „Ausztriának csak Mussolini nyújthat segítséget” — szögezte le, és ettől az állásponttól nem lehetett őt eltántorítani.

A kancellár 1933 második felében is tovább próbált egyezkedni a nációkkal. Október 31-én Münchenbe küldte Kurt Schuschnigg közoktatásügyi minisztert, hogy személyesen megbeszéléseket folytasson a náci vezetőkkel. Münchenben Heinrich Himmler, az SS birodalmi vezetője fogadta Schuschniggot, és rögtön közölte vele, hogy Hitlernek nincs tudomása az érkezéséről — noha Schuschnigg látogatását eredetileg Wilhelm Frick belügyminiszter kezdeményezte Stephan Tauschitz berlini osztrák követ útján —, ezért csak Hitler helyettesével, Rudolf Hess-szel találkozhat. A megbeszélések teljes titokban, Hess München környéki villájában történtek. Schuschnigg hangsúlyozta, hogy Dollfuss kancellár személyes küldötteként beszél, akitől megbízást kapott, közölje a német vezetőkkel: az osztrák kormány a két ország baráti viszonyának megteremtésére törekszik, s függetlenségének tiszteletben tartása alapján kész az összes nézeteltéréseket békés

úton rendezni. Az osztrák kormány helyesli Németország külpolitikai céljait, és kész együttműködni Hitlerrel az össznémet érdekek megvalósításáért.

Hess szemrehányásokat tett Schuschniggnek az NSDAP feloszlata, a német felségjelek használatának megtiltása és az osztrák sajtó állítólagos németellenes hangja miatt. Schuschnigg azzal védekezett, hogy az osztrák kormány csak a horogkeresztes zászló használatát tiltotta meg, mert el akarta kerülni a vele folytatott propagandát, de nem emelt kifogást a hivatalos német nemzeti lobogó kitűzése ellen. Az osztrák sajtóban megjelent németellenes cikkekről megjegyezte, hogy Ausztria kénytelen védekezni a német sajtó és rádió propagandájával szemben. Az NSDAP betiltásával kapcsolatban Schuschnigg kijelentette, hogy miután az osztrák kormány új alkotmány életbe léptetését határozta el, amely nem fogja elismerni a pártok létezését, a jövőben sem lehet szó a nemzetiszocialista párt újjászervezéséről.

Schuschnigg müncheni tárgyalásai eredménytelenül végződtek, mert Hess görcsösen ragaszkodott a nácik szervezkedési szabadságának biztosításához, ami viszont elfogadhatatlan volt az osztrák kormány számára. Dollfuss mindazonáltal Heinrich Gleissner államtitkár útján novemberben ismét kapcsolatba lépett a nácikkal. A nemzetiszocialista párt nevében tárgyaló Franz Langoth álláspontja azonban annyira elfogadhatatlan volt, hogy ez alkalommal sem sikerült áthidalni az ellentéteket.

A nácik egyébként sem kívánták őszintén a meg egyezést. Emlékirataiban Schuschnigg megírta, hogy 1933 őszén, amikor Dollfuss hajlandónak mutatkozott arra, hogy a német külügyminisztérium megbízottjával találkozzék, Mariazelltől Bécsig egymást követték a ter-

rorista bombarobbantások, s ennek következtében már lélektani okokból sem volt lehetséges bármiféle tárgyalás.

A náci Dollfuss kancellár személyét sem kímélték, sőt egyre nyíltabban hangoztatták, hogy csak a kancellár erőszakos félreállításával érhetik el végső céljaikat. Október 3-án egy Dertil nevű náci fiatalember rálőtt a parlamentből távozó Dollfussra, de célt tévesztett. Amikor a merénylet híre Berlinbe érkezett, a német propagandaminisztérium egyik magasabb rangú tisztviselője kijelentette: „Véleményem szerint Bécsben még három jól irányzott lövést kell leadni, és pedig Dollfussra, Starhemberg-re és Feyre. Ausztria ma már ott tart, hogy terrorakciókkal fel lehet morzsolni. Évek alatt elértük, hogy egy sokkal nagyobb ország is felmorzsolódott; ennek Ausztriában is sikerülnie kell.” Ezt a kijelentést a berlini osztrák követ távirati úton azonnal jelentette Dollfussnak, de az jóformán nem is méltatta figyelemre.

Sőt, a történetek ellenére beleegyezett, hogy az osztrák külügyminisztérium politikai osztályfőnöke, Theodor Hornsbostel december 1-én Berlinbe utazzon és tárgyaljon Rudolf Hess-szel és Martin Bormann-nal. Tárgyalásai nem vezettek semmiféle eredményre, mert a prominens náci vezetők megint csak teljesíthetetlen követelésekkel álltak elő. A német taktika láthatóan arra irányult, hogy az osztrák kormányt ismételten becsalogassák a tárgyalások zsákutcájába, majd a siker-telenség teljes ódiumát reá hárítva, egyre erősítsék a náciizmus belpolitikai befolyását.

1933 utolsó napjaiban Dollfuss még egy kísérletet tett a közvetlen tárgyalásokra. Engedékenységeiben olyan messzire ment, hogy diplomáciai úton felajánlotta Habichtnak a személyes találkozást. Már minden

előkészület megtörtént Habicht utazására, amikor Hitler hirtelen megváltoztatta szándékát. Emellett Bécsben a Heimwehr vezetői is tiltakoztak az illegális nácik vezetőjének fogadása ellen, akit Starhemberg szószegőnek és megbízhatatlannak nyilvánított. Ezt bizonyítandó, átadott Dollfussnak egy Habichttól érkezett táviratot, amelyben az ajánlatot tett Starhembergnek, hogy a nemzetiszocialisták és a Heimwehr lépjenek akcióegységre Dollfuss ellen. Az utazás elmaradása tovább élezte az ellentéteket. 1934 januárjában a nácik egyetlen hónap alatt 140 bombamerényletet követtek el Ausztria területén.

KARL-MARX-HOFTÓL
A BALLHAUSPLATZIG

BÉCSI BARIKÁDOK

A belpolitikai feszültség állandó növekedése mellett Olaszország és Magyarország külső nyomása is abba az irányba hatott, hogy Dollfuss mielőbb döntő harcot indítson a demokrácia teljes felszámolására. Mussolini, Gömbös és Dollfuss levélváltásaiban újra meg újra visszatért az a gondolat, hogy csak a fasiszta alapokra helyezett Ausztria lenne képes a megromlott német—osztrák viszonyt normalizálni. Január 18-án Mussolini Bécsbe küldte Fulvio Suvich külügyi államtitkárt, hogy rábírja Dollfust az előkészületek meggyorsítására. Suvich utóbb azt jelentette Mussolininak, hogy nézete szerint az osztrák kormány egyelőre még ura a helyzetnek, de az ifjúság „megújulást” vár. Hogy mit értett „megújuláson”, azt szó szerint így fogalmazta meg: „Harcot a marxizmus ellen, az alkotmánynak antiparlamentáris és korporatív szellemben történő átalakítását, a pártok eltávolítását, a Hazafias Arcvonal megerősítését, s végül, hogy elérkezett a pillanat, amikor az átalakítás érdekében teendő lépéseket tovább halogatni nem lehet.” Ezt a véleményét Dollfuss-szal is közölte, hangsúlyozva, hogy Mussolini teljesen egyetért vele, és újra üzeni, hogy a belső átalakítás sikerének előmozdítása érdekében Olaszország teljes külpolitikai befolyásával Ausztria oldalán áll. Mussolini javasolta a három kormányelnök közeli találkozását. „Szükségesnek látszik azonban — hangzott Suvich levele —,

hogy időközben Ön, Kancellár úr, végrehajtsa azokat a rendszabályokat, amelyeket a riccionei megbeszélés* értelmében elvárunk Öntől.”

Január 30-án Dollfuss levelet intézett Suvichhoz, amelyben megígérte, hogy „a kormány fokozni fogja a tempót, és az események meggyorsulásának folyamata máris látható”. 1934 januárjában az osztrák kormány a Heimwehr segítségével tényleg megkezdte a fasiszta puccs előkészítését. A bécsi Heimwehr-szervezet vezére, Emil Fey, aki Dollfuss után a legbefolyásosabb ember volt akkor Ausztriában, egyre több alakulatot összpontosított Bécsben.

Fey személyes ambícióinak és hatalomvágyának fontos szerepe volt az események tragikus kifejtésében. Ő volt Ausztriában a „lázado középosztály” egyik legtipikusabb képviselője. Az első világháborúban őrnagyi rangig vitte, a fronton tanúsított személyes bátorságáért a legmagasabb kitüntetést, a Mária Terézia-rendet kapta. Fényes katonai karrierjét azonban a Monarchia széthullása derékba törte. Ő is a nyugdíjazottak listájára került. Engesztelhetetlen gyűlölet égett benne a köztársaság ellen. Ez juttatta el őt a Heimwehrbe, amelynek rövid időn belül egyik vezetője lett. Fey igazi condottiere volt, politikai elvek nélkül, aki a politikai porondon is a zsoldosháború kíméletlen és elvtelen módszereivel kovácsolta szerencsáját. A fasiszálódás nagy lehetőségeket nyitott meg előtte. A nincstelen nyugdíjazott katonatisztból előbb szabadcsapatvezér, majd Dollfuss kormányában belügyminiszter lett. A méltóság és a hatalom bódulatában — érvényesülési

* 1933. augusztus 19-én Dollfuss látogatást tett Mussolini Adria-parti nyaralójában, Riccionében, ahol elvileg megállapodtak az ausztriai antidemokratikus fordulat érdekében teendő lépésekben.

vágytól fűtött felesége ösztönzésére is — egyre magasabbra tört. A „vörös Bécs” megtisztítása, a „marxizmus megsemmisítése” révén riválisait túlragyogó dicsőségre pályázott. Életútja és személyes tulajdonságai magyarázzák, hogy ő lett a véres februári napok egyik dicstelen főszereplője.

A kormány a náci veszéllyel indokolta a feltűnő katonai előkészületeket, de rövidesen számos intézkedése elárulta, hogy a munkásság elleni fellépésre készül.

A német kormánykörök és az illegális nácik véleményét Rieth bécsi német követ világosan kifejtette Dollfussnak. Amikor a kancellár a nagykövet előtt annak a reményének adott kifejezést, hogy a marxista erők széttűzése bizonyos párhuzamosságot teremt Bécs és Berlin között, s ezáltal enyhülhet a feszültség, Rieth azt mondta: az osztrák marxisták üldözése aligha elégíti ki a nemzetiszocialistákat, mert úgy vélekednek, hogy a baloldal nyomásától megszabadulva az osztrák kormány teljes erővel ellenük fordul. A német követ szavai tehát elárulták, hogy a barna veszély a demokrácia megdöntése után sem szűnik meg.

Oscar Pollak, az „Arbeiter-Zeitung” főszerkesztője már hetekkel február 12-e előtt elmondta Geyde angol újságírónak: a Szociáldemokrata Munkáspárt vezetősége tisztában van azzal, hogy a kormány rövidesen puccsot szándékozik végrehajtani. Az ipari körzetekben elhelyezett Heimwehr-alakulatok provokatív magatartást tanúsítanak a munkássággal szemben. Január 27-én a bécsi Heimwehr-parancsnokság olyan értelmű parancsot adott ki, hogy a „kormány döntésre szánta el magát”, ezért a Heimwehr minden tagjának állandó készenlétben kell állnia.

Január 30-án a tiroli Heimwehr a náci puccs veszélyére hivatkozva megszállta Innsbruckot, és megkezdte

a választott képviselőtestület eltávolítását. Február 3-án letartóztatták Alexander Eifler őrnagyot és Löw századost, a Republikanischer Schutzbund katonai vezetőit: igyekeztek jó előre megfosztani a munkásságot a katonai szakemberektől. Február 4-én Starhemberg beszédet tartott Innsbruckban, és harcra szólította fel a Heimwehrt a „vörösök” ellen. Február 8-án Bécsben és más városokban általános házkutatást hajtottak végre a szociáldemokraták parthelyiségeiben.

Az üzemi munkásbizalmiak és a Schutzbund harcosai cselekvést sürgettek a kormány terveinek megghiúsítására. A Szociáldemokrata Munkáspárt vezetősége azonban azzal utasította vissza javaslatukat, hogy „a párt csak igazán komoly esetben folyamodhat a munkásság jogainak offenzív védelméhez”. 1927. július 15-éhez hasonlóan a párt most is tétlenül várta az események alakulását, sőt, nyugalomra és a munka folytatására szólította fel a munkásokat, akik sztrájkkal akarták a kormányt a Heimwehr-csapatok eltávolítására kényszeríteni. A linzi munkások azon indítványát, hogy tanúsítsanak ellenállást, Otto Bauer azzal utasította vissza, hogy a párt és a kormány békés megegyezésének rövidesen be kell következnie, s ezért helytelen lenne a megegyezés kilátásait radikális akciókkal megzavarni.

Vajon volt-e kilátás a megegyezésre? A Dollfuss által képviselt bel- és külpolitikai elgondolások alapján szó sem lehetett róla. Pedig a szociáldemokrata pártvezetés a harc elkerülése érdekében kész lett volna hozzájárulni a demokrácia korlátozásához. Karl Renner tudomására hozta Dollfussnak, hogy a párt — a rendkívüli külpolitikai kényszerhelyzetet elismerve — hajlandó beleegyezni abba, hogy a köztársaság elnöke két évig parlament nélkül, szinte diktátori hatalommal fel-

ruházva kormányozzon, csak a szabad szakszervezetek fennmaradását engedélyezze. Talán Miklas elnök elfogadta volna Renner javaslatát, de a Heimwehr vezetérei — Mussolini teljes támogatásának tudatában — hallani sem akartak kompromisszumról.

Hogyan reagált a javaslatokra a kormány? 1933 decemberében Dollfuss megbízásából Emmerich Czermak tárgyalásokat folytatott a szociáldemokraták vezetőivel. A párt képviselői készek voltak a legmesszebbmenő engedményekre is. Még a Habsburg-restaurációt is hajlandók lettek volna elfogadni, ha ilyen áron biztosíthatják a párt fennmaradását. Amikor 1934 elején Czermak beszámolt Dollfussnak a tárgyalások eredményeiről, a kancellár rövid gondolkodás után azt mondta: „Mindez nagyon szép lenne, de ha belemenék, Mussolini bedobna bennünket Hitler torkába.” Ebből kiderül, hogy a februári események kiváltó oka elsősorban külpolitikai természetű volt. Mussolini korlátlan befolyásra törekedett Ausztriában, s ehhez le kellett számolnia a demokratikus, liberális irányzatok minden áramlatával. Az olasz diktátor többször is nyíltan tudomására hozta Dollfussnak, hogy csak a belső fasizálás maradéktalan végrehajtása esetén számíthat Olaszország teljes támogatására Németország ellen.

Gömbös magyar miniszterelnök is cselekvésre buzdította Dollfust, mert úgy vélekedett, hogy „az osztrák marxizmus szétverése ugyanolyan nagy győzelem lenne, mintha több csehszlovák hadosztályt semmisítenének meg”. A politikai ösztönzés mellett a magyar vezérkar számottevő fegyveres támogatásban is részesítette a Heimwehrt. A budapesti hadilevéltárban őrzött iratok tanúsága szerint Emil Fey már két héttel a bécsi munkások ellen indított támadás előtt azzal a kérrrel fordult Gömböshöz, hogy a magyar vezérkar ad-

jon át készletéből több millió töltényt a közös hadsereg-től örökölt fegyverekhez, amelyeket már évekkel előbb titokban a Heimwehr kezére játszottak. Gömbös haladéktalanul teljesítette Fey kérését, és részben február 12-e előtt, részben pedig a februári harcok idején nagy mennyiségű muníciót szállítottak Ausztriába. Osztrák részről a hirtenbergi fegyvergyár igazgatóját, Gömbös és Starhemberg személyes jó barátját, a jelenleg Argentínában élő Fritz Mandlt bízták meg a szállítás lebonyolításával.

Az előkészületek befejezése után, február 11-én a Heimwehr készen állt a munkásság elleni harcra. Az alsó-ausztriai Heimwehr-alakulatok február 11-i gyakorlatának befejeződése után Fey beszédet intézett a csapatokhoz. „A Heimwehr tagjai joggal tarthatnak igényt dicséretre és elismerésre — mondotta. — A haza ezt nem fogja megtagadni tőlük. A tegnapelőtt és tegnap folytatott megbeszélések során megbizonyosodtunk róla, hogy Dollfuss kancellár velünk tart. De még többet is mondhatok nektek, ha csak néhány szóban is: holnap munkához látunk, és teljes odaadással fogunk dolgozni hazánkért, amely egyedül a miénk, osztrákoké.”

A vészjósló fenyegetés nem maradt következmény nélkül. Másnap tényleg „munkához látott” a Heimwehr. Az első riasztó hírek Linzből érkeztek. A felső-ausztriai Republikanischer Schutzbund vezetője, Richard Bernaschek értesítette a Szociáldemokrata Munkáspárt vezetőségét, hogy biztos forrásból nyert értesülések szerint a rendőrség másnapra házkutatást tervez a párt linzi székházában. Ők ellenállást fognak tanúsítani, s ehhez kérik a bécsi munkásság támogatását. Otto Bauer azonnal táviratban válaszolt Bernascheknek. Utasította, hogy tartózkodjanak minden önálló ak-

ciótól, s a további teendők megbeszélése végett küldjék el bizalmi embereiket Bécsbe. Bauer táviratáról tudomást szerzett a rendőrség, mert a linzi postahivatal azonnal továbbította másolatát a hatóságoknak. Az eseményeken ez a körülmény már nem változtatott, sőt minden valószínűség szerint inkább bátorítást adott az előkészületben levő támadáshoz. Eldördültek az első lövések. A linzi munkások ellenálltak, támogatásukra Bécsben részleges sztrájkok kezdődtek. Néhány óra múlva azonban a kormánycsapatok rájöttek, hogy a Szociáldemokrata Munkáspárt vezetősége még mindig nem tartja elég „komolynak” a helyzetet arra, hogy harcba hívja a munkásságot, ezért egyre nyíltabban és támadóbban léptek fel. A szociáldemokrata vezetők nem tudtak világos képet alkotni maguknak a helyzetről. Úgy hitték, hogy a Heimwehr önálló akciójáról van szó, amelynek célja a kormányhatalom erőszakos megszerzése, tehát Dollfuss ellen is irányul. Tévedésük csak akkor derült ki, amikor békés tárgyalásokra induló pártvezetők — Theodor Körner, Oskar Helmer, Robert Danneberg, Josef Reither stb. — a hatóságok fogságába kerültek. Végzetesen későn döbbentek rá a kusza helyzetben, hogy Dollfuss és a hatóságok egy húr-on pendülnek Starhemberggel és Feyjel. Ez a tévedés magyarázza meg, hogy noha a pártvezetőség tudott az előkészületben levő Heimwehr-tervekről, elmulasztotta mozgósítani a Schutzbundot, s így az csak fele létszámmal vett részt az eseményekben.

A délután folyamán a kormánycsapatok körülfogták Bécs elővárosaiban a munkáslakótömböket — a szociáldemokrata városi közigazgatás szociális tevékenységének büszkeségeit —, és általános házkutatást akartak tartani az elrejtett fegyverek összegyűjtése és a szociáldemokrata vezetők összefogdosása céljából. A

rendőri, a katonai és a Heimwehr-alakulatok előre szegzett fegyverrel biztosították a benyomuló egységeket. A lakók nem mindenütt tettek eleget annak a parancsnak, hogy távozzanak az ablakoktól, s ez már elegendő ok volt a karhatalomnak arra, hogy tüzet nyisson. Egyes tömbökben a Schutzbund tagjai viszonozták a tüzet, így a késő délutáni órákban az egész várost betöltötte a fegyverropogás zaja.

A Heimwehr és a hadsereg linzi támadását Ausztria iparvidékein hasonló provokációk követték. A harcok áttérjedtek Grazra, Bruck an der Murra, Leobenre, Steyrre és Tirol tartomány több ipari körzetére. A harc végső kimenetele azonban attól függött, hogy a főváros munkásosztálya képes lesz-e meghátrálásra kényszeríteni a támadókat.

Elérkezett a döntés órája a Dollfuss által irányított fasiszta puccsisták, valamint a köztársasági alkotmányért és a demokráciáért harcoló munkásság küzdelmében. Az erők nem voltak egyenlőek. A kormány már hosszú hónapok óta, minden rendelkezésre álló eszközt felhasználva készült a leszámolásra, míg a szociáldemokrata pártvezetés még az első fegyveres összeütközés után is békés megegyezésre törekedett, és igyekezett kitérni a harc elől. A pártvezetés bizonytalansága és téves helyzetmegítélése következtében elmaradt az osztrák munkásság általános sztrájkja is. Míg a külvárosokban egyre elkeseredettebb formákat öltött a harc, Bécs központjában tovább folyt a megszokott élet. A polgári lapok megjelentek, s néhány órás szünet után újra megindult az áramszolgáltatás és a villamosközlekedés. A kormánycsapatok rendelkeztek a vasutakkal, kezükön maradt a rádió- és a telefonközpont, a legfontosabb közigazgatási centrumok, ezért győzelmi esélyük egyre nőtt, míg az elsáncolt munkások kilátásai

óráról órára rossszabbodtak. Helyzetüket lényegesen enyhítette volna, ha a munkásság általános sztrájkba lép, megbénítja a vasúti forgalmat, és kívülről segítségére siet a lakóházakban harcoló munkásoknak; de ez a felkelők reményei ellenére nem következett be. A szociáldemokraták legerősebb bástyája, a Wiener Neustadt-i iparvidék tétlenül várta az események alakulását, és eltúrte, hogy a Heimwehr újabb és újabb egységeket vonultasson fel Bécs ellen. A bécsi proletariátus ügye a harcolók hősiessége ellenére bukásra volt ítélve, mert mindvégig védekező ellenállás maradt.

Dollfuss már február 12-én este közölte, hogy a kormány helyreállította a rendet, és a harc mindenütt véget ért. A valóságban Bécs egyes körzeteiben halált megvető bátorsággal még három napig harcoltak a munkások. A kormánycsapatok ágyútűzzel lötték a bérházakat, s a romok alatt igen sok ártatlan lelte halálát.

Dollfuss csak február 15-én tekinthette teljesnek a kormány „győzelmét”. A munkásság utolsó ellenállását is sikerült legyőzniük. A Szociáldemokrata Munkáspártot azonnal feloszlatták, Bécs élére Dollfuss bizalmi emberét, Richard Schitzet nevezték ki kormánybiztosnak, feloszlatták a szakszervezeteket, a tartományi parlamentek (Landtag) szociáldemokrata képviselőit megfosztották mandátumaiktól — egyszóval a politikai élet minden területéről száműzték a baloldalt. De nem maradt el a kormány véres bosszúja sem. Azonnal felállították a rögtönítélő bíróságot, amely a Republikanischer Schutzbund kilenc vezetőjét — név szerint Karl Münichreitert, Georg Weisslt, Emil Swobodát, Josef Staneket, Johann Hoist, Victor Rauchenbergert, Josef Ahrert, Anton Bulgarit és Koloman Walisch — kötél általi halálra ítélte. Az ítéletet azonnal végre is hajtották.

A bécsi munkások legendás önvédelmi felkelése az európai munkásmozgalom legszebb forradalmi hagyományai közé tartozik. Az elszánt hősiességgel ellenálló munkáslakótömbök nevei mélyen bevésődtek az európai progresszió emlékezetébe: Reumann-Hof, Karl-Marx-Hof, Floridsdorf, Ottakring, Favoriten a végül is diadalmaskodó antifasiszta ellenállás jelképei lettek. Mártírjait a munkásosztály örökre szívébe zárta. Gyilkosaikat pedig hamarabb utolérte a megérdemelt végzet, mint bárki gondolhatta volna. Dollfuss alig fél esztendővel később merényletnek esett áldozatul. Fey 1938. március 12-én családjával együtt öngyilkos lett. Starhemberg túlélte ugyan Svájcban a háborút, de viszonylag fiatalon végzett vele szívbaja. A történelem nem maradt adós az ítélettel, mint ahogy hosszú távon sohasem marad adós, mert sújtó keze — fizikailag vagy erkölcsileg — mindig utoléri a gyilkosokat.

A bécsi barikádokon nem csupán az osztrák munkásság és a kleriko-fasiszta Heimwehr csapott össze, hanem az európai demokrácia ütközött meg az új világháborúra fegyverkező fasiszta nagyhatalmakkal. Kedvezőtlen bel- és külpolitikai okok miatt a harc elbukott, de az összeütközés ragyogó bizonyosságot szolgáltatott arra, hogy a demokratikus jogok és a nemzeti érdekek legharcosabb védelmezője a munkásosztály. Milyen okok vezettek a vereséghez?

Első helyen kell megemlíteni, hogy a német munkásmozgalom a belső egység hiányában képtelen volt szervezett és országos méretű ellenállást kifejteni Hitler hatalomra jutása, majd a demokratikus szabadságjogok eltiprása ellen. A legerősebb nyugat-európai szociáldemokrata mozgalom harc nélküli behódolása nemzetközi méretekben jelentősen gyengítette az antifasiszta erők sikeres harcának kilátásait.

Az osztrák szociáldemokraták már jóval 1934 előtt is az állandó visszavonulás taktikáját folytatták, és nagy engedmények árán is szívesen megvásárolták volna a viszonylagos békét. A párt tömegeiben olyan mértékben eluralkodott a szkeptikus gondolkodás, hogy ez a döntő pillanatban szinte megbénította őket.

A konfliktus kirobbanásakor az is kiderült, hogy a „vörös Bécsben” uralkodó 400 000 taglétszámú szociáldemokrata tömegpárt és a hozzá kapcsolódó szakszervezeti mozgalom egyik óráról a másikra nem képes olyan harci szervezetté átalakulni, amely az új feltételek között is eleget tud tenni az osztályharc követelményeinek. A legalitásra és a parlamenti demokratizmusra nevelt tömegpárt — a harcos jelszavak ellenére — tehetetlenné vált az új történelmi helyzetben, amikor az osztályellenség antiparlamentáris és erőszakos eszközökkel akarta eldönteni a demokrácia további sorsát. A februári harcok fájdalmas tanulsággal szolgáltak abban a tekintetben is, hogy a demokratikus jogok védelmét, az osztályellenség diktatórikus törekvéseinek leküzdését nem lehet olyan feladatnak tekinteni, amelyet a párt fegyveres védőőrsége — a Republikanischer Schutzbund — egyedül betölt. A bécsi szociáldemokrata párttagok túlnyomó többsége a fasiszta veszély említésekor mindig ezt mondta: „Azért tartjuk fenn a Schutzbundot, hogy védelmezze vívmányainkat az erőszakos támadások ellen.” Igen ám, de a Schutzbund csak addig bizonyulhatott hatásos fegyvernek, amíg az antidemokratikus erők hasonló szervezettel és fegyverzettel léptek fel a demokrácia ellen. Az államhatalommal szövetkező Heimwehr ellen a Schutzbund abban az esetben bizonyulhatott volna méltó ellenfélnek, ha a munkások milliói politikai és gazdasági eszközökkel a segítségére sietnek.

Az elmondottak mellett a munkanélküliségtől való félelem és viszonylag széles néptömegek fasiszta fertőzöttsége szintén szerepet játszott a februári harcok tragikus végében.

A nemzetiszocialisták természetesen örömmel látták a baloldal leverését, mert ezáltal az ő befolyásuk nemcsak relatív, de abszolút értelemben is megerősödött. Nem kellett többé attól félniük, hogy Dollfuss a demokratikus erőkkel lép szövetségre ellenük. Ezzel magyarázható, hogy Habicht utasította a nemzetiszocialistákat: a harcok idejére függesszék fel kormányellenes tevékenységüket.

A történetek után Dollfuss gyorsított ütemben folytathatta az osztrák közélet antidemokratikus átalakítását, amely az 1934. május 1-i alkotmány életbe léptetésével fejeződött be. Az új alkotmány az olasz fasiszmus példáján túl az 1931-es pápai enciklikában, a „Quadragesimo Annó”-ban körvonalazott társadalomszervezési elgondolásokból merítette elvi alapjait, míg gyakorlati kivitelezéséhez az 1933. március 19-én életbe léptetett portugál alkotmány adott példát, amely szintén a társadalom hivatásrendi szervezetére és a tekintély elvén alapuló centralizmusra épült. Az osztrák alkotmány kimondta, hogy pártok többé nem léteznek, a „politikai akaratképzés” egyetlen elismert szervezete a Hazafias Arcvonal lesz.

Az új alkotmány kihirdetésével jogilag véget ért az első demokratikus osztrák köztársaság időszaka. Ausztria további belpolitikai fejlődését sok vonatkozásban meghatározta a demokratikus politikai szervezetek szétverése. Dollfuss elvesztette a nemzeti függetlenség erőben és szervezettségben legjelentősebb tényezőjét. A kormány tömegbázisa egyre szűkebb körre korlátozódott, ami újabb ösztönzést adott a nemzetiszocialis-

ták tevékenységének. A haladó erők félreállítása nem maradt hatás nélkül Ausztria külpolitikájára sem. Dollfuss belpolitikai intézkedéseivel végleg elkötelezte magát a fasiszta Olaszország mellett, aminek nem sokkal utóbb végzetes következményei lettek.

A KÉT DIKTÁTOR TALÁLKOZÁSA

Az osztrák belpolitikai élet fasizálása nem szüntette meg a német—osztrák ellentéteket. Ez is azt bizonyította, hogy az ellentétek magját nem világnézeti, hanem hatalmi érdekellentétek alkották. A sikertelen német—olasz tárgyalások sorozata után 1934. június 14-én Neurath külügyminiszter és mások társaságában maga Hitler utazott Velencébe, hogy megegyezésre jusson Mussolinival az osztrák kérdésben. Ez volt a két diktátor első személyes találkozása. Nem tárgyaltak egyenlő pozíciókból, amit már az a körülmény is híven kifejezett, hogy a későbbi szokásoktól eltérően Hitler vállalkozott az utazásra, nem pedig Mussolini. Németország külpolitikai helyzete az adott pillanatban határozottan kedvezőtlen volt. A Népszövetségből való kilépés, majd a leszerelési tárgyalások megszakítása a náci kormány ellen hangolta a világ demokratikus közvéleményét. Németország belső helyzetét bizonytalanság és zűrzavar jellemezte. A párt ún. régi harcosai, élükön Röhmmeel és Strasserrel, „a második forradalom” végrehajtását követelték. Nem sokkal később, június 30-án a hadseregre és az SS-re támaszkodva Hitler véresen leszámolt ugyan a náci párton belüli ellenzékkel, de a Mussolinival történt találkozása idején még nem dőlt el, hogy a párt melyik szárnya kerül fölénybe. A tárgyalások idején Hitler igen gondterheltnek látszott. A

találkozás külsőségei is kifejezték, hogy kérni jött Velencébe, nem pedig feltételeket diktálni. Alan Bullock angol történész Hitlerről írott kitűnő biográfiájában ezt írta a találkozásról: „Hitler június 14-én tette első külföldi látogatását, amióta birodalmi kancellár lett. Az első, Mussolinival folytatott híres megbeszélésére Velencébe repült. A véletlen úgy akarta, hogy ez a beszélgetés kedvezőtlen előjelek mellett folyjék le. Mussolini, dicsőségének csúcspontján, összes hadi kitüntetései felékesítve, leereszkedően lépett a gondterhelt Hitler elé, aki esőkabátban és puha kalapban jelent meg.”

A fényes kíséret élén várakozó Mussolini, megpillantva a gépből kiszálló Hitlert, ezt súgta környezetének: „Non mi piace.” (Nem tetszik.) Mind a két diktátor bizalmatlansággal, sőt alig leplezett ellenszenvvel készült a találkozásra, de külsőségekben történelmi eseménynek igyekeztek azt beállítani. A ragyogó látványosságokhoz szokott lagúna-város és a Velence közelében levő Pisani-kastély adták a találkozó keretét, az olasz és a német sajtó pedig új korszak kezdetének nevezte a két diktátor személyes megismerkedését.

Mussolini motorcsónakba ültette vendégét, majd a Szent Márk téren kiszállva megmutatta neki a város nevezetességeit. Délután a Pisani-kastély parkjában órákon át sétálva beszélgettek. A Führer vég nélküli monológ keretében fejtegette a nemzetiszocialista mozgalom világnézeti alapjait és Mussolini fasiszta pártjával való rokonságát. Később Ciano, Mussolini veje, ironikusan megjegyezte: „Hitler emlékezetből elmondta Mussolininak a »Mein Kampf« egész tartalmát.”

Schuschnigg volt kancellárral folytatott, már említett beszélgetésünk alkalmával érdeklődtem a velencei találkozó részleteiről. Schuschnigg elmondta, hogy 1934

augusztusában, amikor kancellárként bemutatkozó látogatást tett Mussolininál, a Duce részletesen beszélt neki a nemzetiszocializmus és a fasizmus eltérő vonásairól. „Hitler azt mondta nekem — mondta Mussolini —, hogy mozgalmaink között lényegében semmi különbség sincsen. A nemzetiszocialisták tényleg mindenben utánozni akarnak bennünket, csak egy dologban nem: a bűnöző elemek eltávolításában. Meggyőződésem, hogy a mi forradalmainkat nem lehet győzelemre vinni közönséges bűnöző elemek aktív részvétele nélkül. Csakhogy mi, olaszok, a hatalom konszolidálása után kiszorítottuk a bűnöző elemeket, míg a nemzetiszocializmus hatalmi apparátusában a bűnözők is konszolidálódtak, s ezért Hitler egyszer még nagyon súlyos árat fog fizetni.” Tetszetős állítás persze — bár a Matteotti-gyilkosság körülményeire és a haladó erőkkel szemben alkalmazott olasz terrorra gondolva nem teljesen igaz —, de mindenesetre rendkívül jellemző, hogy 1934-ben Mussolini miként gondolkodott a fasizmus és a nemzetiszocializmus viszonyáról.

Hitler és Mussolini négyszemközt tárgyalt egymással (Mussolini ugyanis beszélt németül). Német részről egyetlen feljegyzés maradt, amelyből a tárgyalások lefolyását nyomon lehet követni. „A megbeszélések — hangzik a feljegyzés — elsősorban az osztrák rendszer megváltoztatása körül folytak. A Dollfuss-kormány lemond. A római osztrák követ, Rintelen alakít átmeneti és választási kabinetet. Az osztrák náci párt tevékenységének tilalma átmenetileg még fennmarad, engedélyezik azonban az összes nemzeti erő összefogását. A Heimwehrt a Duce hozzájárulásával leépítik. Habicht állítólag már lemondott, de azt tervezik, hogy más beosztásban tovább fog dolgozni. Az osztrák náci párt országos vezetését Münchenből Ausztriába helyezik

át, és osztrák személyt neveznek ki a párt országos vezetőjévé.” Ez a nyilván előzetesen összeállított feljegyzés a német kívánságokat és elképzeléseket rögzítette.

A tárgyalások befejezése után Ascanio Colonna herceg, budapesti olasz követ, Mussolini megbízásából az alábbiak szerint tájékoztatta Gömbös miniszterelnököt a velencei találkozóról: A tárgyalások kezdetén Hitler a tőle megszokott bőbeszédűséggel ismertette Mussolinival világnézeti elgondolásait, majd Ausztriát illetően kijelentette, hogy Németország nem követeli az Anschluss azonnali végrehajtását, hanem a német kívánságok teljesítése esetén hajlandó lenne nyilvánosan is elismerni Ausztria függetlenségét. Többször megismételte, hogy a német kormány nem viseltetik gyűlölettel személy szerint Dollfuss-szal szemben, csupán helyteleníti a nemzetiszocialisták korlátozására tett intézkedéseit. Az osztrák helyzet megoldásának egyedül elfogadható módja — jelentette ki Hitler — a „szabad és terror nélkül végrehajtott választás”, s ennek eredményei alapján vennének részt a nácik a megalakítandó új kormányban. Hitler azt ajánlotta Mussolininak, hogy Ausztria ügyét közös egyetértésben, tehát a nyugati hatalmak és a Népszövetség kikapcsolásával oldják meg. Mussolini a leghatározottabban visszautasította Hitlernek a népszavazásra vonatkozó javaslatát, és kijelentette, hogy véleménye szerint nem lehet sikeres megegyezést várni az osztrák kérdésben, amíg nincs biztosítva Ausztria belpolitikai nyugalma. Egyetlen kormányelnöktől, így Dollfusstól sem lehet azt kívánni, hogy békés tárgyalásokat kezdjen olyan körülmények között, amikor a tárgyaló partner állandó külső nyomást gyakorol az országra. Érthető, hogy Dollfuss önvédelemből kénytelen fellépni a nácik ellen, s csak akkor lenne hajlandó tárgyalni velük, ha előze-

tesen elismerik a nemzeti függetlenséget és megígérik, hogy tiszteletben tartják az alkotmányt. Mussolini éles szavakkal elítélte a nácik ausztriai terrorpolitikáját, és — a budapesti olasz katonai attasé szerint — közölte Hitlerrel, hogy az Ausztria belügyeibe való beavatkozás, az Ausztria elleni izgatás folytatódása jóvátehetetlen következményekkel járhat Olaszország és Németország jövőbeli viszonyára.

A nácizmus ausztriai törekvései szempontjából a velencei találkozó tehát eredménytelenül zárult. Ezenkívül olyan jelek is mutatkoztak, hogy az európai nagyhatalmak összefognak Ausztria védelmére. 1934. június 19-én Dollfuss kancellár rövid tárgyalást folytatott a Bécsen átutazó Louis Barthou francia külügyminiszterrel, aki a „keleti Locarno” (a kelet-európai országok függetlenségét biztosítani hivatott szövetségi rendszer) előkészítése céljából utazott a közép-európai fővárosokba. Beszélgetésük során Dollfuss igyekezett meggyőzni Barthout, hogy a demokratikus alkotmány felfüggesztésére kizárólag a német fenyegetés kényszerítette az osztrák kormányt, s változatlanul számítani szeretne a nyugati demokratikus nagyhatalmak támogatására. Barthou kijelentette, hogy a francia pártok megértik és méltányolják Dollfuss belpolitikáját. „Biztosíthatom Önt, kancellár úr, Franciaország messzemenően kész támogatni Ausztriát függetlensége védelmezésében csakúgy, mint gazdasági életének konszolidálásában.” A Hitler—Mussolini-találkozóról szólva elmondta: „Mussolini, akit személyesen jól ismerek és csodálok, a velencei találkozó előtt azt üzent nekem, hogy az osztrák kérdésben ki fog tartani az ismert álláspont, ti. Ausztria függetlenségének sérthetetlenlége mellett.” Beszélgetésüket azzal fejezték be, hogy az ősz folyamán hivatalosan is tárgyalásokat kezdenek az

osztrák—francia viszonyról. Erre a találkozásra már nem kerülhetett sor. Dollfuss kancellár egy hónappal később, Barthou külügyminiszter pedig október 9-én fasiszta merénylők áldozatául esett.

Franciaország mellett Csehszlovákia is biztosította támogatásáról Dollfust. Beneš külügyminiszter magához kérte az osztrák követet, és kifejtette neki, hogy „Franciaország és a Szovjetunió politikai együttműködésre törekszenek a kisantanttal, ezenkívül belátható közelségbe került a francia—olasz megállapodás is. Mindezek révén létrejöhet a szerződések olyan rendszere, amely alapot teremthet a biztonság és a lefegyverzés megvalósításához.” Beneš helyzetmegítélése túlságosan optimista volt, de kétségtelen, hogy 1934 nyarán Németország külpolitikai helyzetét — legalábbis átmenetileg — a majdnem teljes elszigeteltség jellemezte. Mindez hozzátartozik a rövidesen bekövetkezett drámai események megértéséhez.

ELŐKÉSZÜLETEK A NEMZETISZOCIALISTA FELKELÉSRE

Hitler Canossa-járása után a müncheni osztrák náci pártközpont megkezdte egy nagyszabású puccs előkészítését. Terveikben a kormány tagjainak letartóztatása és az irányító központok (telefon, rádió, vasút, Nemzeti Bank stb.) megszállása szerepelt. Dollfuss helyére Anton Rintelen római osztrák követet szemelték ki, aki évek óta szoros kapcsolatban állt a nemzetiszocialistákkal, és hajlandó volt vállalni az átmeneti kormány megalakítását.

Rintelen a két világháború közötti időszak egyik leg-sötétebb alakja. Már a húszas évek elején egyik leg-tevékenyebb szervezője volt az osztrák ellenforradal-

mi mozgalomnak. Mint Steiermark tartományfőnöke, állandó támogatást nyújtott a Heimwehr megerősödéséhez. Az ellenforradalom „fehér Internacionáléjában” is kiemelkedő szerepet játszott. A Magyarországi Tanácsköztársaság idején a magyar fehértisztek a stájerországi Feldbachban gyülekeztek Lehár Antal csendőrezredes parancsnoksága alatt; a belőlük szervezett alakulatok képezték a dunántúli Horthy-hatalomátvétel, majd a két királypuccs katonai bázisát. Felfegyverzésüket és ellátásukat jelentős részben Anton Rintelen tartományfőnök támogatásának köszönhették. Horthyék hatalomra jutása után Rintelen volt a leglelekeőbb szószólója a magyar—osztrák közeledésnek, mert tudta, hogy adott esetben az ellenforradalmi Magyarországtól minden támogatást megkaphat a szociáldemokrata Bécs ellen. A húszas évek elején Rintelen fedezte a nemzetközi botrányral záruló szokolhamisítási akciót, melynek célja Csehszlovákia gazdasági rendszerének szétzilálása lett volna. A magyar, bajor és osztrák közreműködéssel Grazban előállított hamis pénzt többek között Mészáros Gyula magyar professzornak kellett volna nagy mennyiségben forgalomba hoznia. A csalás lelepleződött, az osztrák rendőrség az ügyet elkente, de a parlamentben a szociáldemokrata ellenzék tagjai gyakran kiáltották oda Rintelennek: „Szokolhamisító!” Politikai ambíciói a kancellári szék megszerzéséig, sőt korlátlan egyéni hatalmának megteremtéséig terjedtek. A szélsőséges jobboldali mozgalmak táptalajra találtak Stájerországban, amely az ő vezetésével a Bécs ellen szervezkedő tartományi reakció legerősebb bázisa lett. 1931-ben itt került sor először a Heimwehr puccskísérletére, amelynek előkészítésében Rintelen fontos szerepet játszott. Szembetűnő diktatori törekvései miatt a tartományban König Anton-

nak, Antal királynak nevezték. Szélsőséges politikai nézetei, határtalan, de korábban kielégítetlen érvényesülési vágya alapján a nácik őt tekintették a legalkalmasabbnak a Dollfuss helyére lépő új kormány megalkotására. Erre a szerepre már csak azért is alkalmasnak tartották, mert Rintelen a Keresztényszocialista Párt tagja volt. Korábban oktatásügyi miniszterként részt vett Dollfuss kormányában, most pedig római osztrák követként működött. Politikai pályafutása jól beillett a nácik azon tervébe, hogy a széles közvélemény előtt elködösítsék az akció igazi jellegét, Rintelen előtérbe állításával azt a látszatot keltsék, mintha a kormányváltozás pusztán a Keresztényszocialista Párt egyik szárnyának győzelmét jelentené.

Habicht személyesen tárgyalta Rintelennel első ízben 1934 áprilisában Monte Fiasconében, majd július első felében Braccianóban, és megállapodott vele a készülő puccs részleteiről.

A nácik fokozódó tevékenysége felkeltette a kormány gyanúját. A hatalom erőszakos megszerzésére vonatkozó terveik sem maradtak teljes titokban. A Bundeskanzleramt — a miniszterelnökség — biztonsági osztálya már május 15-én jelentette, hogy Heinrich Himmler Gestapo-főnök, Werner Fritsch, a Reichswehr főparancsnoka és Werner von Blomberg hadügyminiszter megsejtelte az Osztrák Légiónak egységeit, ami azt sejteti, hogy azok rövidesen bevetésre kerülnek. A felső-ausztriai biztonsági igazgató, Peter Revertera, június 21-én kelt jelentésében azt írta, hogy a náci terrorakciók július közepén érik el majd csúcspontjukat, s akkor magas személyiségeket is merényletek fenyegetnek.

Számos egyéb jel is figyelmeztette az osztrák kormányt, hogy a nácik nagyobb akciót készítenek elő.

Tauschitz berlini osztrák követ 1934. június 15-én, hat héttel a bekövetkezett események előtt, azt jelentette, hogy vezető berlini náci pártkörök olyan híreket terjesztenek, miszerint az osztrák kommunisták merényletet készítenek elő Dollfuss kancellár, Starhemberg alkancellár és Fey miniszter ellen. „Nem tartom kizártnak, hogy az állítólag előkészítés alatt álló kommunista merénylet hírét azért lanszírozzák, hogy a náci oldalaról esetleg végrehajtandó merényletekért a felelősséget már jó előre a kommunistákra hárítsák” — fűzte hozzá a hírhez a követ. Eggerth müncheni osztrák főkonzul 1934. július 2-án szintén olyan értesüléseket szerzett, hogy „a kiképzőtáborokban nyíltan beszélnek az osztrák szövetségi kancellár meggyilkolásának tervéről”.

Riasztó hírek érkeztek arról is, hogy a nemzetiszocialista összeesküvés titkos szálai a legmagasabb osztrák közhivatalokat is behálózzák. A külügyminisztérium politikai osztályvezetője, Theodor Hornbostel, már áprilisban olyan ügynöki jelentést kapott, hogy „a kancellári hivatal, a bécsi Polizeipräsidium és a müncheni nemzetiszocialista pártközpont között jól működő titkosszolgálat alakult ki. Bécsben 4—5 összekötő tartja kézben a legfontosabb osztrák közhivatalokban folyó hírszerzést, s minden fontos értesülést és dokumentumot haladéktalanul továbbítanak Münchenbe.”

Eközben a müncheni pártközpont folytatta a lázadás előkészítését. A katonai vezetéssel Fridolin Glasst, az osztrák hadsereg egykori tisztjét bízták meg, akit nemzetiszocialista propagandatevékenysége miatt távolítottak el a hadseregből, s azóta a náci bécsi SS-szervezetét vezette. A politikai vezetést dr. Otto Wächter

bécsi ügyvédre ruházták, aki május végén részletes tájékoztatást kapott Habichttól.

A lázadás elnyomása után számos dokumentum került az osztrák kormány kezébe, amelyek bizonyítják, hogy a lázadást Németországban készítették elő, és a német vezető körök a legapróbb részletekig informálva voltak a készülő eseményekről. Július 26-án hajnalban az osztrák határon letartóztattak egy Franz Heel nevű német állampolgárt, akinél két igen fontos okmányt találtak a lázadás előkészítésére és céljaira vonatkozóan. Az egyik egy tervezet volt, amely szerint az osztrák nemzetiszocialistáknak híreket kellett terjeszteniük Dollfuss lemondásáról, majd a zavart felhasználva megszállniuk a bécsi középületeket, ellenállás esetén használhatatlanná tenni a közlekedési és híradási eszközöket, továbbá az SS- és SA-alakulatokból megszervezni az új karhatalmat. A másik okmány egy rejtjelzett szöveg volt, amelynek megfejtése után világossá vált, hogy Dollfuss meggyilkolása már az előzetes tervekben szerepelt.

A német vezető szervek közvetlen részvételét bizonyítja egy másik dokumentum is. A német propagandaminisztérium hatáskörébe tartozó Deutsche Presseklischee-Dienst (Német Sajtóképszolgálat) július 22-i keltezéssel összeállította a német lapok számára a bécsi lázadás egyes mozzanataira vonatkozó képanyagot. Megtalálható itt a bécsi kancellári palotának meg a rádió épületének a képe, alattuk olyan szöveggel, hogy a „felkelők birtokukba vették”; Dollfuss képe azzal az aláírással, hogy a „felkelők meggyilkolták”; Rintelen arcképe azzal a szöveggel, hogy „tárgyalásokat folytat az új kormány megalakításáról” stb. Ezek a klisék a német propagandaminisztérium illetékes tisztviselőjének ügybuzgalma folytán már a július 25-i reggeli postával

a Strasbourghban megjelenő „Der Elsässer” című lap szerkesztőségébe érkeztek, tehát öt-hat órával a bécsi lázadás kirobbanása előtt. Maguk az aláírások is elárulják, hogy még az események előtt készültek, mert olyan epizódokról számolnak be, amelyek a titkos tervekben szerepeltek ugyan, de a valóságban nem kerülhetett sor rájuk. Így például Rintelen nem folytathatott tárgyalásokat az új kormány megalakításáról, mert röviddel a lázadás kitörése után letartóztatták.

A „Völkischer Beobachter”, a német náci párt központi lapja, már június 17-i vezércikkében felvetette a Rintelen vezetése alatt megalakítandó osztrák kormány gondolatát, amikor még Rintelen belpolitikai szerepléséről szó sem esett Ausztriában. Július 19-én a korábbi bécsi Gauleiter, Frauenfeld, beszédet mondott a müncheni rádióban, és kijelentette, hogy a Dollfuss-kormány sorsa megpecsételődött, „el fogja sodor- ni az áradat, amelyet maga szabadított el”. Berli- ni és bécsi diplomáciai körökben már napokkal a lázadás előtt suttoztak arról, hogy „Ausztriában valami készül-őben van”.

A csehszlovákiai Šumava-hegységben levő Fekete- tóból néhány évvel ezelőtt fontos náci iratok kerültek elő, amelyek részletes képet adnak a puccs előkészí- téséről. Eszerint Theodor Habicht 1934 június elején Münchenbe rendelte Fridolin Glasst, hogy általa tájé- kozódják az osztrák nácik katonai helyzetéről. Ez al- kalommal megismertette Rudolf Weydenhammerrel, közvetlen munkatársával, akit arra a feladatra je- löltek ki, hogy összekötő legyen a felkelők és Rin- telen, valamint a müncheni pártközpont között.

A döntő megbeszélés 1934. június 25-én zajlott le Zürichben. Ezen Theodor Habicht, Rudolf Weyden- hammer, Fridolin Glass és Otto Wächter vettek részt.

Habicht részletesen ismertette a felkelés előzetesen, már Hitler által jóváhagyott tervét: az osztrák minisztertanács ülését felhasználva a nemzetiszocialista egységek Glass vezetésével megszállják a kancellári palotát, letartóztatják a szövetségi kormány tagjait és az államelnököt, majd az utóbbit a nemzetiszocialisták által kijelölendő új kormány kinevezésére kényszerítik.

Az akció katonai részét a 89. bécsi SS-ezred 150 kiválasztott tagjával kívánták végrehajtani, mégpedig úgy, hogy előzetesen a bécsi katonai városparancsnokság épületében az osztrák szövetségi hadsereg egyenruháiba öltöztetik, majd teherautókon a Ballhausplatz-ra szállítják őket. A városparancsnokság részéről Sinzinger alezredest, törzskari főnököt* avatták be a titkos tervbe, tehát meglepetésektől itt nem tartottak.

A rádiót és a telefonközpontot civil ruhás SS-tagoknak kellett volna megszállniuk. A két utóbbi akció sikeres végrehajtását annál inkább kockázattól mentesnek hitték, hiszen a bécsi Polizeipräsidium riadóosztályának vezetője, dr. Gotzmann őrnagy, szintén az özszeesküvők oldalán állott.

A zürichi tárgyalások után Glass visszatért Bécsbe, Rudolf Weydenhammer pedig július 11-én Rómába utazott, hogy a puccs „kancellárjelöltjét” behatóan informálja az előkészületekről és a személyével kapcsolatos tervekről. Weydenhammerrel tárgyalva Rintelen rámutatott több, a nácik számára veszélyes körülményre. A szorosabb osztrák—olasz együttműködés megteremtése érdekében Mussolini meghívta Dollfuss kancellárt Riccionébe, hogy nyári szabadságát családjával együtt töltsse a Duce nyári rezidenciáján. Ezenkívül a

* Ausztria német megszállása után Sinzingert tábornoki rangra emelték, és Bécs katonai parancsnokává nevezték ki.

közeli jövőben sor kerülhet Dollfuss és Barthou találkozására, s máris olyan értesülései vannak, hogy a francia kormány messzemenő katonai engedményekben kívánja részesíteni Ausztriát, valamint újabb nemzetközi kölcsönnel szándékozik az osztrák függetlenséget megerősíteni. Mindezeket megelőzendő, a tervezett hatalomátvételnél még július végén meg kell történnie; különben ő maga sem tudja tovább halogatni szabadságát, amelyről már nem szándékozik Rómába visszatérni.

Eközben Fridolin Glass Bécsben folytatta a felkelés katonai előkészítését. Tanácskozott dr. Gotzmann őrnaggyal, Rotterrel, a Ballhausplatz biztonságaért felelős rendőrségi ügyosztály tisztjével, Steinhäusl-lel, a rendőrség másik fontos beosztású tisztviselőjével és az említett Sinzinger alezredessel. E tárgyalások háttérének és későbbi következményeinek jobb megértése érdekében el kell mondanunk, hogy az osztrák államhatalmi szervek irányításában — elsősorban közép-szinten — a nemzetiszocialista befolyás akkor már igen erős volt. A legmagasabb szintű irányító tisztségekben és a tábornoki karban viszont konzervatív-monarchista beállítottságú személyiségek kezében volt a hatalom. A tervezett puccs végrehajtását ezért úgy képezték el, hogy a hatalmi szervek közép-kádereire támaszkodva villámgyors akcióval kész helyzetet teremtenek, és az egész kormány kikapcsolásával megbénítják a náciizmussal szemben álló konzervatív-keresztényszocialista tábornoki kar (főleg Zehner hadügyi államtitkár) cselekvőképességét.

Július 15-én este Habicht müncheni lakásán a házigazda, Weydenhammer, Glass, Wächter, továbbá Frauenfeld és Reschny bécsi SA-vezetők, Sinzinger alezredes, valamint Egert őrnagy, az osztrák hadügymi-

nisztérium távirati osztályának munkatársa részvételével zajlott le a puccsot előkészítő náci vezérkar utolsó közös értekezlete. Glass tájékoztatta a jelenlevőket a megtett katonai intézkedésekről, majd kitűzték az akció időpontját. Értesültek arról, hogy az osztrák minisztertanács a nyári szünet előtt július 24-én délután tartja utolsó ülését: ezt az alkalmat kívánták felhasználni a Ballhausplatz elfoglalására.

Július 23-án Bécsbe érkezett a lázadók kancellárjelöltje, Anton Rintelen, és az Imperial Szállóban várta a fejleményeket. Másnap hajnalban megérkezett az egész akció legfelsőbb vezetője, Rudolf Weydenhammer, aki ez alkalommal Rudolf William angol kereskedőnek adta ki magát. Délelőtt hosszabb beszélgetést folytatott Rintelennel, s megállapodott vele az új kormány megalakításának részleteiben.

Fridolin Glass minden előkészületet megtett a Ballhausplatz megszállására. A minisztertanács ülését 16 órára hívták össze, a lázadók 17.30-ra irányozták elő a kancellári palota rajtaütésszerű elfoglalását. Az özszeesküvés gépezete példásan működött. A lázadásban részt vevő 150 SS-tag civil ruhában már útban volt a városparancsnokság, illetve a rádió épülete felé, amikor váratlanul minden terv összeomlott: a kormány ülését — véletlen ok folytán — másnapra, július 25-én délelőtt 11 órára halasztották. A náci hírszerzés azonban még azelőtt birtokába jutott a hírnek, mielőtt a mozgósított egység eljutott volna a kijelölt pontokra, illetve az akció tényleges végrehajtásába belekezdett volna. Glass szervező tehetségét bizonyította, hogy rövid félórán belül leállította az akciót, s embereit hazaküldte azzal, hogy még az éjszaka folyamán megtudják a lázadás új időpontját.

Kalandfilmbe illő fordulatok. De az izgalmas esemé-

nyek háttérében ott lappang a Dollfuss-féle kleriko-fasiszta rendszer tragédiája: februárban véres kegyetlenséggel leverték a demokráciát, vele az ország belső rendjének és függetlenségének tömegbázisát, s a hatalom egy maroknyi jobboldali politikus kezében összpontosult. A náci — a maguk módján — felmérték ennek jelentőségét, és arra a következtetésre jutottak, hogy a néptömegektől elszigetelt kormányt egy mindenre elszánt lázadó csoport egyik óráról a másikra hatalmába kerítheti, s ezáltal teljesen új irányt szabhat az ország történetének.

A Ballhausplatzon készülő drámát olyan jelenetek is kísérték, melyekről ma sem lehet pontosan tudni, hogy bennük az összeesküvés szimpatizánsai játszottak-e öntudatlanul szerepet, vagy pedig az osztrák közhivatalnokok közmondásos tehetetlenségéről és bürokratizmusáról volt szó. Csak egyet említünk a július 24-i nap eseményei közül. Nagyjából abban az időpontban, amikor az összeesküvők már útban voltak a tervezett gyülekezési pontokra, a résztvevők egyike, egy Paul Hudl nevű fakereskedő, közvetett úton a bécsi rendőrség tudomására juttatta, hogy aznap délután a nemzetiszocialisták a kancellári palota megszállását tervezik, és ki akarják kényszeríteni a Rintelen-kormány kinevezését. A bécsi rendőrség — a névtelen feljelentéseknél szokásos előírások szerint — gondosan és rendkívül lassan feljegyzést készített az „ügyről”, majd anélkül, hogy a kancellár és az egész kormány sorsát közvetlenül érintő bejelentés valódiságát vagy alapját ellenőrizte volna, a Ballhausplatz őrizetével megbízott kerületi kapitányságot felszólította az épület „körültekintőbb védelmére”. Ott pedig — miután 1933 márciusa óta már megszokták, hogy a központ ilyen figyelmeztetéseket küld — szabályszerű iktatás után le-

rakták a többi „elintézett” iratok közé. A kormány tagjai közül senkinek sem hozták tudomására a fontos értesülést, pedig annak ismeretében július 24-én délután csírájában elfojthatták volna a készülő puccsot.

GYILKOSSÁG A BALLHAUSPLATZON

Július 24-én este Weydenhammer, Wächter és Glass egy bécsi kávéházban találkoztak, ahol megállapodtak, hogy a puccsot másnap a déli órákban hajtják végre. Előzetesen Weydenhammer Rintelennel tárgyalt az Imperial Szállóban, aki a július 24-i fiaskó hatása alatt úgy vélekedett, hogy az akciótól végleg el kellene állni, mert a kormánysszervek feltehetően gyanút fogtak. Rintelen érvelését azonban azzal utasították vissza, hogy ez az utolsó alkalom a radikális fellépésre, amikor még Olaszország és Franciaország valószínűleg beletörődik a kész tényekbe.

A lázadás vezérkara haladéktalanul hozzálátott a terv kidolgozásához. Több vonatkozásban kénytelenek voltak az előző napra előirányzott akciókat módosítani. Így pl. a katonai városparancsnokság épülete nem szolgálhatott gyülekezési pontul, mert 25-én éppen ebben az időben zajlott le ott az őrségváltás. Az államelnök letartóztatására kidolgozott tervet is meg kellett változtatni, mert Miklas elnök váratlanul a stájerországi Wörthi-tóhoz utazott. A puccs katonai vezetője, Fridolin Glass, július 25-én reggel 6.30-kor készen állt az új felvonulási tervvel, amelyet egy klosterneuburgi csónakházban ismertetett alvezéreivel: Otto Planettával, Hans Domesszel, Hans Bauerrel és Franz Holzweberrel. Eszerint az akcióban részt vevő SS-tagok a magukkal hozott osztrák katonai egyenruhákat a Német

Tornász Szövetség siebensterngassei tornatermében öltik magukra, ahonnan 12.45-kor teherautókon indulnak a Ballhausplatzra, illetve a rádió épületébe. Az írásos riadóparancsot már reggel 8 órakor kézhez kapták a felkelésben részt vevő SS-egységek vezetői. Délelőtt 10 órakor az akció három vezére — Wächter, Weydenhammer és Glass — gépkocsin ellenőrizte a felvonulási utakat. Miután kisebb útjavítási munkálatoktól eltekintve semmiféle váratlan akadályt vagy karhatalmi készülődést nem tapasztaltak, mindegyik elfoglalta a számára kijelölt pontot. Wächter a kancellári palota közelében egy kávéházban várta, hogy a Ballhausplatz elfoglalása után átvehesse a kormányalakítási tárgyalások vezetését, Weydenhammer az Imperial Szállóban Rintelennel együtt várakozott a lázadók értesítésére, hogy „az új kancellár elfoglalhatja hivatalát”, Fridolin Glass pedig a Siebensterngassén irányította a puccsisták átöltöztetését és felfegyverzését. Úgy tűnt, minden simán fog menni, semmiféle váratlan fordulat nem jöhet közbe.

Csak hogy olyasmi történt, amire a nácik a legkevésbé voltak elkészülve. A beavatottak közül valaki jelentést tett a kancellári palota ellen készülő támadásról. Egy Johann Dobler nevű rendőrtiszt, akit már július 23-án informáltak a tervekről, s aki több más bécsi rendőrtiszttel együtt csatlakozott az akcióhoz, röviddel 8 óra után telefonon jelentkezett a Hazafias Arcvonal országos központjában, és elmondta, hogy az egész kormány sorsát érintő fontos ügyben sürgős közléseket szeretne tenni az Arcvonal országos vezetőjének, dr. Stepannak. Bejelentésével azért fordult a kormányhű Hazafias Arcvonalhoz, mert saját tapasztalatai alapján tudta, hogy a rendőrséghez befutó jelentésekről a nácik azonnal értesülnek. Kérte, hogy azonnal küldje-

nek egy megbízható embert a Weghuber kávéházba, ahol részletesebb információkkal fog szolgálni.

A bejelentést követő négy óra története híven tükrözi az akkori osztrák belpolitikai helyzetben uralkodó káoszt. Doblernak csaknem két órát kellett várakoznia, míg a Hazafias Arcvonal képviselője megjelent, hogy az „elsőrendű államérdeket érintő bejelentést” (Dobler szavai szerint) meghallgassa. Néhány perccel 10 óra után az Arcvonal kiküldötte felhívta Emil Fey minisztert, a bécsi Heimwehr-szervezet vezetőjét, s közölte vele: egy rendőrtiszt állítása szerint a nemzetiszocialisták a közeli órákban rohamot indítanak a kancellári palota ellen, és le akarják tartóztatni a kormány tagjait. Az illető hajlandó lenne a hírt személyesen is elmondani Fey miniszternek, ezért néhány perc múlva a Ballhausplatz közelében levő Central Kávéházban lesz, mert vonakodik bármiféle hivatalos épületbe belépni.

Emil Fey miniszter és Heimwehr-vezér tehát már két órával az események előtt tudott a nácik terveiről. Ennek ellenére elmulasztotta Dollfuss kancellárt tájékoztatni, aki 11 órakor megnyitotta az osztrák minisztertanács ülését, s ezáltal egy értékes óra újra elveszett.

E könyv szerzője 1963 augusztusában a festői szépségű Gmundenben hosszabb beszélgetést folytatott Theodor Hornbostel egykori követtel, a Ballhausplatz politikai osztályvezetőjével, aki személyesen ismerte a dráma minden résztvevőjét. Fey máig is tisztázatlan viselkedésének magyarázatát — mondotta — a „februári hős” határtalan érvényesülési vágyában kell keresni. Fey ugyanis február után az ország „megmentőjének” szerepében tetszelegve szeretne volna learatni a „győzelem” összes gyümölcseit. Dollfuss félt Fey egy-

re növekvő befolyásától, s fékezni igyekezett a veszélyes szerencselovag előretörését. Július 11-én átalakította a kormányt, Fey kezéből kivette a belügyi tárcát s ezzel együtt a karhatalom vezetését, a másodrangú gazdasági tárca ellátását bízta rá, s így megfosztotta őt a további gyors érvényesülés lehetőségétől. Feyben sötétén kavargott az elégedetlenség. Arra nézve nincs ugyan bizonyíték, hogy a náci lázadásba közvetlenül beavatták volna; sokkal valószínűbb a feltevés, hogy újra a „honmentő” szerepét akarta eljátszani, ezért szinte az utolsó pillanatig hallgatott a készlő eseményekről. Hornbostel ábrázolása beleillik Emil Fey portréjába. Számos történészben felmerül azonban a gondolat, hogy Fey bűnrészességgig menő hallgatásával biztosítani akarta pozícióját az új Rintelen-kormányban is. Ezt a feltevést valószínűsíti, hogy a kancellári palotában foglyul ejtett Fey minisztert a náciik megkülönböztetett bánásmódban részesítették.

De térjünk vissza az előzményekhez. A telefonon történt közlés után Emil Fey a Central Kávéházba küldte szárnysegédjét, Karl Wrabel őrnagyot és két nyomozót, hogy győződjenek meg Dobler bejelentésének valódiságáról. Dobler elmondta, hogy a felkelést már tegnap délutánra tervezték, de a minisztertanács elhatalasztása miatt ma délben fogják megvalósítani. Wrabel végighallgatta Doblert, s noha már aligha maradhatott kétség, „írásbeli bizonyítékot” követelt. Erre Dobler kérte, kísérik el őt a lakására, ahol már bizonyosan várni fogja a 89. SS-ezred írásbeli parancsa, amelyből kitűnik majd, hol lesz a gyülekezési hely. Így is történt. A Wrabelt kísérő két nyomozó gépkocsin elkísérte Doblert, aki néhány perc múlva átadta nekik az írásbeli riasztási parancsot, amely így hangzott: „89. 1/41 órakor. — Siebensterngasse 11. Szövetségi Torna-

terem. — A Siebensterngassét nem a Breitegassén keresztül közelíteni meg. — Steiner.” Ezután visszatértek a Central Kávéházba, és az ott várakozó Wrabelnek átadták a parancsot. Wrabel őrnagy utasította a két nyomozót, hogy rögtön hajtsanak a Siebensterngasséra, és az ott tapasztaltakról telefonon azonnal tegyenek jelentést.

Megint eltelt egy óra. Folyt a nyári szünet előtti utolsó minisztertanácsi ülés. Előtte Dollfuss utasította protokollfőnökét, intézkedjék, hogy riccionei útjának összes előkészületei megtörténjenek. Az ülésen néhány jelentéktelen rendelettervet beszéltek meg. Röviddel 12 óra előtt Emil Fey minisztert kihívták a tanács-teremből, és tájékoztatták őt az időközben szerzett információkról. Pontosan 12 óra volt, amikor Fey közölte értesüléseit a kancellárral. Dollfuss erre a hírre azonnal megszakította a minisztertanács ülését, mondván a kormány tagjainak: „Az imént fontos közlés birtokába jutottam. Ellenőriztetnem kell a hír alapját. Ennek ellenére nem lenne helyes, ha továbbra is itt együtt ülnénk.” A minisztereket — Karwinsky biztonságügyi államtitkár és Emil Fey kivételével — utasította, hogy azonnal térjenek vissza hivatalaikba, és tegyenek meg minden szükséges intézkedést az esetleges nemzetiszocialista lázadás elfojtására.

A siebensterngassei tornaterem közelében őrt álló Marek nevű nyomozó 12.10 és 12.30 között három alkalommal is telefonált Fey szárnysegédjének, Wrabel őrnagynak, aki a kancellár előszobájában várt a befutó hírekre. „Egyenruhás katonák, rendőrök és civilek áramlanak a Német Tornász Szövetség helyiségébe” — hangzott első jelentése; majd 5 perc múlva: „A civil személyek katonai egyenruhába öltöznek, és fegyvereket osztanak ki közöttük.” Utolsó telefonhívásakor

pedig közölte, „a katonai egyenruhába öltözött személyek teherautókra szállnak, amelyek éppen most álltak elő. Nincs több vesztegetnivaló idő.” Ez a rendőrnyomozó volt szinte az egyetlen, aki ezen a napon példásan teljesítette kötelességét, és teljes nagyságában felismerte a közelgő veszélyt.

Eközben Fridolin Glass a Deutschmeisterregiment egyenruhába öltözött SS-tagoknak kiadta az utolsó parancsokat. Azt mondta nekik, hogy a most következő akciót az osztrák szövetségi államelnök nevében hajtják végre, tehát nem követnek el törvény- vagy államellenes cselekedetet. A lőfegyvereket csak a legvégső esetben, önvédelmi célból használhatják. Ezután megparancsolta, hogy szálljanak fel az épület előtt álló teherautókra.

A kancellár dolgozószobájában várakozó Karwinsky államtitkár 12.15-kor, tehát öt perccel Marek nyomozó első telefonjelentése után felhívta Bécs rendőrfőnökét, Seydelt, s utasította, hogy gondoskodjék a Siebensterngassén gyülekező nácik lefogásáról és a Ballhausplatz őrizetének megerősítéséről. Negyedóra eltelt anélkül, hogy a rendőrség bármit tett volna, s amikor 12.30-kor Karwinsky másodszor is kereste Seydel rendőrfőnököt — akit ez alkalommal már el sem ért —, azt a megdöbbentő közlést kapta, hogy a rendőrség riadóegységeit nem a Ballhausplatzra, hanem a Michaelplatzra irányították, mert olyan értelmű ügynöki jelentést kaptak, hogy a nemzetiszocialisták ott készülnek bombamerényletet elkövetni Dollfuss kancellár ellen. Karwinsky határozott parancsára végre útbaindítottak néhány nyomozót a Siebensterngasséra, de a kancellári palota biztonságáról csak annyiban történt „gondoskodás”, hogy egy motorkerékpáros rendőrrjáőrzt vezényeltek a kancellári palota megfigyelésére. A riadó-

egységek a Michaelplatzon, alig néhány száz méterre a kancellári palotától várták a nácik felvonulását.

Rekkenő hőség volt, s ebben a déli órában szinte teljesen kihaltnak tűnt a város.

A Siebensterngasséhoz érkező nyomozócsoporthoz vezetője, dr. Penn és öt kísérője elkésett. A nácikkal megpakott teherautók már elindultak a Ballhausplatz irányába, illetve az utolsó gépkocsi éppen indulni készült. A rendőrség közbelépésének itt csak annyi eredménye volt, hogy az egész akció katonai vezetőjét, az utolsó teherautó indulását váró Fridolin Glasst elfogták, s ezáltal a már útban levő náci csoportok parancsnok és irányítás nélkül maradtak. (Fél óra múltán sikerült ugyan őrzőitől megszöknie, de a Ballhausplatz épületébe már nem juthatott be.)

A következő percekben történt eseményekre csak a tragikomikus jelző illik. Karwinsky államtitkár 12.50-kor utasította a ház biztonságaért felelős tisztet, hogy zárassa be a főkaput. A parancs éppen akkor érkezett, amikor a Ballhausplatzon szokásos őrsváltás végbement, ezért nemhogy bezárták volna, hanem inkább mind a két kapuszárnyat kitárták. Ebben a pillanatban, pontosan 12.53-kor, felhangzott egy katonai gépkocsisor motorzúgása. Karwinsky a kancellári szoba ablakához lépett, és megpillantva az osztrák hadsereg egyenruháját viselő alakokat, azt hitte, hogy Zehner tábornok utasítására megérkeztek az őrseget megerősítő alakulatok. Ezt hitték a kapuőrség tagjai is, ezért engedték begördülni a gépkocsikat. Néhány másodperc múlva — de már végzetesen későn — rádöbbenek a tévedésre, mert a teherautókról leugráló „katonák” előreszegezett fegyverrel az őrség tagjaira rontottak, és pillanatok alatt lefegyverezték őket. Nem volt nehéz

dolguk, mert — mint utóbb kiderült — az őrség fegyvereiben egyetlen töltény sem volt.

Rövid másodpercek alatt a Ballhausplatz a nácik kezébe került. Pedig az államhatalmi szerveknek több óra állt rendelkezésükre, hogy a puccsot megghiúsítsák. Tudták, hol a gyülekezőhely, ismerték a támadás célpontját, sőt időben értesültek arról is, hogy az akciót álöltözetben készülnek végrehajtani. Ennek ellenére minden intézkedéssel elkéstek. Az egyetlen — bár a puccsisták terveire végzetes — preventív intézkedés az volt, hogy Dollfuss utasítására a kormány tagjai korábban elhagyták az épületet, ezzel sikerült elkerülni, hogy az egész kormányt letartóztassák. A történeteket csakis azzal lehet megmagyarázni, hogy az államhatalmi szerveket oly mértékben átszötte a nemzetiszocialista befolyás és hírszerzés, hogy a döntő pillanatban — főleg a rendőrség — tehetetlen bénultságban várta a fejleményeket.

A kancellári palotába benyomuló lázadók — mit sem tudva arról, hogy Dollfuss a kormány ülését felfüggesztette — az első emeleti miniszteri tanácsterem felé rohantak, hogy az eredeti terv szerint őrizetbe vegyék az egész kormányt. Amikor a terem üresen találták, a kancellár dolgozószobája felé indultak. Közben Dollfuss már megtudta, hogy a „katonák” a valóságban náci összeesküvők, ezért Hedvicek kancellári irodatiszt javaslatára az egyik szobából nyíló titkos lépcsőház felé rohant. De már nem jutott el odáig. A Ballhausplatz elfoglalásának tervét a résztvevők heteken át tanulták, ismerték az épület minden zugát, s mielőtt a kancellár elérhette volna a lépcsőházat, menekülése útját egy másik fegyveres csoport zárta el. Ezt a csoportot Otto Planetta 34 éves kereskedelmi alkalmazott vezette. Korlátolt és elvakult nemzetiszocialista.

cialista volt, akit náci tevékenysége miatt 1932-ben elbocsátottak a hadseregből. Miután Habicht 84 rádió-előadását végighallgatta, teljesen meg volt győződve arról, hogy Dollfuss a németiség legádázabb ellensége, akit bármilyen áron „félre kell állítani” az útból. S most szemtől szemben állt vele. Az eredeti parancs úgy szólt, hogy fegyvert csak önvédelmi célból és csak a legvégső esetben használjanak. Planetta minderről most megfélekezett, az ezerszer elátkozott ellenség láttán úgy érezte, cselekednie kell — és lőtt. Egészen közelből két lövést adott le Dollfussra, az egyik golyó a kancellár nyakába fúródott, a másik pedig a bal vállát fúrta keresztül. Egyik sebe sem volt halálos. Gyors orvosi beavatkozás megmenthette volna az életét, de erre nem kerülhetett sor. Húsz percig hagyták vérezni az eszméletlen Dollfussot, majd amikor a személyzet két tagja elkötötte a sebeket, és vizes borogatással magához térítette őt, a Glass helyett parancsnokká előlépett Holzweber igyekezett megértetni vele, hogy a hadsereg, a rendőrség és az egész nép fellázadt ellene, ezért halála előtt meg kell neveznie utódját. Három teljes órán át tartott Dollfuss haláltusája. Végso perceiben bevezették hozzá Emil Fey minisztert, akit Karwinsky államtitkárral együtt a szomszéd szobában őriztek. Alig hallható suttogással kérte Feyt: adja át üdvözetét Mussolininak, és kérje meg őt, vegye védelmébe a családját. Rintelen kinevezéséhez azonban haláláig nem járult hozzá. Néhány perc múlva, 15.45-kor meghalt. Tragikus sorsát tulajdonképpen maga készítette elő. Alig fél esztendővel korábban véres tömeggyilkosságot hajtott végre a munkásság között, megölte a demokráciát. A júliusi események sohasem következtek volna be, ha Dollfuss a demokratikus erők szövetségét keresve szembefordul a nácizmussal. Ő azonban inkább

választotta a „konkurrens fasizmus” öngyilkos útját, s közben nem döbbsent rá, hogy az ausztriai náci terroristák csak eszközei, fizetett bérencei a saját céljait követő hitleri Németországnak, ezért céltalan és értelmetlen dolog kiegyezésre törekedni velük.

A lázadók programjában előirányzott második akciót, a bécsi rádió elfoglalását 15 fegyveres SS-legény Domes vezetésével szintén a déli órákban hajtotta végre. Nagyobb akadály itt sem állt a lázadók útjában. A kormánysszervek itt is túl későn ismerték fel, hogy egy puccskísérlet esetén a rádiónak sokkal nagyobb szerepe van, mint pl. egy pályaudvarnak, ezért teljesen őrizet nélkül hagyták a rádió épületét. A rádió és a telefonközpont helyszínrajzát előzetesen alaposan tanulmányozó nácik gyorsan tájékozódni tudtak az épületben. Fegyverrel kényszerítették az egyik bemondót, hogy felolvassa az előre megszövegezett közleményt, amely a Dollfuss-kormány lemondását és Rintelen kabinetalakítását adta hírül. Néhány perc múlva München már kommentálta a hírt, mondván, hogy Ausztria német népe általános felkelést indított az elnyomó Dollfuss-kormány ellen. A közlemény beolvasása után azonban rövidesen megérkeztek a rendőrség egységei, és egy ideig a külvilág is hallhatta a fegyverropogás és a szaladgálás zaját. Rövidesen kikapcsolták az átmenetileg megszállt adót, és egy másik adóállomáson keresztül megcáfolták a Dollfuss-kormány lemondásának hírét.

Miután a kormány tagjai értesültek a kancellári palota elfoglalásáról, Schuschnigg közoktatási és igazságügy-miniszter vette át ideiglenesen a kormány vezetését. Előzetesen telefonon érintkezésbe lépett Miklas szövetségi elnökkel, aki határozottan elzárkózott attól, hogy a náci puccsistákkal bármiféle alkudozá-

sokba bocsátkozzanak. Zehner hadügyi államtitkár segítségével minden mozgósítható karhatalmi erőt bevették a lázadás elfojtására. A karhatalmi egységek már 14.30-kor, tehát egy órával Dollfuss halála előtt, körülzárták a kancellári palotát, a bent szorult náciakat elvágták a külvilágtól. A rádiót visszafoglalták, Rintelen kancellárjelöltet és Steinhäusel rendőrtanácsost őrizetbe vették (az előbbi egy kis kaliberű revolverrel öngyilkosságot kísérelt meg); ezzel lényegében már elfojtották a puccsot. A Miklas elnök letartóztatására útban levő egységeket Klagenfurtban elfogták, tehát a harmadik akció is sikertelenül végződött. A kancellári palota egyelőre még a náci kezében volt, de nekik már semmi esélyük nem maradt, hogy kitűzött céljukat elérjék. A fogságban tartott Emil Fey miniszter több telefonbeszélgetést bonyolított le, igyekeztve a rendőrfőnököt és a kormány tagjait rábírni a Rintelen-kormány megalakulásának szentesítésére (melyben biztosították számára a biztonságügyi tárcát) és a náci szabad elvonulásának engedélyezésére.

Ekkor következett be a német kormány bűnrészes-ségét bizonyító újabb esemény. A kancellári palotában tartózkodó náci vezetője, Holzweber, előre megbeszélt fedőnév alatt felhívta telefonon Franz Rieth német követet, közölte vele a vállalkozás kudarcát, s kérte közbenjárását az osztrák kormánynál a lázadók szabad elvonulása érdekében. Rieth elkövete azt az otromba diplomáciai ballépést, hogy a kancellári palotához hajtatott, és kérte Odo Neustädter-Stürmer népjóléti minisztert, a kormány megbízottját, engedélyezze a lázadók büntetlen elvonulását. A német követ a jelek szerint nem tudta, hogy a német pártvezetés csak sakkfiguráknak tekinti az osztrák náciakat, és nincs szándékában a birodalom titkos utasításai szerint cse-

lekvő, de bajba jutott lázadókon segíteni. A miniszter először beleegyező választ adott Riethnek, mert azt hitte, hogy az 1931-es Pfrimer-puccshoz hasonló operettlázadásról van csak szó; de amikor tudomására jutott, hogy Dollfust meggyilkolták, az időközben kivonuló nácik szabad elvonulására tett ígéretét visszavonta. Rieth erre újabb kísérletet tett, de a miniszter ki-mérten azt válaszolta, hogy az osztrák kormány nem tart igényt közvetítésére, hiszen az eddigiek már eléggé elárulták, hogy Németország diplomáciai képviselője azonosítja magát Dollfuss gyilkosaival.

Este fél nyolckor a kancellári palota a kormánycsapatok kezébe került. A bécsi eseményeket vidéken is követték kisebb-nagyobb megmozdulások. A Pyhrn-Passnál a felkelő nácik még napokig harcoltak, ezenkívül Leobenben és a nácizmus régi centrumát alkotó német érdekeltségű nagyüzemben, az Alpine Montangesellschaft stájerországi üze-meiben is harcok robbantak ki, de ezeket is sikerült leverni. Három napon belül az egész országban helyreállt a rend. A gyors siker azzal magyarázható, hogy az osztrák nép túlnyomó többsége nem érzett közösséget a lázadókkal, s a nácik számításai ellenére a fegyveres puccskísérlet nem váltotta ki széles társadalmi körök megmozdulását. A júliusi események világosan megmutatták, hogy az osztrák NSDAP és az általa képviselt Anschluss-gondolat végeredményben szűk társadalmi bázissal rendelkezik. Ennek a ténynek felismerése és következményeinek a gyakorlati politikában való érvényesítése merőben új helyzetet hozhatott volna létre.

Dollfuss meggyilkolásának híre óriási felháborodást keltett az egész világon. Az Ausztriából érkezett jelentések újabb és újabb bizonyítékokkal szolgáltak arra vonatkozóan, hogy a bécsi események háttérében Németország áll. Az osztrák kancellár halálának hírére Mussolini megszakította nyaralását, azonnal Rómába utazott, és utasítást adott a Tirol és Karintia határvidékén elhelyezett csapatok és légierők mozgósítására. Az Ausztriával fennálló titkos katonai segítségnyújtási szerződés alapján az olasz csapatok készen álltak rá, hogy Németország beavatkozása esetén az osztrák kormány segítségére siessenek. Mussolini táviratban biztosította az osztrák kormányt Olaszország legmesszebbmenő katonai támogatásáról. A késő délutáni órákban nyilatkozatot tettek közzé, amely kimondta, hogy Olaszország nem nézné tétlenül Ausztria függetlenségének külső veszélyeztetését. A római „Il Messaggero” — nyilvánvalóan hivatalosan inspirált cikkben — felháborodással írt Németország gáztettéről. „A német kormány sorozatosan megsértette ünnepélyesen vállalt kötelezettségeit. Nem vagyunk hajlandók a morális egyenlőség alapján tárgyalni olyan emberekkel, akik ilyen cinizmussal sutba dobják az erkölcsi törvényeket. A világ minden kormányának joga van ezek után arra, hogy Németországgal szemben fenntartsa teljes cselekvési szabadságát.” Félreérthetetlen célzás volt ez arra, hogy Mussolinit nemigen köti a Velencében körvonalazott olasz—német együttműködés gondolata. Anglia és Franciaország berlini nagykövetei felkeresték Konstantin Freiherr von Neurath német külügyminisztert, és nyomatékosan figyelmeztették Ausztria függetlenségének nemzetközi biztosítékaira.

A német sajtó a lázadás első hírei után a nácik sikereit dicsőítő győzelmi jelentésekben számolt be a bécsi „népfelkelésről”. Hitler feszült kíváncsisággal várta az Ausztriából érkező híreket, és nem leplezte a történetek feletti örömét. Éppen Bayreuthban tartózkodott, amikor a puccskísérlet híre megérkezett. Mialatt páholyában ült és „A Rajna kincse” című Wagner-operát hallgatta, szárnysegédei, Julius Schaub és Wilhelm Brückner suttogva tájékoztatták őt az eseményekről. „Az előadás végén — írta Friedelind Wagner, a zeneszerző unokája — a Führer nagyon izgatott volt. Noha örömét alig tudta leplezni, óvatosságból elment vacsorázni az étterembe, az ünnepi játékok házába. »Egy órára át kell mennem, hogy lássanak, különben azt hiszik az emberek, hogy valami részem van a dologban.«”

Az esti órákban, amikor a lázadás kudarca már nyilvánvalóvá vált, a német sajtó gyorsan frontot változtatott, és olyan híreket közölt, hogy „az osztrák kancellár kommunista merénylőknek esett áldozatul”. Habicht még most sem tudta Ausztria elleni gyűlöletét megfékezni, s az egyik német lapban „Volksgericht in Österreich” (Népítélet Ausztriában) címmel cikket írt, amelyben hangoztatta, hogy „Dollfuss meggyilkolása az osztrák nép önvédelmi harcának jogos megnyilvánulása volt”. Ez a cikk is sokban hozzájárult ahhoz, hogy Hitler kénytelen volt őt elejteni.

Hitler első örömét a félelem váltotta fel, hogy a bécsi események súlyos külpolitikai helyzetbe sodorhatják Németországot. A június 31-i németországi vérengzések — a Röhm-puccs —, különösen Schleicher feleségének meggyilkolása, már úgyszólván a náci kormány ellen hangolta a világ közvéleményét. Külpolitikai elszigeteltsége és katonai felkészületlensége miatt Németország nem vállalhatott semmiféle háborús kocká-

zatot Ausztria miatt. Nem az olasz mozgósítás kényszerítette meghátrálásra Hitlert, hanem a kedvezőtlen nemzetközi helyzet. A Szovjetunió éppen ebben az időben vállalt mind nagyobb szerepet a nemzetközi politikában, s ez érezhető hatalmi súlyt adott a kollektív biztonság, az agresszió elleni nemzetközi összefogás gondolatának. Franciaország külpolitikája Louis Barthou külügyminiszter irányításával az európai biztonsági rendszer kiépítését tűzte célul, s ebben a kérdésben egy úton járt a Szovjetunióval. Ilyen körülmények között bármilyen konfliktus robbant volna ki, az csak Németország vereségével érhetett volna véget. Németország belpolitikai viszonyai sem tették egyelőre lehetővé a kalandor tervek megvalósítását. Nem maradt más választás Hitler számára, mint vállalni a visszavonulás megalázó, de egyetlen lehetséges útját. A német kormány nyilatkozatot adott ki, amelyben közölte, hogy a bécsi lázadók nem számíthatnak menedékjogra Németországban, s ha átlépi a német határt, azonnal letartóztatják őket. Közölték azt is, hogy Rieth bécsi német követ a kormány előzetes tudomása és megkérdezése nélkül avatkozott az eseményekbe, ezért őt azonnali hatállyal felmentik követi beosztása alól. Hindenburg elnök és Hitler kancellár táviratban fejezték ki részvétüket Dollfuss halála miatt.

Július 26-án hajnalban Hitler kétségbeesetten telefonált Bajorországból az akkor már bukott Franz von Papen volt alkancellárnak, hogy fogadja el a bécsi követi állást, és kísérelje meg újra normalizálni a súlyosan megromlott német—osztrák viszonyt. „Új Szarajevó előtt állunk — mondta Hitler —, és ön az egyetlen, aki a helyzetet meg tudja menteni.” Hitler választása azért esett Papenre, mert őt a konzervatív és katolikus irányzat képviselőjének tartották külföldön, és tudták

róla, hogy marburgi beszéde miatt (melyben burkoltan bírálta a nemzetiszocialista rendszert) június 30-án alig került el a többi áldozat sorsát. Papen még Hitler hatalomra jutása előtt szoros kapcsolatban állt az osztrák katolikus politikusokkal, személyes jó viszony fűzte Dollfusshoz, Schuschnigghoz és az osztrák közélet sok más vezetőjéhez. Papen alkalmasnak látszott arra, hogy jóvátegye a pártvezetés Ausztriában elkövetett hibáit. Hitler ugyanakkor tisztában volt azzal is, hogy a náci demagógiával szemben előkelő tartózkodást mutató Papen teljesen egyetért a náciizmus alapvető bel- és külpolitikai céljaival, tehát bécsi tevékenységével később eredményesen hozzájárulhat Németország hatalmi törekvéseinek megvalósításához. Papen először visszautasította a felajánlott követi állást. Hitler ekkor arra kérte, hogy azonnal repüljön hozzá Bayreuthba. Megérkezése után több órás beszélgetést folytatott Hitlerrel, aki „magán kívül volt az izgalomtól”, és hajlandó volt Papen minden követelését teljesíteni. Július 26-án este Hitler írásos formában elfogadta Papen feltételeit, amelyekhez követi állását kötötte. Többek között azt követelte, hogy a párt birodalmi szervei szakítsanak meg minden kapcsolatot az ausztriai NSDAP-vel, azonnal távolítsák el hivatalából Habichtot stb. Ezt az utolsó pontot Hitler csak hosszas vita után fogadta el, de végül hozzájárult. Habichtot Papen jelenlétében megfosztotta az ausztriai párt vezetésétől. Az osztrák probléma megoldásában — fejtegette nézeteit Papen — mindig tekintettel kell lenni a birodalom katonai és külpolitikai helyzetére, s ezért nem lehet erőszakos megoldáshoz ragaszkodni, ha erre nincsenek meg a feltételek.

A bécsi lázadás kudarcából Hitler kénytelen volt levonni a tanulságot, hogy Ausztria erőszakos bekebelelé-

zésére tett lépései egy táborban egyesíthetik a nyugati hatalmakat és Olaszországot. Felismerte a helyzetben rejlő veszélyeket, tudta, hogy a párt Goebbels—Rosenberg-féle elvakult szárnyával ellentétben a hadsereg és a vezérkar mértékadó tényezői egyelőre minden háborús kalandot korainak és katasztrofálisnak tartanak. Az SA leverését követő időszakban Hitler még korántsem rendelkezett olyan hatalmi befolyással a hadsereg felett, hogy Blomberg, Ludwig Beck és a tábornoki kar többi vezetőjének véleményét figyelmen kívül hagyhatta volna. Ez a körülmény viszont bizonyos változtatást követelt a német kormány korábbi osztrák politikájában is. A nyílt erőszak eszközei csődöt mondtak, a németek ezért megkísérelték a fokozatos politikai, gazdasági és kulturális behatolás eszközeivel folytatni azt a politikát, amelynek végső célja változatlanul az osztrák függetlenség megsemmisítése volt. Papen élénken tiltakozott az osztrák sajtó egy részének találó megállapítása ellen, hogy „Papen cylinderben és fehér kesztyűben folytatja azt, amit a nácik revolverrel és pokolgéppel csináltak”. Pedig ez az összehasonlítás a dolog lényegére tapintott. Németország továbbra sem mondott le Ausztria bekebelezéséről, csupán taktikát változtatott. „A német—osztrák megbékélés”, a „két testvérnemzet együttműködése” és más hasonló frázisok mögött az a szándék rejtőzött, hogy a külpolitikai helyzet Németországra kedvezőbb fordulatáig maximális engedményekre kényszerítsék Ausztriát, s olyan mértékben bevonják a német hatalmi körbe, hogy onnan többé ne találhasson kiutat. Papen tökéletesen tisztában volt bécsi küldetésének igazi értelmével és céljával. Nem azért követelte Hitlertől a Habicht-féle terroristák eltávolítását és a müncheni pártközpont feloszlátását, mert nemzeti egyenjogúságon felépülő

politikát akart folytatni Ausztriával, hanem azért, mert arra a meggyőződésre jutott, hogy a leplezetlen erőszak eszközei csak akadályozzák a nemzetiszocialista Németország céljainak elérését. Nyílt ostrom helyett a „trójai faló” harcmódot ajánlotta, amit az adott helyzetben szükségesnek és célravezetőnek tartott. Ezeket a gondolatokat, melyeknek gyakorlati következményeit a kor diplomáciai forrásaiból és eseményeiből is meg lehet ítélni, a második világháború után kiadott emlékirataiban cinikusan maga Papen vetette papírra.

A júliusi lázadás leverése szervezetileg és politikailag lényegesen meggyöngítette az osztrák nemzetiszocialista pártot. Az osztrák rendőrség a júliusi eseményekben való részvételük miatt a náci párt sok vezetőjét letartóztatta, igen sokan kiszöktek az országból, hogy közvetett utakon Németországban keressenek menedéket. Emil Fey szembetűnő aktivitással sürgette a merénylők elleni statáriális eljárást, ezzel újra biztos pozíciót szerzett magának a Schuschnigg-éra idején, viszont náci körökben halálosan gyűlöltté tette a nevét.

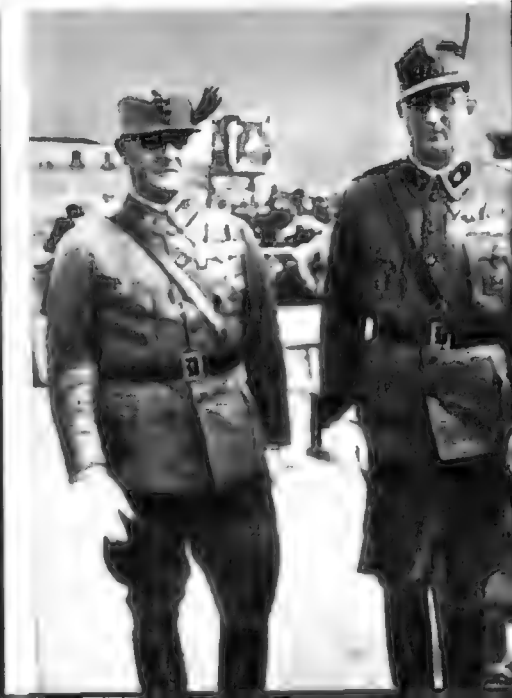
A nemzetiszocialista felkelés főbűnösei, Rudolf Weydenhammer, Otto Wächter, Fridolin Glass és természetesen Theodor Habicht, elkerülték az igazságszolgáltatás kezét, mert a puccs kudarcát látva azonnal Németországba szöktek, ahol biztonságra helyezték őket. Az alvezérek közül kötél általi halálra ítélték és kivégezték a kancellár gyilkosát, Otto Planettát, továbbá Franz Holzwebert, a Ballhausplatzot megszálló náci csoport katonai vezetőjét, Johann Domest, a rádió ellen végrehajtott akció irányítóját és a tartományi felkelések további három vezetőjét. A júliusi összecsapások alkalmával 300 ember vesztette életét, 200 a felkelő nácik, kb. 100 pedig a karhatalom tagjai közül.

A júliusi véres események ellenére a kormány még

DOLFFUS KANCELLAR
ES STEIDLE
HEIMWEHR-VEZER

A HEIMWEHR
KÉT MÁSIK
AMBÍCIÓZUS VEZERE:
FEY ÉS STARHEMBERG

A HEIMWEHR-EGYSÉGEK 1934 FEBRUÁRJÁBAN VÉRBE FOJTJAK
A BÉCSI MUNKÁSOK FELKELÉSET

FRANK LATOGATASA AUSZTRIABAN

A VELENCEI TALÁLKOZÓ ELSŐ PERCEI

1934. JULIUS 25. A KANCELLÁRI PALOTÁT KÖRÜLVETTÉK
AZ OSZTRÁK KATONÁK,
FOGLYUL EJTVE A BENT TARTÓZKODÓ NACIKAT

ELVEZETIK A RÁDIÓBAN LETARTÓZTATOTT NACI PUCCSISTÁKAT

HABICHT ES RINTELEN

A HALOTT DOLFFUSS

PAPEN OSZTRAK KÜVET
HITLER TÁRSASÁGÁBAN

SEYSS-INQUART
NÁCI KANCELLÁRJELÖLT

SCHUSCHNIGG KANCELLÁR 1938. MARCHIUS 15-ÉN

A WEHRMACHT BEFONNEN BECSBE

AZ UNNEPLŐ TÖMEG

mindig kesztyűs kézzel bánt a nációkkal. Ezt a letartóztatottak száma is mutatta. Míg az 1934 februári eseményeket követően 1800 szociáldemokratát tartóztatnak le, a júliusi államellenes összeesküvés és a kormányfő meggyilkolása után mindössze 800 nácit fogtak le, de rövid internálás után ezek többségét is szabadon eresztették.

Az illegális párt viszonylag hosszú ideig a teljes szétaprózottság állapotában maradt. Az egyes tartományok vezetői között belső harcok dúltak a párt irányító posztjainak megszerzéséért. A Papen által megszabott új taktika szükségességét csak kevesen ismerték fel közülük; sokan úgy vélekedtek, hogy „robbantanunk kell, és minden eszközzel elő kell segítenünk a politikai gyilkosságok sikerét”. Hallatszottak köreikben olyan hangok is, hogy „Németország feladta az osztrák nemzetiszocialistákat”. Ez a hangulat tovább züllesztette a pártot. Csak 1935 januárjában, a Saar-vidéki népszavazás alkalmával jelentkezett újra a párt, amikor fátylás örömtüntetést szervezett a népszavazás eredményeinek megünneplésére.

A német pártvezetés egy időre felhagyott a beavatkozás brutálisabb módszereivel, amelyek a külföld figyelmét felkelthették volna. Ez azonban nem azt jelentette, hogy a beavatkozás minden formáját eltiltották. Miközben a német kormány hivatalosan azt hangoztatta, hogy a „tragikus események után teljesen új szakasznak kell kezdődnie a német—osztrák kapcsolatok történetében”, a birodalmi sajtó Dollfuss gyilkosságait nemzeti hőökként ünnepelte, és a kancellár halálát saját zsarnoki törekvései természetes következményeként állította be. Ez is mutatta, hogy Hitler nem adta fel, csupán kedvezőbb feltételekre várva elhalasztotta Ausztria erőszakos bekebelezését.

MUSSOLINI GYÁMSÁGA ALATT

AUSZTRIA A NEMZETKÖZI POLITIKÁBAN

1934. július 30-án dr. Kurt Schuschnigg kapott megbízást Miklas szövetségi elnöktől az új kormány megalkotására. Harminchét éves volt ekkor, de már jelentős politikai múlt állt mögötte. 1927 óta a Tiroli Néppárt (Keresztényszocialista Párt) képviselője volt a bécsi parlamentben, majd 1932 januárjában igazságügy-miniszter lett, 1933-ban pedig az oktatásügyi tárcát vette át a római követ posztjára „száműzött” Anton Rintelentől.

A Schuschnigg-kormány olyan történelmi körülmények között jött létre, amikor a bel- és külpolitikai helyzet lehetővé tette volna a köztársasági alkotmány alapjára való visszatérést. A nácik szervezetileg és politikailag elszigetelődtek, Németország pedig átmenetileg kénytelen volt visszavonulni és lemondani a nyílt erőszakról Ausztriában. A polgári demokrácia intézményeinek helyreállítása új erőt adhatott volna a nemzeti függetlenség gondolatának, amely — a történetek tanúsága szerint — széles társadalmi alapokon nyugodott. A francia kormány a júliusi puccs keserű tanulsága nyomán kész lett volna támogatni az osztrák demokrácia helyreállítását. A párizsi osztrák követ 1934 augusztusában olyan tervekről értesült, hogy Franciaország a nyugati országok és Olaszország együttes fellépését tervezi Bécsben annak érdekében, hogy Schuschnigg „béküljön meg a feloszlatott demokrati-

kus pártok vezetőivel”, hozzon létre egy nemzeti koncentrációs kormányt, s ebben az összefüggésben a Szociáldemokrata Párt vezérének, Karl Rennernek a neve is szóba került. Schuschnigg azonban nem ismerte fel a történelmi lehetőséget; lényegében változatlanul folytatta a Dollfuss-féle fasiszta belpolitikát, amely a Hazafias Arcvonal egyeduralmára épült.

Az osztrák fasizmus sok tekintetben eltért a német és az olasz fasizmustól, s ebben a tekintetben a Schuschnigg-kormány időszaka Dollfuss kormányzásával szemben némi liberalizálódást is hozott; de az osztrák belpolitikai rendszer meghatározó jegyei továbbra is megfeleltek a fasiszta modellnek, csupán az osztrák társadalom politikai erőviszonyai folytán sajátos jelleget nyertek. Erőteljesen érvényesült a katolikus egyház befolyása — ezért az osztrák fasizmust „kleriko-fasizmusnak” is szokták nevezni —, ezenkívül a hatalom gyakorlása megoszlott a régi keresztényszocialista politikusok és a Heimwehr között, ami formailag úgy jutott kifejezésre, hogy Schuschnigg mellett Starhemberg herceg, a Heimwehr vezére töltötte be az alkancellári tisztséget.

A Schuschnigg-kormány külpolitikailag is folytatta Dollfuss fasisztabarát politikáját. Az új kancellár 1934 augusztusában Budapesten és Rómában tett látogatása alkalmával biztosította a magyar és az olasz kormányt, hogy változatlanul kitart az 1934. március 7-én Rómában aláírt olasz—magyar—osztrák megállapodások mellett. E megállapodásoknak — legalábbis átmenetileg — bizonyos németellenes látszatuk volt. Az osztrák politikusokban azt a hitet ébresztették, hogy Ausztria függetlenségének tartós garanciáját jelenthetik. De azt jelentették-e a valóságban? A római paktumot a magyar kormány sohasem tekintette valamiféle „védelmi

szövetségnek” Németország ellen, hanem átmeneti megegyezésnek éppen a német—olasz—osztrák—magyar közeledés érdekében. A német—osztrák ellentéteket nem azért ítélték el, mert Németország Ausztria függetlenségét fenyegette, hanem mert akadályt állított Gömbös kedvenc eszméje, a „Berlin—Róma tengely” megvalósulása elé. Még az Anschlussba is belenyugodtak volna, ha ezáltal végleg elhárul a német—olasz közeledés akadályja.

Schuschnigg a már említett beszélgetés alkalmával 1934 augusztusi budapesti látogatásáról a következőket mesélte el e könyv írójának: „Budapesten tisztelgő látogatást tettem Horthy kormányzónál. Beszélgetésünket azzal kezdte, hogy elérékenyülve gondolt vissza bécsi szolgálati éveire, melyeket az agg császár oldalán töltött el. »Higgye el nekem, kancellár úr, gyalog indulnék el Bécsbe, ha Ferenc József császárunk még élne. Sajnos, a régi világ már nyomtalanul eltűnt, Ausztria már nem az, ami korábban volt. Ezért nem értem, mit is akarnak önök. Ausztriának nincs más útja, mint az, hogy végleg egyesüljön Németországgal.« Megdöbbentett és mélyen sértett a kormányzó nyilatkozata. Nem mindennapi durvaságot és politikai érzéketlenséget kellett lássak abban, hogy egy állítólag baráti ország államfője kijelenti a vendégként nála tartózkodó szomszédos ország kormányfőjének: legjobb lenne, ha az ön országa végleg eltűnne. Az audiencia után magyarázatot kértem Kánya Kálmán külügyminisztertől, aki nagyvonalúan azzal igyekezett Horthy szavainak jelentőségét kisebbiteni, hogy »a kormányzó össze-vissza beszél, szavainak nem szabad politikai jelentőséget tulajdonítani«. Ennek ellenére rossz érzésekkel távoztam Budapestről.”

A magyar kormány segítségére aligha számíthatott

tehát Schuschnigg, annál nagyobb reményeket táplált Olaszország és a nemzetközi politikai erőviszonyok átrendeződése iránt. Ez egyrészt abban nyilvánult meg, hogy — jelentős mértékben a bécsi júliusi események hatására — fokozódott Olaszország közeledése Franciaországhoz. A római egyezmény aláírása előtt Mussolini még úgy nyilatkozott Gömbösnek, hogy Olaszország és Franciaország viszonyában „atmoszferikus javulás” mutatkozik, de a bécsi lázadás után már a határozott közeledési szándék jelei is észrevehetőek voltak. Az olasz—francia közeledés németellenes célzattal indult, ugyanakkor Mussolini nem csinált titkot abból, hogy a francia szövetség révén akarja előmozdítani afrikai, pontosabban abesszíniai hódító terveinek megvalósítását. A francia kormánykörök még ilyen áron is elfogadták Mussolini közeledését, mert arra számítottak, hogy az olasz—német feszültség fennmaradása elzárja Németország előtt a Délkelet-Európába vezető utat, s így továbbra sem fenyegeti veszély a kisantant biztonságát. A francia—olasz közeledés azonban egyúttal arról is tanúskodott, hogy Olaszország nem képes egyedül megvédelmezni hatalmi állásait a német imperializmussal szemben, hogy Mussolininak az olasz „nagyhatalomról” hangoztatott frázisai mögül hiányzik a tényleges katonai és gazdasági erő. Mussolini látványos világpolitikai szereplése tényleg messze nem állt arányban Olaszország valódi jelentőségével. A korszerű ipari fejlődéshez hiányoztak a legelemibb nyersanyagforrások, az olasz külkereskedelmi deficit meghaladta a 2 milliárd lírát, az állam belső eladósodása pedig elérte a 100 milliárdot, a takarékpénztárakban felhalmozott népvagyon kétszeresét. Ilyen gazdasági viszonyok mellett Olaszország képtelen lett volna egy nagyobb háborúhoz nélkülözhetetlen élelmiszer- és

ipari nyersanyagtartalmakat biztosítani. Mindez persze később derült ki, éspedig olyan nemzetközi feltételek között, amikor Olaszország — a földközi-tengeri befolyás reményében — jelentős engedményekre kényszerült Németországgal szemben. 1934 őszén a francia kormány Mussolinit még jelentős szövetségesnek vélte. Ez a tévhit egyike volt a második világháború előtti időszak nagy világpolitikai tévedéseinek, amelybe később Hitler — a német—olasz szövetség jelentőségének megítélésében — maga is beleesett.

A nemzetközi viszonyok átrendeződésének másik megnyilvánulása a Szovjetunió aktív bekapcsolódása volt a hivatalos világpolitikába. Ennek magyarázatát a Szovjetunió állandó békepolitikája mellett abban a tényben kell keresni, hogy a nyugati hatalmak politikájában bizonyos ellentétek körvonalai bontakoztak ki. Már 1933—1934 fordulóján számos jel elárulta, hogy a két nyugati szövetséges között nem áll fenn teljes egyetértés a Németország oldaláról fenyegető veszély megítélésében. Az angol kormány elzárkózott Franciaország ismételt kívánsága elől, hogy Nagy-Britannia vállaljon határozott kötelezettségeket a német újrafegyverkezés megakadályozására. „Öfelsége kormánya semmiféle új kötelezettséget nem vállalhat magára” — hangzott az elutasító válasz. Ezzel magyarázható, hogy Németország kiválása a Népszövetségből és a leszerelési konferenciáról való távozása — noha Blomberg német hadügyminiszter komolyan aggódott a népszövetségi szankciók miatt — semmiféle ellenakciót nem váltott ki a nyugati hatalmak részéről. A francia uralkodó osztály egy része felismerte, hogy a fegyverkező német imperializmus ellen a locarnói egyezmény már nem nyújt hatásos védelmet, ezért új biztosítékokat kell keresni. A francia uralkodó köröknek választaniuk

kellett: vagy változtatnak külpolitikájukon, amely a kizárólagos angol orientáción és a Szovjetuniónak az európai ügyekből való kizárásán alapult, vagy pedig fokozatosan feladják közép-európai állásaikat az angol kormány hallgatólagos támogatását élvező német fasizmus javára. A francia érdekek legtisztábban látó képviselői, akiket nem vezetett tévútra Hitler szovjetellenes demagógiája, az előbbi mellett szálltak síkra. E felfogást leghatározottabban Barthou külügyminiszter képviselte. Távolról sem volt a Szovjetunió barátja, és nem számított haladó szellemű politikusnak; józan, reális ítélőképessége és a német fasizmus részéről fenyegető háborús veszély felismerése azonban elvezette őt odáig, hogy le tudta vonni a történelmi helyzetből a megfelelő következtetéseket, szakítani tudott az előítéleteken alapuló politikával, fel tudta mérni a Szovjetunió hatalmi és politikai súlyának igazi jelentőségét. Elképzeléseinek megvalósulása megakadályozta volna a hitleri Németország kelet-európai előretörését. 1934 közepén az érdekelt kormányoknak előterjesztette az ún. keleti Locarno-tervet, amelynek lényege az volt, hogy Németország, a Szovjetunió, Lengyelország, a balti államok és Csehszlovákia kössenek határaik sérthetetlenségéről kölcsönös biztonsági egyezményt, amelyet Anglia és Olaszország támogatásával Franciaország garantálna. A terv heves reakciót váltott ki Berlinben csakúgy, mint a németbarát lengyel kormánykörökben. Mi sem mutatja jobban a terv átfogó jellegét és életrevaló koncepcióját, mint az, hogy Európa legreakciósabb körei lázas tevékenységbe kezdtek megghiúsítására, s végül a gyilkos merénylettől sem riadtak vissza.

Barthou fáradozásainak eredményeként szeptember 15-én a Népszövetség 50 tagállama táviratban felkérte

a szovjet kormányt, hogy vegyen részt a szervezet tevékenységében. A szovjet kormány eleget tett a felhívásnak. Litvinov szovjet külügyi népbiztos már első népszövetségi bemutatkozó beszédében kifejtette a szovjet kormány véleményét, hogy a leszerelési konferencia sikertelensége után határozottabb biztosítékokat kell keresni a béke fenntartásához.

1934 második felében tehát a nemzetközi viszonyok a béke erőinek kedveztek, ami Ausztria külpolitikai helyzetét is megszilárdította. Kibontakozóban volt a Népszövetség alapokmányán nyugvó védelmi szövetség, s ezzel együtt a Szovjetunió aktív diplomáciai szereplésének eredményeként tért hódított a kollektív biztonság gondolata. Ausztria függetlensége támaszt nyert. A nemzetközi erőviszonyok alakulása magában hordozta azt a lehetőséget, hogy a német—osztrák kapcsolatok problémáját széles nemzetközi bázisra helyezték, s a német és az olasz fasizmus eme „belső ügyét” nemzetközi ügygé változtassák.

Mussolini nem nézte jó szemmel Barthou törekvéseit, bár az akkori körülmények között nem nélkülözhetette Franciaország támogatását.

Az osztrák kormány által remélt megegyezés azonban nem jött létre, mert Olaszország és Franciaország között lényeges nézetkülönbségek merültek fel a tekintetben, hogy melyik hatalmi csoport, milyen eszközökkel biztosítsa Ausztria függetlenségét. Franciaország és a kisantant nemcsak Németország esetleges agressziójától akarta megvédeni Ausztriát, de az olasz befolyás túltengésétől is. Ezért ezek a kormányok úgy vélekedtek, hogy az osztrák függetlenség megőrzéséről a Népszövetség Tanácsa hivatott gondoskodni és eldönteni azt is, hogy adott esetben mely országok fegyveres erői nyerjenek jogot az Ausztria területén való

átvonulásra. Ezzel szemben Olaszország nem óhajtott a Népszövetségre ruházni Ausztriában élvezett jogait és befolyását, ezért ragaszkodott ahhoz, hogy Ausztria maradjon a jövőben is olasz védnökség alatt. A két ellentétes álláspontot nem sikerült összeegyeztetni. Csupán annyi történt, hogy a három nagyhatalom szeptember 27-én megismételte az osztrák függetlenségről február 17-én kiadott közös deklarációt. A júliusi náci lázadás pedig világosan megmutatta a februári nyilatkozat valóságos értékét. Ausztria tehát továbbra is Európa gyenge pontja maradt.

1934. október 9-én Marseille-ben Barthou francia külügyminiszter és Sándor jugoszláv király a horvát fasiszta emigránsok, az usztasák merényletének esett áldozatul. Halála után az új francia külügyminiszter, Pierre Laval szakított elődje elgondolásaival. Anglia és Franciaország szovjetellenes köreinek óhaja szerint elejtette a keleti Locarno-tervet és ezzel együtt a Szovjetunióval való nemzetközi együttműködés sokat ígérő koncepcióját is. Franciaország hatalmi állásait az olasz fasizmussal szövetkezve kívánta megvédeni Németországgal szemben. Laval szinte rajongott az olasz fasizmusért, és a valóságot messze meghaladó elképzelései voltak Olaszország katonai erejéről. Arra számított, hogy az ausztriai események miatt megriadt Olaszországot véglegesen bekapcsolhatja az általa elgondolt szövetségi rendszerbe.

Barthou és Laval olasz politikájában a legfontosabb eltérés az volt, hogy míg Barthou elzárkózott a Mussolini által kívánt ellenszolgáztatások teljesítése elől, Laval hajlott arra, hogy megfelelő gyarmati koncessziókkal megvásárolja Mussolini támogatását Európában. A francia külpolitikában bekövetkezett változás gyengítette a béke erőit, mert eltávolodást jelentett a

kollektív biztonság gondolatától, és rövid idő múltán súlyos következmények kiindulópontja lett. A német vezetők ugyanis felismerték az új helyzet iróniáját, hogy Franciaország a Szovjetunió helyett Mussolinitól remél segítséget a kelet-európai status quo fenntartásához. Jelentős részben ezzel magyarázható, hogy 1935 első felében Németország a nyílt szerződészegés útjára merészkedett.

1935 márciusában a Hitler-kormány egyoldalúan hatályon kívül helyezte a versailles-i békeszerződés katonai záradékát, amely korlátozta a német hadsereg létszámát és a haditermelés mértékét. Első lépés volt ez a békeszerződés revíziója, az új háború előkészítése útján. Katonai jelentősége rendkívül nagy volt: Németországban a békeszerződésben engedélyezett 36 hadosztály helyett azonnal 72 hadosztály alakult, s ez megkövetelte a haditermelés ugrásszerű fejlesztését is. A német gazdaság teljes kapacitással ráállt a korszerű fegyverek és haditechnikai eszközök gyártására, aminek megtévesztő — és Ausztria válságos gazdasági helyzetére különösen tragikus — hatása elsősorban a munkanélküliség teljes felszámolásában jutott kifejezésre. A német haditermelés jelentőségét jól mutatják a következő számok: míg 1910—1914 között (tehát az első világháború előkészítésének éveiben) a fegyvergyártás az egész termelésnek csak 12—15⁰/₀-át tette ki, 1935-ben — lényegesen magasabb technikai színvonalon — az össztermelés 75⁰/₀-a állt már a haditermelés szolgálatában.

A nyugati hatalmak a Népszövetségben kifejezett tiltakozáson túl semmit sem tettek, illetve Franciaország Mussolinitól várt segítséget Hitler ellen. 1935. január 7-én Laval egyezményt kötött Mussolinival, melyben a közép-európai helyzet biztosítása fejében szabad

kezet adott Olaszországnak Abesszíniában. Ez a szerződés nem sokkal később a nemzetközi hatalmi viszonyok újabb átalakulását eredményezte. 1935 tavaszán azonban még látszólag jól haladt Franciaország, Olaszország és Anglia közeledése. Április 12-én Stresában összeült az angol, a francia és az olasz kormány vezetője. Kijelentették, hogy a három nagyhatalom összefogása az európai béke szilárd biztosítékát jelenti. A valóságban ez a „stresai front” csupán átmeneti és belső ellentmondásoktól terhes szövetség volt, amely létrejöttét is csupán annak köszönhetette, hogy a tárgyaló felek a pillanatnyi siker látszatának kedvéért óvakodtak felvetni az őket elválasztó vitás kérdéseket. A nemzetközi közvélemény megnyugtatója érdekében és annak elhitetése céljából, hogy hatékony lépéseket tesznek a fenyegető német agresszió ellen, egységüket hangoztatták. A tárgyalásokat a győztes antant szelleme lengte körül, de tényleges egységről sokkal kevésbé lehetett szó, mint az antant megalakulásakor. Így például a francia uralkodó körök előtt nem volt titok, hogy Anglia Franciaország befolyásának növekedése folytán veszélyeztetve látja az európai erőegyensúlyt, és ezért hajlik arra, hogy hallgatólagosan támogassa Németország erőfeszítéseit.

Jellemző példát szolgáltatott erre Sir John Simon külügyminiszternek és Sir Anthony Edennek, a helyettesének 1935 március végi berlini látogatása. Néhány nappal a fegyverkezési egyenjogúság önkényes bejelentése után Hitler elég egyértelműen kifejtette a brit államférfiaknak Németország ausztriai elképzeléseit. A nemzetiszocializmus — mondta — Ausztriában is éppoly simán győzött volna, mint Németországban, ha az olasz fasizmus nem avatkozott volna be az osztrák belügyekbe. Ő, Hitler, nem óhajt egyebet, mint azt,

hogy az osztrák nép a lakosság többségének kívánsága szerint boldogan élhessen. A brit külügyminiszter erre kijelentette, hogy „Nagy-Britanniát Ausztriához nem fűzik olyan érdekek, mint Belgiumhoz. Mi sohasem avatkoztunk be az ottani ügyekbe, és csupán arra a reményre korlátoztuk politikánkat, hogy ez a probléma valahogyan megoldást talál.” Többre Hitlernek nem is volt szüksége. Ezt a gondolatot — mondotta — teljesen elfogadhatónak tartja.

Anglia delegátusa már Stresában kijelentette: Nagy-Britannia nincs abban a helyzetben, hogy Németország szerződésszegése esetén szankciókat alkalmazzon a bírodalom ellen. A franciák aggodalma nem is volt alaptalan, mert néhány héttel a stresai konferencia után az angol kormány aláírta a német—angol flottaegyezményt, melynek értelmében hozzájárult ahhoz, hogy a német hadiflotta elérhesse a brit tengeri haderő tonna-úrtartalmának 35⁰/₀-át. Ez azt jelentette, hogy engedélyezték a német tengeri haderők megháromszorozását. A német nehézipar természetesen haladéktalanul megkezdte a hadihajók tömeges építését. A flotta-program végrehajtásának keretében 870 millió márkás beruházással megkezdődött azon hadihajótípusok építése (cirkálók, nagyobb hadihajók, tengeralattjárók és torpedóhajók), melyekkel korábban — a versailles-i tilalmak miatt — a németek egyáltalán nem rendelkeztek. Az angol kormány a franciák tiltakozására azt válaszolta, hogy miután a németek fegyverkezését megakadályozni úgysem lehet, célszerű azt kétoldalú szerződésekkel „elviselhető keretek között” tartani.

Németország nemzetközi helyzetének fokozatos megszilárdulása természetesen nem maradt hatás nélkül a német—osztrák viszony alakulására sem. Miközben Mussolini az angol és a francia kormány támogatásá-

val Ausztria befolyásos protektorának szerepét játszotta, Németország folytatta lassú, de céltudatos előnyomulását Ausztriában. Az akciók két vonalon futottak: egyrészt a radikális fellépést sürgető pártkörök vonalán, másrészt a „hivatalos” diplomáciai kapcsolatokat irányító Papen követ közvetítésével. Az előbbieket a Dollfuss-gyilkosság kedvezőtlen hatásának átvészélése után új „rohamot” követeltek Ausztria ellen. Az osztrák nemzetiszocialisták egyik vezéralakja, Eduard Frauenfeld 1935. január 3-án Drezdában tartott beszédében nemzeti hősöknek és mártíroknak nevezte Dollfuss gyilkosait, sajnálattal állapítva meg, hogy Németországban még nem emeltek nekik emlékműveket. Vad gyűlölettel beszélt a Schuschnigg-kormányt támogató fegyveres szervezetekről, „Starhemberg-hordáknak”, „Schuschnigg-bűnözőknek”, „Fey-gengsztereknek” nevezte őket. Kijelentette: „közeledik az óra, amikor a korrupt osztrák rendszer megdöntésének szükségességéről újra nyíltabban lehet majd beszélni”. Egy hónappal később Goebbels propagandaminiszter egy német újságírócsoport tagjainak tartott beszédében azt mondta, hogy — a Saar-vidék visszacsatolásának körülményeihez hasonlóan — nemzetiszocialista propagandisták nagy tömegének bevetésével meg kell kezdeni Ausztria és a Memel-vidék „megpuhítását”. A cél: valamennyi német összefogása. „Minden eszközt fel kell használnunk a németység egyesítésére — mondta. — A jövőben csak egyetlen német birodalom lehet.”

Papen — Németország külpolitikai érdekeit mérlegelve — óvatosabban közeledett ehhez a célhoz. 1935 januárjától kezdve több kísérletet tett a német—osztrák viszony diplomáciai úton való rendezésére, hogy ezáltal Ausztriát távol tartsa a Franciaország által kezdeményezett Duna-paktumhoz való csatlakozástól. Pa-

pen kezdeményezéseire Schuschnigg azt válaszolta: a német—osztrák viszony barátságos rendezésének előfeltétele, hogy a német kormány hivatalosan ismerje el Ausztria függetlenségét, és szüntesse meg a beavatkozás minden formáját. Papen — a birodalom ausztriai pozícióinak megőrzése érdekében — azt tanácsolta Hitlernek, hogy teljesítse az osztrák kormány kívánságát. „Ha feltételezzük — hangzott egy jelentése —, hogy ez a lépés eredménnyel járna, újra érvényesíteni tudnánk hatékony befolyásunkat a közép-európai politikában, ami a francia, csehszlovák és orosz politikai manőverekkel szemben (az említett államok kölcsönös segélynyújtási egyezményeire céloz — K. L.) mind erkölcsi, mind gyakorlati szempontból óriási sikert jelentene.” Hitler elfogadta Papen javaslatát, és május 21-én a Reichstagban tartott beszédében kijelentette: „Németországnak nem áll szándékában az osztrák belügyekbe beavatkozni, Ausztriát annektálni vagy magához csatolni.” Beszédét azonban így folytatta: „A német népet és a német kormányt a közös nemzeti származás alapján érthetően az a kívánság hatja át, hogy a német nép is gyakorolhassa önrendelkezési jogát.” A beszédnek ez a második mondata lényegesen csökkentette az első mondatban kifejezett benemavatkozási szándék értékét, hiszen a német propaganda éppen a nemzeti önrendelkezési jog hamis beállítása alapján követelte Ausztria és Németország egyesülését. Az osztrák vezetők, bár felismerték Hitler szavainak kétértelműségét, a német gesztusra mégis megértő hangnemben válaszoltak. Május 29-én Schuschnigg kancellár kijelentette: „Ausztria sohasem hagyott kétséget aziránt, hogy német államnak tekinti magát.”

Június 5-én Starhemberg herceg, az osztrák alkan-cellár, hosszabb bizalmas beszélgetést folytatott Papen

követtel. Hitler bécsi rezidense hangsúlyozta, hogy az általános európai fejlődés feltétlenül szükségessé teszi a Németország és Ausztria közötti függő kérdések rendezését, mert különben az egész németiség nagy veszélybe kerülhet. Utalt a kialakuló francia—csehszlovák—szovjet szövetségi rendszerre, amely harapófogóba szoríthatja az egész németiséget, Ausztriát is beleértve, ezért minél hamarább helyre kell állítani a jó viszonyt a két német állam között.

Starhemberg azt válaszolta, hogy a két ország kapcsolatait nem lehet pusztán nyilatkozatokkal rendezni, amelyeket a pillanatnyi politikai helyzet kényszerít ki, s amelyek csupán azt célozzák, hogy általuk elkerüljék a külpolitikai helyzet további éleződését. A kapcsolatok tartós rendezése érdekében alapjaiban meg kellene változnia Hitler és a német NSDAP felfogásának Ausztria szerepéről és a német—osztrák viszony jellegéről. Hitler legutóbbi nyilatkozata — ha egyáltalán igaz Papen állítása, hogy azt úgy kell értelmezni, mint Ausztria függetlenségének elismerését — az osztrák kormány számára azért tűnik kétes értékűnek, mert szöges ellentétben áll a „Mein Kampf”-ban kifejtett gondolatokkal és azokkal az alapelvekkel, amelyeket Hitler valamennyi híve állandóan képviselt és politikai vezérfonálnak tekintett. Ezért a felelős osztrák államférfiak aligha hihetnek Hitler és a birodalmi kormány nyilatkozatainak. A német—osztrák kapcsolatok normalizálását csak azon az alapon lehetne elkezdni, ha Hitler hajlandó lenne világos, egyértelmű, kötelező és a nyilvánossággal közölt nyilatkozatot tenni, amelyben körülbelül az alábbiakat szögezné le: A német kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy a független és önálló Ausztria minden időkre szóló fennmaradása a németiség általános érdeke, ezért ő, Hitler,

határozottan elítél minden olyan mozgalmat és törekvést, amely Ausztria függetlensége ellen irányul, nevezetesen minden mozgalmat, amely nemzeti argumentumokkal vagy nemzetiszocialista zászlókkal Ausztria önállóságát támadja. Nemcsak hogy elítél minden beavatkozást Ausztria belügyeibe, de határozottan megtiltja, hogy német kormány- vagy pártszervek bármiféle kapcsolatot tartsanak fenn olyan csoportokkal, melyek Ausztria függetlenségét támadják, és propagandájukban az egységes német nemzeti állam megteremtését követelik.

A kölcsönös közeledési gesztusok alapján 1935. július 11-én Papen megállapodási javaslatot nyújtott át az osztrák kormánynak, amelyben ismertette a német—osztrák viszony általa elgondolt rendezésének módzatait. Eszerint Németország Hitler május 21-i beszédének szellemében tiszteletben tartja Ausztria függetlenségét és tartózkodni fog minden beavatkozástól, míg viszont az osztrák kormány — a Schuschnigg kancellár május 29-i beszédében kifejezett alapelv nyilvános elismerése mellett, hogy ti. Ausztria német államnak tekinti magát — külpolitikájában és belpolitikai módszereiben az „össznémet érdekeket” tekinti irányadóknak. A javaslatok messze elmaradtak a Starhemberg által szabott feltételektől, hiszen a megegyezést Hitler beszédére kívánták alapozni, melynek kétértelműségéről már előbb beszéltünk. A német kormány — külpolitikai meggondolásból — szerette volna enyhíteni a német—osztrák feszültséget, anélkül azonban, hogy elkötelezné magát az osztrák függetlenség tiszteletben tartása mellett.

Schuschnigg — egyelőre bízva az olaszok támogatásában — kitért Papen megegyezési javaslatai elől. A tárgyalások egyetlen kézzelfogható eredménye az

augusztusban megkötött német—osztrák sajtóegyezmény lett, amit azonban a németek soha nem tartottak be, sőt már ugyanez év őszén nem létezőnek jelentettek ki.

A júliusi náci puccskísérlet kudarca, Németország külpolitikai elszigetelődése és Olaszország nyugati orientációja átmenetileg megóvta Ausztriát a nyíltabb német beavatkozástól, de a látszólag mozdulatlan felszín alatt új konfliktusok veszélye érlelődött.

MUSSOLINI AFRIKAI KALANDJA ÉS AUSZTRIA

1935. október 4-én az olasz csapatok betörték Abesszíniába, hogy gyarmatosítsák a másfél évezrede független afrikai országot. Olaszország támadása első ízben állította komoly erőpróba elé a béke megőrzésére hivatott Népszövetséget. Először kínálkozott alkalom, hogy az agresszor megfékezésére és a megtámadott ország megvédelmezésére a Népszövetség alapokmányában lefektetett rendszabályokat alkalmazzák. Éppen ezért az olasz—abesszin háború a fasiszta agressziós politika és a kollektív biztonságon munkálkodó erők nagy mérkőzése lett. A világpolitikának — benne Ausztria jövőjének — további alakulása szempontjából sorsdöntő jelentősége volt annak, hogy ebből a küzdelemből melyik erő kerül ki győztesen. Az események rövidesen igazolták — noha Anglia gyarmatbirodalmi érdekeit súlyosan sértette az olaszok támadása —, hogy a nyugati nagyhatalmak látszatintézkedéseknél többre nem szánják el magukat, s csupán szavakkal akarnak gátat vetni a fasiszta hódításnak. A Népszövetség október 7-én az Egyezségokmány preventív szakaszai értelmében gazdasági szankciókat lép-

tetett életbe Olaszország ellen, de ennél határozottabb intézkedésekre nem volt hajlandó. A gazdasági rendszabályok viszont nem okoztak nagyobb gondot Olaszországnak, hiszen a hadifontosságú nyersanyagokat — a vasat, a rezet, a nyersolajat és az acélt — kivonták a szankciók alól.

A Népszövetség tagállamai közül egyedül a Szovjetunió delegátusa foglalt el kezdettől fogva határozott álláspontot. Követelte, hogy az alapokmányban rögzített összes büntető rendszabályokat alkalmazzák Olaszország ellen. A szovjet kormány abból az alapelvből indult ki, hogy a béke oszthatatlan, s ezért csírájában el kell fojtani az agresszorok minden háborús kísérletét. A legkisebb gátszakadás elegendő, hogy az emberiség újra a pusztító háború veszedelmébe kerüljön. A szovjet kormány javaslataival ellentétben az angol és főleg a francia kormány vég nélküli vitákat rendezett az olasz támadásról, miközben a modern fegyverekkel felszerelt olaszok egyre nagyobb területeket foglaltak el.

Az olasz érdekkörbe láncolt Ausztriát az események összeütközésbe sodorták a Népszövetséggel. Október 9-én Emmerich Pflügl osztrák népszövetségi delegátus nyilatkozatot tett, s ebben a Népszövetség alapelveihez való ragaszkodás és hűség hangsúlyozása mellett közölte: Ausztria nincsen abban a helyzetben, hogy a megtorló intézkedésekre szavazzon. Az angol sajtó éles hangú cikkekben kifogásolta az osztrák kormány magatartását, és emlékeztetett arra, hogy Ausztriát a népszövetségi kölcsön mentette meg a gazdasági összeomlástól és a német birodalomba való beolvadástól.

Sajtópolémiáktól és diplomáciai úton kifejezett rosszallástól eltekintve a nyugati hatalmak rövidesen szemet hunytak Ausztria és Magyarország szankcióelle-

nes politikája felett. Pedig Ausztria — földrajzi fekvése miatt — kulcspozícióban volt, ezért az olasz—abesszin háborúval szemben elfoglalt álláspontja nem pusztán egy kis ország kényszerű politikai helyzetét tükrözte, hanem lényegesen befolyásolta a népszövetségi szankciók nemzetközi méretű érvényesülését. Ausztria egyébként sem maradt meg pusztán a nyilatkozatok mellett, hanem gazdaságilag jelentősen hozzájárult Mussolini afrikai agressziójához. Az Olaszországba irányuló osztrák kivitel 1935-ben az előző évi 60 millió schillingről 81 millióra növekedett, természetesen az olasz hadfelszerelési igények növekedése miatt. Az osztrák nehézipar (főleg az Alpine Montangesellschaft) Donawitzban új magaskohót állított üzembe az olasz acéligények kielégítésére. A Steyrben működő fegyver- és autógyár három műszakban termelte a hadfelszerelési cikket Olaszországnak. A közvetlen osztrák szállítások mellett Ausztria a tranzit-áruforgalom lebonyolításával is fontos szerepet játszott a szankciók hatékonyságának csökkentésében. Az osztrák dunai hajózási vállalat Passauból német és Budapestről magyar haditermékeket szállított Bécsbe, majd onnét vasúton juttatták tovább Olaszországba. A vasúti teherszerelvények vég nélküli sorokban szállították Ausztrián keresztül a szenet, acélt, gyógyszereket Németországból Mussolininak. A történeti igazsághoz tartozik azonban, hogy az Olaszország ellen életbe léptetett gazdasági szankciókat még azon országok tőkés körei is megszegették, amelyeknek kormányai egyébként a népszövetségi politikához való hűségüket hangoztatták.

Az olasz—abesszin háborúval szemben elfoglalt osztrák álláspont híven kifejezte Schuschnigg kancellár „olasz kurzusának” belső ellentmondását. Azt ugyanis, hogy az osztrák kormány Németország annexiós törek-

véseit az olasz fasizmus segítségével vélte ellensúlyozni, holott Mussolini, éppen úgy, mint Hitler, hatalmi érdekeinek megvalósítását szintén agresszió révén akarta elérni. A két diktátornak a versailles-i béke-rendszer elleni harca — részletkérdésekben mutatkozó különbségek ellenére — logikusan vezetett a német—olasz szövetséghez. Az abesszin háború éppen azért gyakorolt Ausztria sorsára végzetes hatást, hogy a nyugati hatalmak ellen kibontakozó olasz—német érdekközösség mellett az osztrák kérdést „részletkérdéssé” degradálta. Hitler a „stresai front” széthullását kihasználva Olaszországot végérvényesen leszakíthatta Anglia és Franciaország oldaláról. Németország — nem lévén tagja a Népszövetségnek — elutasította a szankciókban való részvételt, sőt Ulrich von Hassell római német nagykövet útján Hitler felajánlotta Mussolininak, hogy Németország szenet, acélt, vasat, vegyi anyagokat és hadfelszerelési cikkeket szállít Olaszországnak. Sőt, többet is tett ennél. Biztosította Mussolinit: Németországtól távol áll a szándék, hogy Olaszország afrikai elfoglaltságát akár Ausztria annektálására, akár pedig a dél-tiroli német irredenta propaganda céljaira kihasználja. A német sajtó és rádió győzelmi jelentésekben számolt be az olasz csapatok térhódításáról, és Németország teljes elismerését hangoztatta Mussolini „zsenialitása” és „hadvezéri képességei” iránt. E magasztaló szavak, különösen állítólagos katonai talentumára vonatkozóan, nagymértékben legyezgették Mussolini közismert hiúságát. A német vezetők felismerték a kedvező pillanatot a korábbi német—olasz ellentétek csökkentésére, ezért kerülték, legalábbis egyelőre, az osztrák probléma feszegetését.

1935--1936 fordulóján megkezdődött a nemzetközi hatalmi viszonyok fokozatos átalakulása, ami egyik ol-

dalón az angol—francia—olasz „szövetség” felbomlásában, a másik oldalon a fasiszta nagyhatalmak közelében jutott kifejezésre.

Ennek már 1935 őszén számos jele mutatkozott. Az osztrák vezérkar főnöke, Jansa altábornagy, 1963-ban Bécsben elmondta e könyv szerzőjének, hogy 1935 szeptemberében részt vett egy magyarországi hadgyakorlaton, s ez alkalommal hosszabb beszélgetést folytatott Horthy kormányzóval, Gömbös miniszterelnökkel és Somkuthy vezérkari főnökkel. „A magyar politikusok — mondta Jansa — valóságos szervilizmussal beszéltek Hitlerről. A kormányzó a jelenlevő Beck német vezérkari főnök előtt — akiről köztudomású volt tartózkodása a náci rezsimmel szemben — »csodálatos és zseniális vezérnek« nevezte Hitlert. Amikor Horthy kifejtette nekem, hogy Magyarország a Berlin—Varsó—Budapest—Bécs—Róma-szövetség megteremtésére törekszik, Berlinben két év alatt szerzett tapasztalataimra hivatkozva azt válaszoltam, amíg Hitler hatalmon van, aligha képzelhető el megbékülés Ausztria és Németország között. A magyar urak minden második szava a »revíziós politika« volt, és nem akarták megérteni, hogy Ausztria nem törekszik a Cseh—Morva-médené megszerzésére. A vita hevében — Németországot védelmezve — olyan kijelentéseket tettek, hogy »a mai osztrák rendszer Európa legsötétebb diktatúrája«.”

Rómából hasonló hangok érkeztek. Az olasz vezérkar főnöke 1935 november elején a következőt kérdezte Liebitzky ezredes osztrák katonai attasétól: „Mondja, ezredes úr, most vagy belátható időn belül lehetségesnek látia-e a kiegyezést Ausztria és Németország között?” Mindjárt hozzátette, hogy ezt a kérdést csak elvi tájékozódás és nem valamiféle konkrét elő-

készület miatt teszi fel. „Nekünk, katonáknak azonban előre kell néznünk. A jövőben kialakulhat olyan helyzet, hogy Olaszország kénytelen lesz egy német—olasz—osztrák—magyar blokk megteremtésében közreműködni. Ennek természetesen az a feltétele, hogy Németország ésszerűen viselkedjék Ausztriával szemben.” Liebitzky tagadóan válaszolt, kizártnak minősítvén, hogy Németország feladja ausztriai céljait.

A kedvezőtlen jeleket látva, 1936 elején Schuschnigg megkísérelte, hogy a római jegyzőkönyv fenntartása mellett az Anschluss megakadályozásában érdekelt országokhoz, elsősorban Csehszlovákiához közeledjék. Ezt a célt szolgálta az osztrák kancellár január 16-i prágai látogatása, amelyről dr. Kurt Schuschnigg 1971 szeptemberében a következőket mondta el nekem: „Annak érdekében, hogy Berlinben és Budapesten csökkentsük látogatásom kellemetlen hatását, kifelé úgy állítottuk be a dolgot, mintha a Gyáriparosok Szövetségének meghívására csupán egy gazdaságpolitikai előadás miatt utaztam volna Prágába. Természetesen beható beszélgetést folytattam Benešsel és Hodžával. Beneš kijelentette, hogy Németország egyaránt fenyegeti Csehszlovákiát és Ausztriát, ezért mindent meg kell tennünk, hogy elkerüljük Németország provokációit. Csehszlovákia igyekszik jó viszonyt teremteni a szudétanémetekkel, hogy megakadályozza tömeges csatlakozásukat a Henlein-párthoz. Beneš kifejezetten kért arra is, járjak el Budapesten a csehszlovák—magyar viszony rendezése érdekében. Ezt elősegítendő Prága kész lenne határrevízióról is tárgyalni. Mi úgy vélekedtünk akkor, hogy Bécs—Prága—Budapest közeledése révén némileg pótolhatnánk Róma meggyengült támogatását. A tervből azonban nem lett semmi. Beneš ajánlatát Budapesten kereken elutasították. Kánya külügyminisz-

ter kijelentette, hogy Prága már nem tud annyit felajánlani, aminek ellenében Budapest lemondana későbbi revíziós kilátásairól. Pozsony átadása nélkül szó sem lehet semmiféle tárgyalásról, márpedig Beneš nincs abban a helyzetben, hogy Szlovákia fővárosáról lemondjon.”

A közép-európai kis államok összefogását célozta Hodža csehszlovák minisztereinek belgrádi utazása is, majd februárban az V. György angol király temetése alkalmával Londonban, majd Párizsban lefolyt diplomáciai tárgyalássorozat. E tárgyalások azonban több ok miatt nem vezettek eredményre. Jugoszlávia bizalmatlansága, a Habsburg-restaurációtól való féelme mellett Anglia teljes közömbössége futtatta zátonyra a francia külpolitika által melegen támogatott közép-európai terveket. Az angol kormány nem volt hajlandó konkrét kötelezettségeket vállalni Közép-Európa biztonsága érdekében. A tárgyalások befejeződése után Sir Robert Vansittart angol külügyi államtitkár a londoni magyar ügyvivőnek úgy összegezte az angol álláspontot, hogy Nagy-Britannia örömmel üdvözlölné a közép-európai államok közeledését, különösen, ha ez a politikai légkör megnyugvását és gazdaságilag a vámhatárok leépítését vonná maga után. Anglia azonban nem fog kezdeményezően fellépni e cél megvalósítása érdekében. Anglia részéről jóindulatú megértésnél többre nem számíthatnak. A brit kormány tudatában van azoknak a jóformán áthidalhatatlan ellentéteknek, amelyek az Osztrák—Magyar Monarchia „utódállamait” elválasztják egymástól, s tekintettel arra, hogy az angol közvéleményt kevésbé foglalkoztatja Közép-Európa sorsa, az angol kormány nem vállalhat kötelezettséget a Duna-medence ellentéteinek kiegyenlítésére és jövőjének biztosítására. A lényeg az, hogy Közép-

Európa és a Balkán nem ígér számottevő lehetőségeket az angol gazdasági életnek, és a jövőbeli gazdasági kilátások sem biztatnak nagy perspektívával. Az angol tőke az első világháborúban elszenvedett veszteségek kínosan lassú leírása után aligha szánja el magát jelentősebb tőkebefektetésre Közép-Európában. Anglia a következő években is fenntartotta ezt az álláspontját, és ez az egyik magyarázata annak, hogy Franciaország megújuló kísérletei ellenére sem sikerült megvalósítani a közép-európai államok fasiszta-ellenes összefogását.

Már a fentiekből is látható, hogy nemcsak politikai-diplomáciai ellentmondások akadályozták Közép-Európa németellenes összefogását, hanem számottevő gazdasági tényezők is. Ezekben a kritikus években döbbsen rá Európa, hogy az Osztrák—Magyar Monarchia romjain létrejött független országok — beleértve a franciabarát kisantant-országokat is — gazdasági függőségbe kerültek Németországtól. Míg Franciaország Közép-Európa külkereskedelmi forgalmában 6—8%-kal vett részt, Németország részesedése 16—23% volt, tehát átlagosan a francia befolyás háromszorosával rendelkezett. 1935-ben Csehszlovákia árukivitelének 16%-a irányult Németországba, míg importszükségletének 20,4%-át fedezte Németországból. Messzire vezetne az okok felderítése, de tény, hogy az első világháború után a győztes hatalmak képtelenek voltak Közép-Európa gazdasági rendjét olyan új alapokon átszervezni, ami által lényegesen csökkenthették volna ezen a területen Németország gazdasági túlsúlyát. Ezért amikor 1933 után kísérleteket tettek Közép-Európa összefogására, kiderült, hogy gazdaságpolitikai okok miatt Németország részvétele nélkül már semmilyen kombináció sem valósítható meg.

Olaszország abesszíniai támadása bátorítást adott Hitlernek. 1936. március 7-én Németország egyoldalúan felmondta a locarnói egyezményt, és a német csapatok bevonultak a demilitarizált rajnai övezetbe. A német tábornoki és diplomáciai kar először aggodalommal nézett Hitler kalandos vállalkozása elé, hiszen a német fegyverkezési egyenjogúság bejelentése ellenére a német hadsereg korántsem volt olyan erős, hogy háborúba bocsátkozhatott volna Angliával és Franciaországgal. Hitler azonban nem a katonai erőviszonyok matematikai mérlegelése alapján határozta el magát erre a lépésre, hanem a nyugati hatalmak politikájának ösztönös ismeretében. Már az olasz—abesszin háborúval szemben tanúsított angol—francia politika elárulta Hitlernek, hogy a Nyugat részéről nem kell meglepetésektől tartania. Számításait arra alapozta, hogy a békeszerződés jogtalanságaira és Németország szovjetellenes terveire hivatkozva éppen úgy keresztülviheti ezt a tervét is, mint ahogy összeütközés nélkül megvalósította a békeszerződés katonai záradékának felmondását. Az események Hitler számításait igazolták. A katonailag lényegesen erősebb angol és francia kormány végül is tudomásul vette a békeszerződés és a locarnói egyezmény önhatalmú felrúgását.

A rajnai demilitarizált övezet megszállása több irányú következménnyel járt. Mindenekelőtt újabb csorbát ejtett a Népszövetség tekintélyén. A kis államokban egyre inkább az a meggyőződés kerekedett felül, hogy a Népszövetség képtelen hivatását betölteni, ezért a tagállamok csak magukban és szövetségeseikben bízhatnak. Ausztria sajátos helyzete folytán érthető, hogy az osztrák közvélemény bizalmának megrendülése különösen nagy volt. Az osztrák vezetőkön lassan az a meggyőződés lett úrrá, hogy Németország ellen hiába

várnak segítséget a Népszövetségtől, ezért helyesebb, ha közvetlen német—osztrák tárgyalások útján tesznek kísérletet a két ország feszült viszonyának megoldására.

A rajnai zóna német megszállása a katonai hatalmi viszonyokban is fontos változásokat eredményezett. Franciaország védekező helyzetbe kényszerült, mert Németország a francia—német határon létesített erősítési övezet segítségével elszigetelte. A francia hadsereg a Maginot-vonal mögé szorult vissza, ezáltal elvesztette korábbi offenzív lehetőségeit. Ezt a tényt Georges Bonnet, egykori francia külügyminiszter, emlékirataiban így fogalmazta meg: „Azáltal, hogy Hitler megszállta a rajnai demilitarizált övezetet, megfelelő gátat vetett, hogy hadseregünket feltartóztassa, hosszú és költséges ostromra kényszerítse, ha kis keleti szövetségeseivel szemben fennálló kötelezettségeit teljesíteni akarta.” Ez azt jelentette, hogy Franciaország kis keleti szövetségesei, a kisantant-országok, veszítettek jelentőségükből, de egyúttal Franciaország is veszített jelentőségéből a közép-európai államok számára. A versailles-i békerendszer után kialakult hatalmi viszonyok ilyen módon bekövetkezett kétoldalú devalvációja azután nagy szerepet játszott abban, hogy megvalósult az Anschluss és a müncheni egyezmény. Ausztriában ez kettős hatást gyakorolt: egyrészt lényegesen csökkentette az osztrák—csehszlovák közeledés értékébe vetett hitet, másrészt erősítette a már említett felfogást, hogy közvetlen német—osztrák megállapodások útján oldják meg a két ország közötti feszültséget.

AUSZTRIA A BERLIN—ROMA-TENGELY
ÁRNYÉKÁBAN

A NÉMET—OSZTRÁK SZERZŐDÉS

A német—olasz—magyar diplomáciai nyomás és a nemzetközi helyzet változása behódolásra bírta a Schuschnigg-kormányt: 1936. július 11-én szerződést kötött Németországgal, Papen 1935. július 11-i javaslatai alapján. E szerződés igen kedvező lehetőségeket nyújtott Hitlernek a „békés behatolás” meggyorsítására. Pár nappal a szerződés aláírása után Goebbels propagandaminiszter a német újságírók szűkebb körében kijelentette, hogy „ez megteremti az 1933. január 30-ihoz hasonló hatalomátvétel feltételeit Ausztriában”. A szerződés ugyanis politikai, gazdasági és kulturális területen messzemenő engedményeket adott Németországnak, s ami a legfontosabb volt: a szerződésben Ausztria német államnak jelentette ki magát, Schuschnigg kötelezettséget vállalt, hogy külpolitikájában tartózkodni fog minden olyan kombinációtól, amely Németország érdekei ellen irányul. Papen követ véleménye szerint ezáltal a német—osztrák viszony megszűnt nemzetközi ügy lenni, a németiség „belső családi ügye lett”, amelynek rendezésébe más hatalmaknak többé nem lehet beleszólásuk. A szerződés értelmezésében természetesen lényeges eltérés állott fenn a német és az osztrák felfogás között.

Az osztrák kormány a lehetséges engedmények felső határát látta a szerződésben, és változatlanul ragaszkodott az 1934-es alkotmányhoz, amely kizárta a pár-

tok létezését. Schuschnigg abban reménykedett, hogy Olaszország abesszíniai hadjáratának befejeződése után helyreáll a jó viszony Olaszország és a nyugati hatalmak között, ami Ausztria nemzetközi helyzetének újbóli megerősödését fogja eredményezni. A német—osztrák szerződést erre az időszakra szóló átmeneti kényszermegoldásnak, lélegzetvételi szünetnek fogta fel. Létrehozásában az a téves számvetés is szerepet játszott, hogy ha a német—lengyel szerződés háttérbe tudta szorítani a Danzig miatt sokkal mélyebb német—lengyel ellentéteket, miért ne lehetne békés együttműködést megvalósítani a két németül beszélő ország között? Mindezek mellett természetesen közrejátszott az is, hogy — bizonyos feltételek mellett — az osztrák kancellár maga is hajlott a Németországgal való szövetségre, hiszen elsősorban a fasiszta nagyhatalmaktól remélhetett támaszt az osztrák fasiszta rendszer fennmaradásához.

Ausztria súlyos gazdasági helyzete is arra ösztönözte Schuschniggot, hogy kísérletet tegyen a német—osztrák kapcsolatok konszolidálására. A termelés szintje — az 1932-es lassú emelkedés után — újra csökkenni kezdett, és 1936 májusában már a húszas évek átlaga alá süllyedt. A munkanélküliek száma 415 000-re emelkedett, túllépve ezzel az 1933-as válságos év legmagasabb szintjét. Az alpesi tartományok fő jövedelmi forrását jelentő idegenforgalomban nagyon érződött az ezermárkás határzár miatt kieső német turistaforgalom hiánya. Míg az 1930—1931-es szezonban csaknem tízmillió esetben vettek igénybe éjszakai szállást, 1933—1934-ben csak 4,3 millió volt ez a szám, és a rendkívül intenzív idegenforgalmi propaganda ellenére sem sikerült 1935—1936-ig 6,2 milliónál magasabbra növelni. Az osztrák mezőgazdasági exportban rendkívül jelen-

tős szarvasmarhaexport Németország irányában az 1932-es évi mennyiség hetedrészére csökkent.

A gazdasági bajok miatt termékeny talajra találtak a náci propaganda érvei. A biztonsági szervek havonta készített hangulatjelentései egyre riasztóbb képet festettek a közhangulatról. Az 1936. április 4-i jelentésben pl. a következők álltak: „Az illegális nemzetiszocialista mozgalom vezető rétegét túlnyomó részben az állás nélküli értelmiségiek alkotják. Ezek főleg a nemzeti diákszervezetekből kerülnek ki, ahol még mindig nagynémet szellemben nevelik őket, s tanulmányaik befejeztével sehol sem találnak állást... Nagy számban található soraikban a gazdasági világválság következtében munkanélkülivé lett magánalkalmazott, tönkrement kisvállalkozó; ezek a mozgalom legaktívabb tagjai. Az illegális katonai szervezetekben az összeomlás miatt leszerelt vagy idő előtt nyugdíjazott tisztek és altisztek viszik a hangot, akik a nemzetiszocializmus győzelmétől remélik, hogy visszatérhetnek a hadseregbe.”

Schuschnigg a július 11-i szerződéstől tehát gazdasági konszolidációt is remélt, azáltal pedig a belső társadalmi ellentétek enyhülését. A német kormány viszont a szerződésben a további térnyerés kiindulópontját látta. Ezt alátámasztják Hitler tervei, melyeket a szerződés aláírása után az osztrák náci két vezetője, Friedrich Rainer és Odilo Globotschnigg előtt felvázolt. Az osztrák náci vezéreket türelemre intette és szívós földalatti munkára buzdította. Hangsúlyozta, hogy a következő éveket a német hadsereg teljes felfegyverzésére kívánja felhasználni, és csak azután lesz abban a helyzetben, hogy kezdeményezően lépjen fel Ausztriában. Szavai minden kétséget kizáróan elárul-

ták, hogy a szerződést csupán erre az átmeneti időre szóló modus vivendinek tekinti.

Az erőszakos harci módszerekhez szokott náci nem értették meg a szerződés lényegét. Úgy vélekedtek, hogy abban megint „az áruló Papen keze van benne”. Néhány nappal a szerződés aláírása után az illegális náci küldöttei felkeresték Papen követet, hogy tiltakozzanak a „gyalázatos kompromisszum” ellen. Kijelentették, hogy a szerződés kizárólag az osztrák arisztokraták és a katolikus egyház javát szolgálja — burkolt utalás volt ez Papen katolikus és nemesi származására. Ezek a körök most nagy tömegben értékesíthetik az erdeikben kitermelt faanyagot Németországban. Ausztria gazdasági helyzetének a szerződés nyomán várható konszolidálódása súlyos csapás a nemzeti-szocialista irányzatra, mert eddig éppen a munkanélküliség és a gazdasági krízis volt a legerősebb szövetségesük a Schuschnigg-kormány ellen folytatott harcukban.

Papen magából kikelve értésükre adta, hogy a szerződés a Führer teljes egyetértésével jött létre, ezért várják ki felettes pártszerveik értékeléseit és politikai utasításait. Két nap múlva Papen — nyilván Berlin utasítására — magához kérte a náci képviselőit, és háromórás beszélgetésben megvilágította számukra a szerződés tényleges jelentőségét. „A megbeszélés alapján — írta Papen egy titkos jelentésben — teljesen megváltoztatták véleményüket, s azóta azt vallják, hogy a német—osztrák szerződés a Führer eddigi legzseniálisabb tette, melynek végeredménye nem lehet más, mint a Schuschnigg-kormány teljes kapitulációja.”

A nemzetközi viszonyok másként alakultak, mint Schuschnigg remélte. Éppen egy héttel a német—osztrák szerződés megkötése után Németország és Olasz-

ország aktív támogatásával kirobbant a spanyol polgárháború. Mussolini arra számított, hogy a Franco tábornok vezetésével megindult ellenforradalmi lázadás hetek alatt győzni fog, megalakul az olaszbarát fasiszta Spanyolország, ami által oly mértékben fog növekedni Olaszország nemzetközi tekintélye, hogy kényszeríteni tudja Angliát az afrikai olasz hódítások elismerésére. A spanyol kaland azonban még inkább szélesítette a rést Olaszország és Anglia között, sőt — miután Franciaország attól félt, hogy az olasz agresszió könnyen kiterjedhet az észak-afrikai francia gyarmatterületekre is — újra jelentkeztek a korábbi francia—olasz ellentétek. A német kormány tisztában volt a spanyolországi események külpolitikai jelentőségével, ezért arra törekedett, hogy egyrészt a számára kedvező külpolitikai helyzet fenntartása érdekében a polgárháborút minél hosszabb ideig elhúzza, másrészt, hogy Olaszország tökéletes elszigetelése érdekében Mussolininak engedje át a vezető szerepet a spanyolországi intervencióban.

Az Ibériai-félszigeten fellángolt polgárháború további lökést adott a német—olasz külpolitikai együttműködésnek. E folyamat legszembetűnőbb következménye az lett, hogy Olaszország egyre többet veszített nagyhatalmi befolyásából, s mindinkább függő helyzetbe került Németországgal szemben. Szerepet játszott ebben az is, hogy az abesszíniai és a spanyolországi agresszió megmutatta a németeknek az olasz hadsereg igazi értékét. Kiderült, hogy Mussolini színpadias vezéri pózolósa és Olaszország tényleges katonai ereje között nagy a különbség. Taylor angol történész találóan írta, hogy „az olasz fasizmusban nagyjából minden csalás volt. Csalás volt a szociális veszély, amelytől Olaszországot megmentette, csalás volt a forrada-

lom, amelynek révén hatalomra került, Mussolini politikája és képességei szintén csalóak voltak. A fasiszta uralom korrupt volt, tehetségtelen, üres, Mussolini maga pedig hiú, kontár, célok és elmélet nélkül.” A kortársak egy része azonban változatlanul hitt az olasz „nagyhatalom” erejében.

A formálódó német—olasz blokkon belül a gazdasági és katonai erőviszonyok természetes következményeként Németország vette át a vezető szerepet, és 1936-tól kezdve lépésről lépésre háttérbe szorította Olaszországot. Ennek a körülménynek a hatása tükröződött az 1936. július 11-i német—osztrák szerződésben is. Ez ugyan még nem jelentette azt, hogy Olaszország formálisan lemond Ausztria függetlenségének védelmezéséről, de mégiscsak azt mutatta, hogy megkezdődött Olaszország visszavonulása a Duna völgyéből. E tekintetben további fontos lépés volt Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter 1936 novemberi németországi látogatása, amely a Berlin—Róma-tengely megalkulásának kezdetét jelentette. Titkos szerződésben leszögezték, hogy a két állam igyekezni fog a Duna-völgyi problémákat a békés együttműködés szellemében megoldani, és az osztrák kérdést végérvényesen kikapcsolják a német—olasz viszonyból.

A bécsi udvari levéltárban őriznek egy feljegyzést arról a beszélgetésről, amelyet Ciano berlini látogatása után Hitler és szárnysegédje, Wiedemann folytatott. Először itt hozzuk nyilvánosságra e rendkívül érdekes beszélgetés jegyzőkönyvét.

„Wiedemann: A német nép széles tömegeinek hangulatát ismerve nem hiszek az őszinte barátság lehetőségében Olaszországgal; sokkal inkább az a meggyőződésem, hogy Mussolininak csak azért van szüksége Németországra, hogy megerősíthesse pozícióját Angliá-

val szemben. Olaszország elárult bennünket a világháborúban, és általános vélemény, hogy ez az árulás újra meg fog ismétlődni.

Hitler: Azt hiszi, és bízom Mussoliniban? Azt hiszi, elfelejtettük, hogyan viselkedett az 1934 júliusi osztrák nemzetiszocialista felkelés alkalmával? Sohasem hittem a Ducénak. Hogyan is lehetne olyan emberben megbízni, akinek kormányában zsidók ülnek, s aki saját országában nemcsak hogy nem törte meg, de még csak nem is korlátozta a zsidók befolyását? Nagyon jól tudjuk, hogy a Németországból emigrált zsidók ezrei tartózkodnak Olaszországban, sőt egy részük befolyásos állásba került. A helyzet azonban éppen fordított, mint ahogy népünk hiszi: nem én kötöttem magam Mussolini szekere elé, hanem éppen mi húztunk hasznót Mussolini kényes helyzetéből. Mondja meg, mibe került nekünk Abesszínia anektálásának elismerése? Semmibe! De ezáltal biztosítjuk Mussolini támogatását saját expanziós igényeinkhez! És Ausztria? Akkor nyerjük meg magunknak Mussolinit, amikor akarjuk. Először olyan helyzet következik be Ausztriában, mint Poroszországban a Papen—Gayl-kormány idején. Egy éven belül befejeződik a Gleichschaltung!... Eszünk ágában sincs, hogy Olaszország számára kaparjuk ki a tűzből a gesztenyét. Mindenütt támogatjuk Olaszország igényeit, ahol befejezett tényekkel állunk szemben, ahol nem kell magunkat különösebben exponálni, és ahol a támogatás nem kerül nekünk semmibe. El fogjuk érni, amit akarunk. Közeledik a nap, amikor Mussolini már saját népétől nem kap elég támogatást, hogy Ausztria érdekében beavatkozzék. Megyünk a magunk útján, s ehhez olyan támogatást nyújt Olaszország, amelyre korábban nem volt hajlandó. Legyen nyugodt, tudom, mit akarok. Egy éven belül

Ausztria a miénk, ez olyan biztos, mint az, hogy itt állandok, és várjon még további öt évet, talán csak hármat vagy kettőt, és miénk lesz Dél-Tirol is.”

Hitler olaszbarát vonalának háttérében tehát az a titkos számítás állt, hogy új „barátja” első nehézségét kihasználja Ausztria annektálására. Mussolini viszont úgy hitte, hogy a német—olasz barátság elegendő biztosítékot nyújt Ausztria függetlenségének megőrzésére, ezért ő maga is szorgalmazta — még engedmények árán is — a német—osztrák ellentétek megoldását. 1936 őszétől kezdve a római jegyzőkönyv államainak együttes vagy kétoldalú megbeszélésein állandóan visszatért az a kívánság, hogy Ausztria rendezze viszonyát a birodalommal, mert Németország kizárásával vagy érdekei ellenére lehetetlen bármilyen Közép-Európát érintő kérdést megoldani.

Itt a fasiszta Olaszország külpolitikájának egyik legnagyobb ellentmondásával állunk szemben. Mussolini maga kényszerítette ugyanis Ausztriát a németbarátság útjára, ami viszont logikusan vezetett a Duna-völgyi olasz pozíciók teljes feladásához. Ebben a politikában — a nemzetközi erőviszonyok kényszere mellett — meghatározó szerepet játszott Mussolini reménye, hogy Németország segítségével Olaszország végül is megvalósíthatja régóta áhított földközi-tengeri egyeduratságát.

NÉMET BEHATOLÁS AUSZTRIÁBA

A július 11-i szerződés számos belpolitikai változást eredményezett Ausztriában. A németek kívánságára a kormányt kiegészítették a nácikhoz közel álló Edmund Glaise-Horstenauval és Guido Schmidttel. Az előbbi,

tárca nélküli miniszterként, azzal a konkrét megbízatással került a kormányba, hogy egyenesse a nációkkal a belső megbékélést; az utóbbinak pedig külügyi államtitkárként az volt a feladata, hogy megjavítsa a német—osztrák kapcsolatokat, és megvalósítsa a szerződés külpolitikai részét. Mindketten hitet tettek Schuschnigg politikája és az önálló Ausztria fennmaradása mellett, ennek ellenére később játszott kétes szerepükkel elősegítették az Anschluss végrehajtását. (A háború idején Glaise-Horstenau a Pavelić-féle Horvátországban német katonai tanácsadóként, Guido Schmidt pedig Göring közbenjárására a Semperit Művek vezérigazgatójaként kapta meg jutalmát a németektől.)

A július 11-i szerződés alapján az osztrák kormány amnesztiában részesítette a felforgató tevékenységük miatt elítélt nációkat. 1936 július végétől 17 045 bebörtönzött nácit engedtek szabadon, köztük 13 olyan személyt, aki korábban életfogytiglanra volt ítélve. Szabadlábra került Josef Leopold is, aki rövidesen az osztrák náci párt országos vezetőjeként folytatta tovább felforgató tevékenységét. Az amnesztia révén az illegális nációk rendezni tudták soraikat, sőt a július 11-i szerződés azon pontja alapján, amelyik kimondta, hogy az Ausztriában élő németek korlátozás nélkül látogathatják kulturális és társadalmi szervezeteiket, jelentősen fokozni tudták tevékenységüket. Július 29-én, az olimpiai stafétaünnepély alkalmából már utcai tüntetést szerveztek. A kormány tilalma ellenére nyilvánosan énekelték a „Horst Wessel” dalt (a nációk egyik indulóját), kórusban kiáltozták a kormányellenes jelzőszavakat, lehurrogták az ünnepségen részt vevő Miklas elnököt, és éljeneztek Hitlert. A július 29-i tüntetés már megmutatta, hogy a kormány engedékenysége

nem oldja meg a belpolitikai feszültséget, hanem további ösztönzést ad a náciknak. A tüntetés miatt a kormány úgy döntött, hogy hat hétre leállítja az amnesztia további végrehajtását. Ez az intézkedés azonban elkésett lépés volt, mert a bebörtönözöttek nagyobbik része már szabadlábra került.

A július 11-i szerződés keretében megvalósított amnesztia, kitűzött céljával ellentétben, növelte a kormány nehézségeit, mert a végrehajtásában megmutakozó bizonytalanság kedvező propagandalehetőségeket biztosított a náciknak. Továbbra is Damoklesz kardjaként fenyegetett a 35 000 főt számláló németországi emigráció. Közülük 8400 személy az SA-ban, 2000 pedig a birodalmi SS-ben teljesített szolgálatot, és az osztrák határ közelében elhelyezett táborokban várta a beavatkozás pillanatát. Az osztrák kormány két ok miatt is elzárkózott az emigránsok hazaengedése elől: egyrészt nem akarta az osztrák nácik számát több ezer olyan személlyel gyarapítani, akik Németországban alapos katonai és politikai kiképzést nyertek, másrészt nem akarta az amúgy is súlyos munkanélküliséget s ezzel a szociális feszültséget növelni. Az emigráció kérdésének megoldatlansága viszont külpolitikailag volt káros, mert a német—osztrák határon tartotta a nemzetiszocialisták minden kalandra kapható fegyveres osztagait, másrészt a probléma megoldatlansága állandó érvet adott a német vezetőknek, ti. hogy az osztrák kormány nem teljesíti a július 11-i szerződésben vállalt kötelezettségeit.

A július 11-i szerződés értelmében az osztrák kormány lépéseket tett a német—osztrák gazdasági kapcsolatok normalizálása és kibővítése érdekében. A német kormány ezt a törekvést az ezer márkás határilleték megszüntetésével viszonzta, bár a német deviza-

rendelkezők miatt lényegesen ezután sem emelkedhetett a turistaforgalom. A pénzügyi korlátozások mellett a német párt politikai propagandatevékenységet is folytatott a turistaforgalom növekedése ellen, mert ezáltal állandósítani akarta az osztrák kormány gazdasági nehézségeit.

Ausztria számára igen fontos lett volna a német—osztrák gazdasági kapcsolatok fejlesztése, mert a munkanélküliség a világválság óta az osztrák gazdasági élet egyik állandó problémája maradt. Két héttel a júliusi szerződés aláírása után dr. Heinrich Wildner, az osztrák külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának vezetője Berlinbe utazott, hogy kölcsönösen előnyös gazdasági szerződés megkötéséről tárgyaljon. A megbeszélések során azonban kiderült, hogy Németország és Ausztria gazdasági érdekeinek összehangolása a birodalom adott gazdaságpolitikája mellett megoldhatatlan. A német kormány a haditermeléshez szükséges ipari nyersanyagokat (acélt, vasat, kőolajat, magnezitot, horganyt, rezet stb.) kívánt Ausztriától, és devizaállományának növelése érdekében ipari készárúkat akart exportálni. Ezzel szemben az osztrák kormány a munkanélküliség csökkentése érdekében ipari készárúkat kívánt volna szállítani Németországba, és a vorarlbergi, tiroli és alsó-ausztriai terület gazdasági fellendítése céljából növelni szerette volna a német turistaforgalmat. Az ellentétes érdekeket nem sikerült olyan mértékben közelebb hozni, hogy jelentősebb arányokban növekedhetett volna a gazdasági forgalom, így az 1936 július-augusztusi tárgyalások végeredményben sikertelenül zárultak. A német vezetők már ekkor egyoldalú, egy szuverén ország gazdasági érdekeit sértő engedményekre akarták kényszeríteni Ausztriát. A tárgyalások sikertelensége természetesen hozzájárult a po-

litikai viszonyok romlásához, mert a német propaganda Ausztria rovására írta a gazdasági kapcsolatok további rendezetlenségét. Ez pedig, nyomában a nemzetiszocialisták újra fokozódó államellenes tevékenységével, gazdaságilag is igen hátrányosan hatott Ausztriára. A magántőke ugyanis — a zavaros helyzet miatt — visszavonult a nagy összegű és hosszú lejáratú tőkebefektetésektől, és inkább a gyorsan visszatérülő beruházásokat helyezte előtérbe. Ennek következtében csökkent a nagyarányú építkezések száma, teljesen szünetelt a vízi erőművek építése, tehát éppen azokon a területeken mutatkozott jelentős visszaesés, ahol nagyszámú munkás foglalkoztatására nyílt volna lehetőség. A gyárak elavult gépparkjának modernizálása is szünetelt. Mindennek következtében Ausztria jóval csekélyebb mértékben tudta az általános fegyverkezés nyomán kibontakozó konjunktúrát kihasználni, mint más országok, sőt ipari termelése a kedvező feltételek ellenére egészen az Anschluszig nem érte el az 1929-es színvonalat.

Németország és az osztrák náci propaganda jól kihasználta az osztrák gazdasági élet bajait Schuschnigg politikai nehézségeinek fokozására és az Anschluss melletti hangulatkeltésre. A német haditermelés szédületes arányú kibontakozása következtében Németországban megszűnt a munkanélküliség, és ez már elegendő érv volt a politikailag iskolázatlan rétegek egy részének félrevezetéséhez.

Az egyre fokozódó német nyomás egy idő után gazdaságilag is engedményekre kényszerítette, s ezzel párhuzamosan hátrányos helyzetbe hozta Ausztriát. Fokozatosan sikerült az osztrák gazdaságot bekapcsolni a német haditermelésbe. A legnagyobb osztrák nehézipari vállalatot, az Alpine Montangesellschaftot már

1937 elején bevonták a Göring-féle négyéves tervbe. Ausztria egyre fokozta a készáru- és nyersanyag-, valamint a mezőgazdasági exportot Németországba, az árubehozatal azonban korántsem növekedett ennek arányában. A klíringesúcs hónapról hónapra jobban eltolódott Ausztria javára, 1937 januárjában már elérte a 60 millió márkát. Az osztrák gazdasági szakemberek időben felhívták Schuschnigg figyelmét a német—osztrák gazdasági kapcsolatok kizsákmányoló jellegére, de Schuschnigg arra hivatkozva, hogy az áruexport növelése hozzájárul a munkanélküliség csökkentéséhez, további gazdasági koncessziókat adott a birodalomnak. Ilyen körülmények között természetesen szó sem lehetett a német—osztrák gazdasági kapcsolatok normalizálásáról, sőt az osztrák gazdasági élet elindult a Gleichschaltung útján, aminek fontos szerepe volt a politikai Anschluss-törekvések fokozódásában.

A július 11-i szerződés értelmében Németország kötelezettséget vállalt, hogy nem avatkozik bele Ausztria belügyeibe, és a hivatalos német szervek minden kapcsolatot megszakítanak az osztrák nációkkal. Az osztrák vezetők többsége bizalmatlansággal vegyes várakozással nézett a szerződés e pontjának betartása elé. Hornbostel követ, az osztrák külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, egy magyar diplomatának úgy nyilatkozott, hogy „az osztrák—német megegyezést szükséges rossznak tekinti. Meg van győződve róla, hogy a németek a megegyezés dacára igyekezni fognak őket idővel elnyelni. E tekintetben az osztrákokra és a csehekre hasonló sors vár, már ha a németeket szabadjára engednék. Ezért legfőbb feladatának tekinti megakadályozni azt, hogy ez az eset bekövetkezzék, és ennél fogva igyekezni fog visszatartani a jóhiszeműen

naiv osztrák vezető tényezőket attól, hogy meggondolatlanul a birodalom halálosan ölelő karjaiba dőljenek.”

A német vezető szervek csak a beavatkozás külső látszatát igyekeztek elkerülni, de a szerződés ellenére is szoros kapcsolatot tartottak az osztrák nációkkal. Mint korábban, a júliusi szerződés után is a német pártvezetés látta el az osztrák nációkat taktikai utasításokkal, propagandaanyaggal és pénzzel. Wilhelm Stuckart német belügyi államtitkár például a már régen menesztett Habichttal tárgyalta meg azt a kérdést, hogy a német kormány milyen követeléseket támasszon Schuschnigg-gal szemben az amnesztiára és az emigránsokra vonatkozólag. Hess Obersalzbergben fogadta az osztrák nációk új vezetőjét, Leopoldot, s Hitler korábbi utasításainak megfelelően tájékoztatta, hogy az Anschlusst „hideg úton” (auf kaltem Wege) kell előkészíteni.

A szerződés előírta, hogy be kell szüntetni a sajtó és a rádió útján való beavatkozást egymás ügyeibe, s a másik állam belső viszonyait érintő megjegyzéseknek a korrekt tárgyilagosság keretei között kell maradniuk. Az osztrák kormány pontosan betartotta ezt, és július után egyetlen Németországgal foglalkozó cikk sem jelenhetett meg a kancellári sajtóhivatal előzetes cenzúrája nélkül. Igyekeztek mindent elkerülni, ami alkalmat adhatott volna a német kormány tiltakozására és ellenrendszabályok életbe léptetésére. Csakhogy ez a „sajtóbéke” Ausztria számára hátrányos volt, mert a „birodalommal való jó viszony” érdekében száműzték a sajtóból és az irodalomból a fasisztaellenes, demokratikus irodalmi termékeket, ezáltal önként lemondtak a lakosság felvilágosításáról. Ugyanakkor a nációbarát sajtót és irodalmi műveket szabadon terjeszthették, ezek pedig nyíltan bírálták az osztrák belpolitikai viszonyokat. A „Völkischer Beobachter” továbbra is meg-

tartotta agresszív hangját Ausztriával szemben. A kulturális és a tudományos élet területén szintén megoldhatatlan akadályok állottak a német—osztrák együttműködés előtt, mert a Németországban bevezetett faji megkülönböztetés alapján a német hatóságok az osztrák tudományos és művészeti élet számos kiváló képviselőjét eltiltották a németországi szerepléstől.

Az 1936 és 1938 közötti német—osztrák viszonyt egy sajátos circulus vitiosushoz lehetne hasonlítani. E körforgást az jellemezte, hogy az osztrák kormány minden — önkéntes vagy kikényszerített — engedménye magasabb szinten és állandóan újratermelte a német—osztrák ellentéteket, mert a náciknak adott minden kedvezmény a követelések újabb lavináját indította el. Ilyen körülmények között a két ország viszonya nem rendeződhetett.

MUSSOLINI PÁLFORDULÁSA

Németország azt a taktikát folytatta, hogy a Schuschnigg-kormányt lépten-nyomon megvádolta a július 11-i szerződés politikai határozatainak megszegésével. 1937. január 17-én a Rómában tartózkodó Göring vezérezredes, porosz miniszterelnök, Ausztria római követe útján súlyos szemrehányásokat tett az osztrák kormánynak, hogy hatóságai állítólag drákói szigorral járnak el mindazokkal szemben, akik rokonszenvüket nyilvánítják Hitler vagy Németország iránt, másik oldalon viszont „túlságosan elnézőek a bolsevizmussal szemben”, amennyiben eltűrik, hogy kommunista önkéntesek Ausztrián keresztül utazzanak Spanyolországba. Mindebből természetesen egy szó sem volt igaz, de a „németellenesség” és „kommunista-szimpatia” vádja volt

akkor a leghatásosabb érv, amellyel Schuschnigg pozícióját gyengíteni lehetett.

Göring római tartózkodását igyekezett arra is kihasználni, hogy Mussoliniban bizalmatlanságot keltsen Ausztria iránt. Láthatóan sikerrel. Alig egy héttel távozása után Mussolini azt fejtegette Liebitzky ezredes, osztrák katonai attasénak, hogy „élénk figyelemmel kísérjük az ausztriai helyzetet, és ennek alapján kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy az osztrák lakosság tömegeiben fokozódik az olaszellenes hangulat. Az osztrák nép még mindig az ősellenséget látja bennünk. A németek mindig azt mondják nekünk: elhibázott politikát folytattok Ausztriában. Az ottani nép túlnyomó többsége nemzetiszocialista, ezért Németországhoz kíván csatlakozni. A régi szociáldemokraták szemében ti faiszták vagytok, ezért ők sem rokonszenveznek veletek. Milyen bázison nyugszik tehát Ausztria olaszbarátsága? Csak a kormány szűk körén.”

Liebitzky igyekezett eloszlatni Mussolini aggályait, és kifejezte reményét, hogy Ausztria változatlanul számíthat Olaszország támogatására nemzeti függetlenségének megőrzése érdekében.

„Természetesen számíthatnak erre — mondta Mussolini —, de nyilvános beszédben ezt nem hangsúlyozhatom, mert egyszeriben vége lenne az önök függetlenségének.” Ezek a szavak félreérthetetlenül kifejezték, hogy Németország és Olaszország között új erőviszonyok voltak kialakulóban.

1937. február 22-én Neurath német külügyminiszter Bécsbe érkezett, hogy az 1936. július 11-i szerződés után kialakult helyzetről tárgyaljon. A látogatást kísérő incidensek megint tápot adtak a német—osztrák ellentétek fokozódásához. Az osztrák nácik kisebb csoportjai kivonultak a Mariahilferstrasséra, ahol tünte-

tően „Heil Hitler!”, „Éljen Németország!” kiáltásokkal üdvözölték Neurathot, sőt elhangzottak olyan jelszavak is, hogy „Vesszen Schuschnigg!” és „Éljen az Anschluss!”. A rendőrség Neurath szeme láttára zavarta szét a tüntetőket, néhányat letartóztatva közülük.

A tárgyalások — a zavaró előjelek hatása alatt is — fagyos hangulatban folytak. A német külügyminiszter — aki 1939-ben a megszállt Csehország birodalmi helytartója lett — egyáltalán nem mutatkozott „ehrlicher Maklernek” (becsületes közvetítőnek), ahogy néhány emlékirat állítja. Meglehetősen brutális nyíltsággal beavatkozott az osztrák belpolitikába, amikor a július 11-i szerződés alapján a horogkeresztes zászlók és a náci pártjelvények szabad használatát, különféle német szervezetek létrehozásának engedélyezését, a nemzeti-szocialistáknak vezető állami tisztségekbe történő kinevezését követelte, vagy amikor kertelés nélkül kijelentette, hogy a Habsburg-restaurációt Hitler nem tekintí osztrák belügynek, ezért Habsburg Ottó trónra ültetését akár Ausztria katonai megszállásával is kész megakadályozni.*

Neurath rendkívül rossz benyomásokkal és kevés eredménnyel távozott Bécsből. A Mariahilferstrassén most egészen másfajta „üdvözlésben” részesült. Ezúttal a Hazafias Arcvonal kormányhű tagjai álltak sorfalat, és „Éljen Ausztria!”, „Éljen a Schuschnigg-kormány!”, „Vesszen Hitler!” jelszavakat kiáltoztak a gépkocsin elhaladó Neurath felé. (Kár, hogy a náciellenes tüntetésben csak a rendszer megbízható tagjai vettek részt. Schuschnigg óvakodott attól, hogy a széles néptömegekhez forduljon a függetlenség érdekében.) A né-

* Egyes osztrák körök ugyanis a restaurációval szerették volna ellensúlyozni Németország Anschluss-propagandáját. — Szerk.

met külügyminisztérium tiltakozott a „megrendezett” tüntetés miatt, azt állítván, hogy az osztrák hatóságok kíméletlen eszközökkel elnyomták a bécsi nép spontán megnyilvánuló németbarátságát.

Két hónappal később, 1937 áprilisában az osztrák politikusok Rómában személyesen győződhetek meg arról, hogy más szelek kezdenek fújdogni Olaszországban. Schuschnigg kancellár Guido Schmidt külügyi államtitkár kíséretében Velencébe utazott, ahol találkozott Mussolinival és Ciano külügyminiszterrel. Schuschnigg emlékiratai szerint a találkozó külsőségei nem árultak el lényeges változást, de a személyes beszélgetésekből már hiányzott a korábbi meghitt melegség, amiből az osztrák miniszterek azt a benyomást nyerték, hogy új időszak kezdődött az olasz—osztrák kapcsolatok történetében. Mussolini hangsúlyozta, hogy a spanyol polgárháború miatt nyugalomra van szüksége, ezért Ausztriának a július 11-i szerződés alapján kerülnie kell minden nézeteltérést Németországgal. A Habsburg-restauráció lehetőségéről szólva Mussolini leszögezte, hogy az nem időszerű, mert a legkomolyabban veszélyeztetné Ausztriát; minden valószínűség szerint német, sőt jugoszláv fegyveres beavatkozást vonna maga után, mely esetben az osztrák kormány nem számíthatna sem Olaszországra, sem pedig más államok támogatására. A közép-európai problémákkal kapcsolatban Mussolini megállapította, hogy Olaszországnak és Ausztriának tudomásul kell venniük, hogy Németország nélkül elképzelhetetlen a Duna-medence bármilyen újjárendezése. Az olasz vezetők ugyan többször hangoztatták, hogy változatlan érdeklődést tanúsítanak Ausztria függetlensége iránt — ez szubjektíve talán meg is felelt a tényeknek —, de egyidejűleg hangsúlyozták, hogy az osztrák kormánynak a belpo-

litikai feszültség csökkentésével szintén hozzá kell járulnia a német—osztrák ellentétek elsimításához. A megbeszéléseken szóba került Csehszlovákia is, de Velencében éppen olyan ellenséges hangulat uralkodott Prágával szemben, mint Berlinben. Ciano külügyminiszter Schmidttel tárgyalt. Sürgette az osztrák nácik követeléseinek kielégítését, és az osztrák külügyi államtitkár legnagyobb csodálkozására úgy vélekedett, hogy a nácik képviselőit be kell venni az osztrák kormányba. Schmidt tudomást szerzett arról, hogy Ciano véleménye egy Leopoldtól származó emlékiraton alapszik, melyet az osztrák nácik vezetője még az osztrák küldöttség Velencébe érkezése előtt juttatott el az olasz kormányhoz, kérve, hogy a tárgyalásokon Mussolini gyakoroljon nyomást az abban foglalt kívánságok teljesítése érdekében. Az osztrák vezetőket megdöbben-tette Ciano követelése, hiszen ez azt jelentette, hogy Olaszország már nemcsak Németország, de az osztrák nácik követeléseit is hajlandó figyelembe venni.

A tárgyalások befejezésének módja is kellemetlen érzéseket keltett az osztrák miniszterekben; Mussolini az elemi diplomáciai udvariassági szabályokat is megszegve korábban utazott el Velencéből, mint az osztrák küldöttség. Ez volt az utolsó találkozás Schuschnigg és Mussolini között. A búcsúztatás perceiben, talán hogy némi vigaszt nyújtson a lehangolt Schuschnignak, Ciano megjegyezte: „Nehéz a németekkel ellenséges viszonyban élni, de barátságban élni sem könnyű.”

Az osztrák kancellár különvonata még meg sem érkezett Bécsbe, amikor a „Giornale d'Italia” című tekintélyes napilap főszerkesztője, Virgilio Gayda egyik cikkében azt írta, hogy az osztrák kormány a nemzeti-szocialisták képviselőit rövidesen bevonja a kormányba. A cikk írójának közismert politikai súlya és a cikk

megjelenésének időpontja azt a látszatot keltette, mint-ha az említett lehetőséget a velencei tanácskozáson döntötték volna el. Schuschnigg Bécsbe érkezése után azonnal magyarázatot kért az olasz kormánytól. Ciano azt állította, hogy az olasz kormány nem kezdeményezte a cikk megjelenését, tehát az csak „felelőtlen magánvéleménynek” tekinthető, s ebben az értelemben cáfolni is fogják. Ezt a lépést tényleg megtették, de a cikk által felidézett diplomáciai és politikai bonyodalmat természetesen már nem lehetett jóvátenni. Az osztrák nácik újabb érvet kaptak Schuschnigg ellen. Jogosnak látszik az a feltételezés, hogy az olasz kormány ilyen kerülő úton akarta Schuschniggot a nácik követeléseinek kielégítésére kényszeríteni, és csupán az osztrák kormány heves tiltakozása miatt tagadta meg a cikket.

A velencei találkozót korszakhatárnak lehet tekinteni. Lezárult Olaszország osztrák politikájának ún. „Wacht am Brenner” (őrség a Brenneren) időszaka, amelyet az osztrák függetlenséghez való ragaszkodás jellemezett, s megkezdődött az új időszak, amikor Olaszország a Berlin—Róma-tengely megszilárdulása érdekében fokozatosan megbarátkozott Ausztria német alárendelésének gondolatával, sőt maga is tevékeny szerepet játszott a német befolyás kiterjesztésében.

NYUGATON A HELYZET VÁLTOZATLAN

A Berlin—Róma-tengely megszilárdulása láttán 1937 tavaszán a Schuschnigg-kormány újabb kísérletet tett, hogy a nyugati kormányok támogatását megszerezze Ausztria számára. Az osztrák kormány akkori reményeiről Guido Schmidt azt írta: „1937 tavaszán az angol és a francia kormány gigantikus fegyverkezési

programot hirdetett, és ez megerősítette bennünk a reményt, hogy Európa erőviszonyai újra egyensúlyba kerülnek, sőt esetleg a nyugati hatalmak túlsúlyára fognak vezetni.” Az osztrák kormány gondosan ügyelt a nyugati kormányokkal fennálló szívélyes kapcsolat fenntartására, és ezért nem volt hajlandó eleget tenni Németország ismételt követelésének, hogy Ausztria lépjen ki a Népszövetségből. Ennek az állásfoglalásnak jelentős részben az volt az indítéka, hogy az osztrák kormánykörök még mindig bíztak az angol—olasz kiegyezés lehetőségében.

1937 május közepén, VI. György koronázási ünnepe alkalmával, az angol és a francia politikusok ismét részletesen megbeszélték a közép-európai helyzetet. Az osztrák kormány képviselőjében Guido Schmidt külügyi államtitkár utazott Londonba. Elutazása előtt megállapodtak Schuschnigg-gal: a diplomáciai tárgyalásokon Schmidt arra fog törekedni, hogy felkeltse az angol és a francia politikusok Ausztria iránti érdeklődését, elérje, hogy a nyugati kormányok garanciát vállaljanak Ausztria függetlenségéért, továbbá, hogy közreműködjék az angol—olasz ellentétek enyhítése érdekében.

A koronázás után Schmidt tanácskozott Neville Chamberlain angol miniszterelnökkel, Eden külügyminiszterrel, Vansittart külügyi államtitkárral és más kiemelkedő angol politikai személyiségekkel. Az angol miniszterelnök előtt Schmidt rámutatott arra, hogy az angol—olasz ellentétek fennmaradása katasztrofális következményekkel járhat Ausztriára, mert Németország barátságának megőrzése érdekében Mussolini fel fogja áldozni Ausztriát. Chamberlain azt válaszolta Schmidtnek, hogy a brit kormány nemcsak Olaszországgal, de Németországgal is a legjobb viszony kialakítására tö-

rekszik, s ezért olyan útbaigazítást adott Sir Neville Hendersonnak, az új berlini angol nagykövetnek, hogy igyekezzék megvalósítani az együttműködést a nemzetiszocialista Németországgal. Eden és Vansittart valamivel biztatóbb választ adtak Schmidtnek. Biztosították őt, hogy az esetleg sorra kerülő angol—német tárgyalásokon le fogják szögezni, hogy Ausztria függetlenségének megőrzése a brit kormánynak is érdeke.

Az angol vezetőkkel folytatott tárgyalásai alapján Guido Schmidt arra a meggyőződésre jutott — amit egyébként burkolt formában tudomására is adtak Londonban —, hogy Anglia csak abban az esetben határozna el magát fegyveres akcióra Németország ellen, ha a német hadsereg megtámadná Franciaországot vagy Belgiumot, míg a Csehszlovákia vagy Ausztria elleni német támadás esetén megelégedne a diplomáciai tiltakozással.

Londonból hazatérőben az osztrák külügyi államtitkár Párizsban tárgyalásokat folytatott Yvon Delbos francia külügyminiszterrel. A párizsi megbeszéléseken Schmidt már nem tette szóvá a nyugati országok garancianyilatkozatát, mert úgy vélekedett, hogy Anglia részvétele nélkül annak amúgy sem lenne komolyabb jelentősége, sőt egy esetleges egyoldalú francia nyilatkozat csak súlyosbítaná Ausztria külpolitikai helyzetét, mert Berlinben azt a benyomást keltené, hogy az osztrák kormány elkötelezte magát Párizs mellett. Schmidt kifejtette Delbos-nak, hogy Ausztria mindaddig kénytelen lesz németbarát külpolitikát folytatni, amíg a nyugati hatalmak nem garantálják konkrétan Ausztria függetlenségét. A francia külügyminiszter és a párizsi politikai élet több más vezetője rokonszenvvvel és együttérzéssel nyilatkozott az osztrák kormány helyzetéről, de a megbeszélések végén Delbos

mégis tudomására adta Schmidtnak, hogy Franciaország képtelen hatékony támogatást nyújtani Ausztriának; „Ausztria megmentése csak a Németországgal való kiegyezés alapján lehetséges”.

A francia kormány — noha semmi esetre sem kívánta Németország közép-európai térhódítását — Anglia nélkül tehetetlen volt. Az angol kormány külpolitikáját pedig ebben az időben a Chamberlain-féle elgondolás határozta meg, amelynek az volt a lényege, hogy a fasiszta országokkal békésen együttműködjenek a Szovjetunió ellen. E politika gyakorlati megvalósításában fontos szerepet játszott Henderson, az új angol nagykövet, akit kollégái ironikusan „náci nagykövetnek” neveztek. 1937 tavaszán azzal a feladattal utazott új állomáshelyére, hogy Chamberlain külpolitikai vonalának érvényesítése érdekében mindent elkövessen a német—angol viszony megjavításáért. Egy beszédben, melyet Henderson május végén az angol—német társaság ünnepi ülésén tartott, kijelentette, hogy Anglia semmilyen tekintetben sem szándékozik akadályokat állítani Németország nemzeti törekvéseinek megvalósulása elé. Később Stephan Tauschitz berlini osztrák követ előtt Henderson meglehetősen felületesen úgy nyilatkozott, hogy ő sohasem tudta megérteni Ausztria önállósági törekvéseit, hiszen „Ausztria végeredményben pontosan olyan német, mint Németország”. Anglia az európai béke megőrzését kívánja szolgálni, de az ő véleménye szerint ez sokkal egyszerűbb lenne, ha Ausztria és Németország egy államot alkotnának. Jelentésében Tauschitz keserű iróniával megjegyezte, hogy az angol követségről való távozása után kíváncsian megnézte a házszámot, mert a Hendersonnal folytatott beszélgetés során olyan érzése támadt, hogy talán eltévedt, és a Wilhelmstrasse egyik német hivata-

lában, esetleg éppen a német külügyminisztériumban tartózkodott.

Ezzel a beszélgetéssel majdnem egyidejűleg, az Union Club ünnepségén, Henderson hosszabb beszélgetést folytatott a Berlinben időző Papen bécsi német követtel. A német—osztrák viszonyról szólva kijelentette, hogy meggyőződése szerint Anglia már csak a történelmi perspektíva alapján is tökéletesen megérti, hogy a kérdésnek birodalmi német szellemben való megoldása történelmi szükségszerűség. Papen erre azt válaszolta, hogy Sir Walford Selby bécsi angol követ egészen más felfogást vall, és mindent elkövet, hogy London védelmezze Ausztria függetlenségét, és nehézségeket támasszon Németország törekvéseivel szemben. Henderson még egyszer hangsúlyozta, hogy ő egészen más véleményen van, és biztos benne, hogy Londonban az ő nézeteit fogadják el, de Németországnak nem szabad elsietnie a dolgokat. Az osztrák kérdés megoldása sokkal inkább Franciaországtól, mint Angliától függ, és ezért időre van szükség, míg a francia álláspontot korrigálni lehet.

A német—angol külpolitikai együttműködés gondolata az angol sajtóban is hangot kapott. 1937. június 5-én Garvin tollából vezércikk jelent meg az „Observer”-ben, amelyben a német—angol kapcsolatok javításának szükségessége mellett az a felfogás is kifejezésre jutott, hogy Nagy-Britannia nem akadályozhatja meg Németország délkelet-európai törekvéseinek megvalósítását. „Senki sem követelheti a brit birodalomtól — hangzott a cikk —, hogy háborút viseljen a békeszerződések fenntartásáért, amelyek az emberi természettel és érzésekkel ellentétesek. A brit birodalom nem avatkozhat be Németország, Ausztria és Csehszlovákia viszonyaiba.” Ennek alátámasztására hivatkozott a Né-

metországban és az Ausztriában élő németek csaknem ezeresztendőös szoros kapcsolataira. Garvin 1937 novemberében írt cikksorozatában hangoztatta, hogy csak Németország és Anglia egyetértése biztosíthatja a világbéke fennmaradását. A német egység megvalósulásának történelmi folyamata még nem fejeződött be — fejtegette —, ezért a brit közvéleménynek teljes megértéssel kell fogadnia a valamennyi német egyesítésére irányuló törekvéseket. Hogy Ausztria és Németország szorosabb kapcsolatra lépjen, éppoly természetes és elkerülhetetlen, mint a német államok Bismarck vezetése alatt történt egyesítése. Az Anschluss nélkül Ausztria népe számára nincs biztosítva a jövő. Ezt a rendkívül jelentős kérdést — írta Garvin — a németeknek maguknak kell eldönteniük, Angliának ehhez semmi köze. Örültség lenne ebbe beavatkozni, vagy különösen háborút viselni, amelyhez egyébként a domíniumok úgysem járulnának hozzá.

Garvin cikkeinek nem lenne érdemes különös figyelmet szentelni, ha a bennük kifejtett gondolatmenet egy újságíró egyéni véleményét vagy szűkebb kör álláspontját tükrözte volna. A tényleges helyzet azonban az volt, hogy Garvin cikkei a hivatalos körök nézeteit fejezték ki; Georg Franckenstein londoni osztrák követ jelentései szerint az angol közvélemény többségének helyeslésével találkoztak. Ennek az a magyarázata, hogy a Chamberlain-kormány céltudatosan bagatellizálta a közvélemény előtt a közép-európai status quo esetleges megváltoztatásának a világbékére gyakorolt hatását, s az angol katonai körök olyan nézeteket terjesztettek, hogy miután a brit és a francia hadiflotta együttes ereje felülmúlja a németekét, Anglia biztosítva érezheti magát Németország támadása ellen.

A Közép-Európára egyre súlyosabban nehezedő né-

met nyomás ellensúlyozására Franciaország 1936—1937-ben sorozatos kísérleteket tett a kisantant belső egységének biztosítására. 1937. szeptember 16-án Thomas Masaryk volt csehszlovák államelnök ravatalánál még egyszer összegyűltek Franciaországnak és kis kelet-európai szövetségeseinek képviselői, hogy búcsút vegyenek Csehszlovákia „nagy öregétől”, a kisantant egyik megalkotójától. Ez alkalommal Léon Blum, a Chautemps-kormány miniszterelnök-helyettese tárgyalásokat folytatott a csehekkel, a jugoszlávokkal, a románokkal és a lengyelekkel. Igyekezett meggyőzni őket az összefogás fontosságáról. Eredménytelenül. Partneri szinte kivétel nélkül a német hatalmi túlsúly bűvöletébe kerültek, ezért első kérdésük az volt: „Most, hogy Németország a Rajna-vidék birtokába került, segítségünkre tud-e jönni Franciaország, ha a németek fenyegetnének bennünket?” A válasz csak tagadó vagy kétértelmű lehetett. Ezenkívül a Népszövetség tekintélyét és hatalmi befolyását súlyosan megtépázta a németek és az olaszok agresszív lépéseinek büntetlensége, végérvényesen megrendült hitük a kollektív biztonság eszméjében. A legnyíltabban Stojadinović jugoszláv miniszterelnök fejezte ki elutasító véleményét: „Szó sem lehet többé arról, hogy szorosabb kapcsolatba lépünk Franciaországgal. De ez már nem is lehetséges. Ti hagytátok nagyra nőni Németországot, a német veszéllyel viszont nekünk kell most szembenéz-nünk.” Masarykkal jelképesen a kisantant eszméje is sírba szállt.

Erről az oldalról tehát Hitlert nem érhatték meglepetések. Anglia érdektelenségéről is egyértelmű információkat kapott Lord Halifax 1937 novemberében tett németországi látogatása alkalmával. Lord Halifax magánszemélyként Göring vadászatára utazott Németor-

szágba, de az angol kormánykörökben köztudomású volt, hogy a vadászat szünetében Halifaxnak alkalma lesz Hitlerrel is tárgyalni. Hitler november 19-én Berchtesgadenben fogadta az angol politikust. Halifax azzal a megállapítással kezdte a beszélgetést, hogy az angol közvéleményben ugyan bizonyos előítéletek élnek Németország egyes belpolitikai intézkedéseivel szemben, az angol kormány azonban meg van győződve arról, hogy Hitler a kommunizmus megsemmisítésével nemcsak Németország, de egész Nyugat-Európa számára felbecsülhetetlen szolgálatokat tett. Az angol kormány békét kíván Németországgal, és őszintén az a törekvés vezérli, hogy a négy nagyhatalom ellentéteinek áthidalásával biztosítsa az európai békét.

Hitler válaszul kijelentette: a béke biztosításának elsőrendű feltétele, hogy Németországot mentesítsék a megalázó versailles-i békeszerződés döntései alól és egyenjogú partnernek ismerjék el.

Halifax helyeselt. „Az angol a realitások népe, és talán más népeknél jobban meg van győződve arról, hogy a versailles-i diktátumok hibáit jóvá kell tenni — mondotta. — Anglia a múltban is ebben a realiztikus szellemen érvényesítette befolyását.” Emlékeztetett Angliának a Rajna-övezet idő előtti kiürítésével, a jóvátételi kérdés megoldásával, valamint a Rajna-övezet megszállásával kapcsolatban tanúsított magatartására. Az angolok nem hiszik, hogy a status quónak minden körülmények között fenn kell maradnia. „Elismerik, hogy az új viszonyokhoz való alkalmazkodást, a korábbi hibák kijavítását szem előtt kell tartani.” A beszélgetés során szóba került az esetleges változások konkrét problémája is, nevezetesen Ausztria, Csehszlovákia és Danzig helyzete. Halifax ezekkel kapcsolatban félreérthetetlenül megmondta, hogy a brit kormány fel-

fogása szerint ezeken a területeken elképzelhetők bizonyos területi változások, de ezeknek békés úton kell megvalósulniuk.

Lord Halifax látogatása meggyőzte Hitlert arról, hogy adott esetben Nagy-Britannia tétlenül nézné Ausztria és Csehszlovákia bekebelezését. Litvinov szovjet külügyi népbiztos teljes joggal jelentette ki a moszkvai amerikai nagykövetnek, hogy Lord Halifax berchtesgadeni látogatása megpecsételte Ausztria sorsát.

Dél felől is gyülekeztek a viharfelhők. 1937. szeptember 25-én Hitler meghívására Mussolini Berlinbe utazott. A német vezetők mindent megtettek annak érdekében, hogy az olasz diktátort elkápráztassák a német hadsereg és hadigazdaság sikereivel. „Ami a Duce látogatásának formai részét illeti — jelentette Sztójay Döme berlini magyar követ —, úgy megállapítható, hogy Hitler e tekintetben is történelmi esetet óhajtott alakítani. Költséget és emberi anyagot nem kímélve elment a lehetőségek határáig, úgyhogy egyesek szerint valamivel kevesebb — több lett volna. Impreszcionálni akarta a Ducét a Harmadik Birodalom ereje és fegyelmezettsége tekintetében, s hangulatot akart teremteni egy személyes jó viszony kialakulására.”

Hitler és Mussolini második találkozója egészen másképp festett, mint az 1934-es, velencei első találkozásuk. Akkor Mussolini volt fölényben, és a belpolitikai zavarokkal küszködő Hitlernek egyértelműen kijelentette, hogy Olaszország nem tűrné el Ausztria annexióját. 1937-re azonban lényegesen átalakultak az erőviszonyok. Olaszországnak ugyan sikerült meghódítania Abesszíniát, de az olasz „birodalom” gyarmati hadjárata, majd a spanyol polgárháborúban játszott szerepe világosan feltárta az olasz hadsereg alacsony katonai értékét. Olaszország nemzetközi pozíciójában is döntő

átalakulás ment végbe. A „stresai front” felbomlása következtében Olaszország külpolitikailag elszigetelődött, és már nem volt lehetősége rá, hogy tartósan útját állhassa a németek közép-európai törekvéseinek. A Hitler—Mussolini-találkozó egyik központi kérdése Ausztria volt. Bizonyos óvatosságot még most is tanúsítottak a németek. Neurath külügyminiszter a tárgyalásokhoz készített elvi útmutatásban leszögezte, hogy „Mussolini előtt fel kell vetni Ausztria kérdését, és pedig azzal a céllal, hogy Olaszországgal szemben a fokozatos gazdasági és katonai közeledés érdekében mozgási szabadságot nyerjünk. Emellett Ausztria függetlenségének látszatát, Mussolininak e kérdésben tett ismételt nyilatkozataira való tekintettel, meg kell őrizni.”

A két diktátor személyes tárgyalásairól nem állnak rendelkezésünkre hivatalos feljegyzések. Neurath német külügyminiszternek szeptember 20-án a német külképviseletekhez intézett tájékoztató köriratából mégis kiderül, hogy megállapodtak: Olaszországot messzemenő jogok illetik meg Spanyolországban és a Földközi-tenger medencéjében, ugyanakkor Olaszország nem támaszt nehézségeket Németország ausztriai külön érdekeinek érvényesülése elé. André François-Poncet berlini francia nagykövet úgy nyilatkozott osztrák kollégájának, hogy értesülése szerint Mussolini olyan álláspontot foglalt el, hogy Németországnak nem szabad erőszakot alkalmaznia Ausztriával szemben, Olaszország viszont semmit sem tenne azellen, ha Németország az osztrák nép többségének akarata alapján szorosabb kötelékeket teremtené Ausztriával. Tauschitz osztrák követ szeptember 30-án nyíltan feltette a kérdést Ernst Freiherr von Weizsäckernek, a német külügyminisztérium politikai osztályvezetőjének: Milyen eredményekkel zárult a Mussolini—Hitler-talál-

kozás? Weizsäcker kétértelműen azt mondta, hogy a tárgyalások folyamán Ausztria problémája egyáltalán nem került szóba olyan értelemben, mintha a szorosabb német—olasz együttműködés útjában álló kérdés lenne. Biztosította az osztrák követet, hogy Németország és Olaszország között Ausztriát illetően semmiféle véleménykülönbség nem áll fenn.

A bécsi udvari levéltárban megtaláltunk egy szigorúan titkos ügynöki jelentést, melynek szerzője a legmagasabb német katonai körökből szerzett információk alapján adatokat sorolt fel Mussolini és Hitler konkrét megállapodásáról. Eszerint Hitler, Neurath és Blomberg, valamint Mussolini, Ciano és Badoglio tábornok titkos szerződést írtak alá, amelyben Németország kötelezte magát, hogy maradéktalanul támogatja Olaszország földközi-tengeri céljait (komoly esetben Gibraltár és a Szezei-csatorna megszállását is); Németország a korábbiaknál nagyobb támogatásban részesíti Franco tábornokot, ennek érdekében a földközi-tengeri spanyol szigeteken légi és flottatámaszpontokat hoznak létre, s azok katonai és technikai személyzetét kétharmad részben Németország, egyharmad részben pedig Olaszország biztosítja; Németország fedezi Mussolini valamennyi Anglia ellen irányuló lépését, és szükség esetén cselekvően is közbelép Olaszország oldalán; a meghódított Etiópia gazdasági kiaknázása érdekében Németország hosszú lejáratú árukölcsönt (gépeket és vegyszereket) nyújt Olaszországnak.

Ellenszolgáltatásként Mussolini támogatja Hitler bármilyen háborús akcióját Csehszlovákia ellen; jóindulatú semlegességet fog tanúsítani Németország arra irányuló lépéseivel szemben, hogy Romániát, ezáltal a rendkívül fontos olajforrásokat bevonja a német érdekkörbe; Olaszország már nem ragaszkodik feltétele-

nül Ausztria függetlenségéhez, de kiköti, hogy Ausztria beolvasztása után a Brenner-határtól 50 km-es sávon belül a németek sem garnizonokat, sem pedig katonai erődítményeket nem létesítenek; Olaszország támogatást nyújt Németországnak magyarországi befolyása kiterjesztéséhez, viszont Jugoszlávia fennmarad, illetve háborús széthullása esetén bizonyos részei Magyarország birtokába kerülnek vissza.

A rövidesen bekövetkezett események valószínűsítik, hogy az idézett ügynöki jelentés — szerzőjének kilétét, sajnos, nem sikerült megállapítani — egy valóban létrejött szerződésről számol be.

Ausztria körül mind szűkebbre szorult a gyűrű. Ezt a nemzetközi pénzpiac Ausztriával kapcsolatos álláspontja is világosan kifejezte. 1937 elején az Osztrák Nemzeti Bank elnöke, dr. Viktor Kienböck, tárgyalásokat folytatott Bázelen 8 millió svájci frank kölcsön kiutalásáról. A bankszövetség igazgatósága először hozzájárult a kölcsön kiutalásához, de ősszel váratlanul megváltoztatta előző döntését, és közölte, hogy Ausztria politikai helyzete annyira bizonytalan, hogy még egy rövid lejáratú kölcsönre sem nyújt elegendő garanciát. Ennél meggyőzőbb példa aligha bizonyíthatta volna Ausztria külpolitikai helyzetének általános megrendülését. A nemzetközi tőke rendkívül finom és érzékeny szeizmográfja már jelezte, hogy Ausztria alatt megingott a talaj.

„SONDERFALL OTTO”

1937 közepén a német katonai és politikai vezetés már napirendi kérdésként kezelte Ausztria megszállásának tervét. Június végén Hitler Regensburgba rendelte Pa-

pen bécsi követet, ahol a következőket mondta neki: „Bécsben nem haladnak a dolgok a kívánt gyorsasággal. Belefáradtam már abba, hogy evolúciós megoldásra várjak egy olyan országban, melyet három nap alatt el tudunk intézni. Párizs és London — mint mindig — most is üvöltözne, de egyetlen nyugati politikus sem merne megmozdulni. Bevonulásunkat úgy kell előkészíteni, hogy röviddel azután népszavazást fogunk rendezni. Nincs kétségem afelől, hogy a népszavazás nagy többséggel meg fogja erősíteni a katonai megszállást.” A politikai terv tehát készen állt, de lázasan dolgoztak már az akció katonai tervein is.

Blomberg német hadügyminiszter június 24-én kiadta a Wehrmacht egységes háborús felkészülését szabályozó utasítását, amelynek egy pontja „Sonderfall Otto” fedőnév alatt az Ausztria elleni támadás előkészítéséről intézkedett. Az utasítás kimondta, hogy a Wehrmacht „fegyveres intervenciót hajt végre Ausztria ellen abban az esetben, ha az osztrák kormány megkísérelné újra trónra ültetni Habsburg Ottót. Ennek az intervenciónak az lesz a célja, hogy Ausztriát fegyveres erőszakkal a restaurációról való lemondásra kényszerítse. E cél érdekében az osztrák nép belpolitikai szétforgácsoltságát kihasználva mindenfelől Bécs felé kell előretörni, és minden ellenállást elnyomni. A légi-erő egységeit közvetlenül a hadsereg támogatására kell bevetni. A légierő harci egységeinek minden további felhasználása az én (Blomberg) döntéseimtől függ. Hogy a fegyveres erőn kívül bevetésre kerülnek-e a párt fegyveres szervezetei is, az erre vonatkozó döntést a Wehrmacht legfelsőbb parancsnoka magának tartja fenn.”

Ez a terv csak a restaurációt jelölte meg támadást kiváltó oknak, de a német kormány és hadsereg veze-

tőinek jelenlétében november 5-én lefolyt megbeszélésen Hitler már sokkal nyíltabban beszélt Németország hódító terveiről. A négyórás beszélgetés tartalmát — melynek első részében Hitler vég nélküli monológokban fejtegette a távolabbi jövő lehetőségeit — szárnysegédje, Friedrich Hossbach ezredes foglalta írásba. (Akkor természetesen még nem sejtette, hogy ezzel a német fasizmus hatalmi terveinek titkait örökíti meg az utókor számára.) Előadásának első részében Hitler hosszasan kifejtette, hogy Németország „élettér”-szükségleteit csak erőszakos úton lehet kielégíteni, s ennek minden következményét vállalni kell. A német célok megvalósításának legkésőbbi időpontját az 1943—1945-ös években jelölte meg, de kijelentette, hogy Franciaország esetleges belpolitikai meg rázkódtatása vagy francia—olasz háborús konfliktus kirobbanása esetén ez az időpont hamarabb, lehetséges, hogy már 1938-ban bekövetkezik. A német előnyomulás első célja Ausztria és Csehszlovákia lesz. Ezek az országok elég nagy népsűrűséggel rendelkeznek, de bekebelezésük által mégis biztosítani lehetne 5—6 millió ember élelmezését, különösen, ha e két országból mintegy 3 millió embert kivándorlásra kényszerítenének. Ausztria és Csehszlovákia megszállása révén Németország rövidebb, védelmi szempontból előnyösebb határokhoz jutna, és ezáltal 12 német hadosztályt más célokra lehetne felhasználni.

A két ország eljövendő bekebelezésével kapcsolatban Hitler elemezte a külpolitikai helyzetet, és arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy Anglia és Franciaország már „csendben leírták” Ausztriát és Csehszlovákiát: megbékültek azzal a gondolattal, hogy Németország ezt a kérdést egy napon saját érdekeinek megfelelően oldja meg. Olaszország semmiféle ellenvetést nem tenne

Csehszlovákia bekebelezésével szemben, az osztrák kérdésben való állásfoglalása viszont attól függ, hogy az akció megindítása idején Mussolini életben lesz-e még. (Ausztriát illetően még nem bízott teljesen Mussolini beleegyezésében.) Végezetül a francia—angol—olasz földközi-tengeri konfliktus lehetőségét elemezve hangsúlyozta, hogy ebben az esetben „villámgyorsan” le kell majd csapni Ausztriára és Csehszlovákiára.

A november 5-i tanácskozás már nem érlelődő tervekről, hanem végleges elhatározásokról tanúskodik. Hitler Ausztria erőszakos bekebelezése mellett döntött. Ehhez kedvezőnek látta a feltételeket. Az osztrák kormány kísérletei, hogy Angliát és Franciaországot rábírja Ausztria függetlenségének hatékony védelmére, eredménytelenek maradtak. Olaszország a németek oldalán remélt területi hódítások kedvéért hallgatólagosan lemondott Ausztria függetlenségéről. A kisantant bomlási folyamata — mint ezt Delbos francia külügyminiszter 1937 decemberi eredménytelen közép-európai körutazása bizonyította — annyira előrehaladt, hogy az képtelen volt egységesen fellépni a közép-európai status quo ellen irányuló német törekvésekkel szemben. A Szovjetunió töretlenül folytatta a Népszövetség és a kollektív biztonság megerősítésére irányuló politikáját, és egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy felhívja az európai államok figyelmét: Ausztria csak felvonulási tér a német fasizmus további közép-európai terjeszkedése számára. Anglia és Franciaország vezető köreiben azonban a szovjet kormány ismételt felhívásai süket fülekre találtak. 1937 végére kialakultak Ausztria megszállásának külpolitikai feltételei.

AZ ELSŐ KÖZTÁRSASÁG VÉGNAPJAI

SCHUSCHNIGG A BERCHTESGADENI „SASFÉSZEKBEN”

Az osztrák nemzetiszocialisták tevékenységének megélénkülése már 1937 végén jelezte, hogy Németország általános rohamra készül Ausztria ellen. A sorozatos tüntetések, a könnyfakasztó bombákkal végrehajtott támadások és az osztrák légió határ menti mozgolódásáról beérkezett jelentések világosan mutatták a németek ellenséges szándékait. 1938 január második felében az osztrák rendőrség házkutatást tartott a nácik úgynevezett „hetes bizottságának” teinfaltstrassei irodájában, ahol megtalálták az NSDAP 1938-ra készített akcióprogramját. Ez kimondta, hogy az osztrák nemzetiszocialistáknak belső nyugtalanságot és zűrzavart kell felidézniük, ami jogcímet teremthet Németország fegyveres beavatkozására. A német kormány informálni fogja Olaszországot a készülő eseményekről, az osztrák kormánytól pedig követelni fogja a náciknak a kormányba való bevonását és a Bundesheer alakulatainak visszarendelését a német határtól. A tervezetből minden kétséget kizáróan meg lehetett állapítani, hogy a német kormány 1938 első felére tervezte az akció megindítását. Michael Skubl belügyi államtitkár és dr. Ludwig Weiser, az osztrák államrendőrség vezetője elmondták Schuschniggnek: a lefoglalt anyag alapján bizonyítani lehet, hogy Németország megszegte a július 11-i szerződést, és hogy a nácik akcióprogramja Hitler helyettesének, Rudolf Hessnek az osztrák párt részére

küldött titkos utasításain alapszik. Azt tanácsolták a kancellárnak, hogy a kormány azonnal hozza nyilvánosságra a leleplező dokumentumot, így tárja a világ elé az osztrák függetlenséget fenyegető veszélyt. Schuschnigg azonban elzárkózott a javaslat elől, és elfogadta a nációkkal szoros kapcsolatban álló Arthur Seyss-Inquart érvelését, miszerint a puccstervek nélkülöznek minden komoly alapot, s csak néhány túlbuzgó illegális pártvezető „fantasztikus tervezgetéseiről” van szó, ami miatt kár lenne kiélezni a viszonyt Németországgal. Schuschnigg attól tartott, hogy a két ország viszonyának további romlása következtében a németek fokoznák támadó előkészületeiket, s szertefoszlan a közvetlen tárgyalások lehetősége, melyre vonatkozóan már 1938 elején elvileg megegyezett Papen német követtel. Az osztrák kancellár úgy vélekedett, hogy egy Hitlerrel történő személyes találkozás jelentené az utolsó lehetőséget a német—osztrák ellentétek enyhítésére és az osztrák kormány számára létfontosságú lélegzetvételi szünet biztosítására. Papen követ Hitlerrel és Schuschnigg-gal egyaránt megállapodott abban, hogy január végén tárgyalóasztalhoz ülnek.

A tervezett találkozóra azonban a február 4-i németországi változások miatt nem került sor. Hitler egész figyelmét lekötötte a messze ható belpolitikai változások végrehajtása, melynek során leszámolt az államvezetés belső ellenzékével. Különbféle koholt erkölcsi vádak alapján lemondásra kényszerítették Blomberg hadügyminisztert; több száz tábornokot és diplomatát is eltávolítottak állásukból. A február 4-én végrehajtott „tisztogatás” eredményeként megszűnt a hatalmi kettősség, ami a korábbi években némileg korlátozta a párt totális hatalmának érvényesülését. Hitler önma-

gát nevezte ki a hadsereg főparancsnokává. A külügyi tárcát a londoni nagykövetté avanszált egykori pezs-gőügynökre, Joachim von Ribbentropra, a gazdasági ügyek vezetését Walter Funkra ruházta, akik önálló vélemény nélkül szolgálták Hitler politikáját. A február 4-i átalakulás tulajdonképpen befejezését jelentette a fasiszta rendszer kiépítésének. Az államhatalom minden ágazatában kizárólagossá vált a párt, vagyis Hitler személyes uralma, ami a német külpolitika agresszív jellegének további fokozódását jelentette.

Papen bécsi követ helyzete is megrendült. Február 4-én este Hans Lammers államtitkár telefonon közölte a Führer „bécsi különmegbízottjával”, hogy küldetése véget ért, s legfelsőbb döntés értelmében más beosztásban fogják őt felhasználni. Papent teljesen váratlanul érte leváltásának híre, izgatottan érdeklődött a döntés okai iránt, de Lammers semmiféle felvilágosítással sem tudott szolgálni. Emlékirataiban Papen azt írta: első gondolata az volt, hogy Hitler helyteleníti bécsi politikáját, ezért bizonyára a párt valamelyik exponált tagját kívánja a bécsi követség vezetésével megbízni. Másnap levélben értesítette az osztrák kormányt távozásáról, majd elutazott Berchtesgadenbe, hogy személyesen tisztázza Hitlerrel a leváltás okait. Hitler és Papen beszélgetése Hitler mentegetőzésével kezdődött; mire Papen hosszabb fejtegetésbe kezdett, hogy leváltását annál is inkább sajnálatosnak tartja, mert több éves szívós fáradozásai eredményeképpen az osztrák kancellár most már hajlandó lenne személyesen találkozni Hitlerrel, s a két kancellár személyes megbeszélése nagymértékben hozzájárulhatna a problémák tisztázásához. „Amikor Hitler ezt meghallotta — írja Papen —, hirtelen élénk érdeklődést mutatott. Ez nagyszerű! Kérem, térjen azonnal vissza Bécsbe, és

beszélje meg az osztrák kancellárral a közeli napokban megtartandó találkozást!” Papen erre közbevetette, hogy a világsajtó már nyilvánosságra hozta leváltásának hírét, emiatt nehézségekbe ütközik Bécsbe való visszatérése. — Ez nem jelent semmit — felelte Hitler, és megkérte Papent, hogy a találkozó létrejöttéig vegye át újra a német követség vezetését. Papennek tehát egy ügyes sakkhúzással sikerült elkerülnie a teljes mellőzést, sőt újra pótolhatatlanná tenni személyét a Harmadik Birodalom vezetői számára.

Bécsbe visszatérve Papen azonnal átadta Schuschniggnek Hitler meghívását. A rá jellemző ravaszsággal és képmutatással biztosította az osztrák kancellárt, hogy a találkozás során Hitler nem fog olyan követeléseket támasztani, amelyek túllépnék az 1936. július 11-i szerződés kereteit. Bizalmasan — de mint rövidesen kiderült, megtevesztő célzattal — egyéni véleményként sugalmazta az osztrák kancellárnak, hogy a jelenlegi időpontot igen kedvezőnek ítéli a találkozásra, mert a február 4-i változások miatt Hitler súlyos belpolitikai válsággal küzd, ezért külpolitikai nyugalomra volna szüksége. (Hitlernek viszont éppen az ellenkezőjét, tudniillik azt sugalmazta, hogy a február 4-i változások kedvezőtlen belpolitikai hatását eredményesen ellensúlyozni lehetne a találkozástól várható külpolitikai sikerrel.) Az osztrák kormány helytelenül tenné, ha elmulasztaná azt a pillanatot, amikor a legkedvezőbb feltételek kínálkoznak a megegyezésre. — Könnyen elképzelhető — mondta Papen —, hogy Hitler kész lenne néhány engedmény fejében véglegesen el ejteni az osztrák illegális nácikat, és tartós jó viszonyt teremteni a két ország között.

Schuschnigg elfogadta a találkozás tervét. Ebben különféle elgondolások és kényszerítő körülmények ve-

zették őt. Nehéz lett volna kitérnie a találkozó elől, amikor az előkészítő tárgyalások már ennyire előrehaladott stádiumba jutottak. A személyes találkozó visszautasítása a belpolitikai feszültség kiélézése mellett alkalmat nyújtott volna Németországnak arra is, hogy a két ország viszonyában lappangó ellentétekért az osztrák kormányra hárítsa a teljes felelősséget. Ezenkívül az osztrák kormány úgy értékelte a február 4-i változásokat, hogy Németországban a párt radikális szárnya került előtérbe, ami az Ausztria elleni nyomás fokozódását fogja eredményezni. Ebben a helyzetben az időnyerés különösen fontossá vált az osztrák kormány számára. Bizonyos mértékig Papen érvei is hatottak Schuschniggra. De talán a legfontosabb az volt, hogy Mussolini megkönnyebbült helyesléssel vette tudomásul a találkozó tervét.

A kölcsönös előkészületek után Schuschnigg kancellár és Guido Schmidt külügyi államtitkár február 11-én este Salzburgba utazott, majd másnap a déli órákban gépkocsin érkeztek Berchtesgadenbe. Papen már a határnál fogadta az osztrák politikusokat, és elmondta, hogy Hitler kitűnő hangulatban várja a vendégeket. Mellékesen megemlítette, hogy „véletlenül” éppen Berchtesgadenben tartózkodik a hadsereg néhány magas rangú képviselője, de jelenlétüknek a tárgyalások szempontjából semmi jelentősége nincsen.

Hitler a berchtesgadeni Berghof bejáratánál Wilhelm Keitel, Walter von Reichenau és Roman Sperrle tábornokok társaságában fogadta az osztrák kancellárt. A kölcsönös bemutatkozás és üdvözlő szavak után Hitler az első emeleti dolgozószobájába vezette Schuschniggot, ahol hosszabb négyszemközti beszélgetésre került sor közöttük. Erről a tárgyalásról nem készült feljegyzés; lefolyásáról csak Schuschnigg emlékiratai ad-

nak számot, párbeszéd formájában összefoglalva a drámai szóczata legfontosabb részleteit. Magyar nyelven itt közöljük először e történelmi jelentőségű dialógust, amely eldöntötte az Első Osztrák Köztársaság sorsát.

„*Schuschnigg*: Ez a csodálatos szépségű hely bizonyára már sok döntő fontosságú tanácskozás színhelye volt.

Hitler: Igen. Itt érlelődnek gondolataim. De nem azért jöttünk össze, hogy a szép kilátásról beszéljünk.

Schuschnigg: Mindenekelőtt köszönetet szeretnék mondani önnek, birodalmi kancellár úr, hogy lehetőséget adott erre a találkozásra. Biztosíthatom, hogy nagyon komolyan vesszük az 1936 júliusi szerződést, és minden igyekezetünk arra irányul, hogy a még létező nehézségeket és véleményeltéréseket áthidaljuk. Mindenesetre mi már eddig is mindent megtettünk annak érdekében, hogy a szerződés szellemében német politikát folytassunk.

Hitler: Úgy? Ezt ön német politikának nevezi, *Schuschnigg* úr? Ellenkezőleg, önök mindent elkövettek, hogy ne folytassanak német politikát. Például maguk nyugodtan a Népszövetség tagjai maradtak azután is, hogy a birodalom kilépett.

Schuschnigg: Senki sem követelte Ausztriától, hogy kilépjen a Népszövetségből. Nem is sejtettük, hogy tőlünk ilyen lépést kívánnak, hiszen az 1936-os szerződés megkötése idején Németország már régen kilépett, anélkül, hogy bennünket hasonló lépésre szólított volna fel. Mi úgy gondoltuk, hogy a Népszövetségben maradvá szolgálatot tehetünk a közös ügynek. Ebben a hitünkben Olaszország is megerősített bennünket, amely ugyancsak kilépett; de ettől eltekintve, Ausztria pénzügyi okok miatt sem távozhatott a Népszövetségből.

Hitler: Természetes lett volna Ausztria kilépése. De Ausztria egyébként sem tett soha semmit, ami a birodalom érdekeit szolgálta volna. Egész története a népárulások sorozata. Az volt korábban, és az ma is. Ennek a történelmi értelmetlenségnek véget kell vetni. Egyet mondhatok önnek, Schuschnigg úr: szilárd elhatározásom, hogy mindennek véget vessek. A német birodalom nagyhatalom lett, senkinek nem enged többé beleszólást abba, hogy határain mikor teremt rendet.”

A szóváltás egyre hevesebbé vált. Schuschnigg rádőbbsent, hogy Papen hazug ígéretekkel törbe csalta, s hogy a tábornokok jelenléte sem véletlen, hanem előre átgondolt terv része. A tábornokok fontos kellékei a megrendezett színjátéknak, egyelőre a kulisszák mögötti néma, de fenyegető jelképei annak, hogy Hitler „mindenáron” ragaszkodni fog követelései teljesítéséhez.

„Schuschnigg: Ismerem az ön felfogását az osztrák kérdésről és az osztrák történelemről, de megértheti, hogy én teljesen más véleményen vagyok. Számunkra Ausztria története az általános német történelem fontos és értékes része, amely nélkül a történeti összkép elképzelhetetlen. És az osztrák nemzeti teljesítmények is nagyon jelentősek.

Hitler: A nullával egyenlőek, ezt mondhatom önnek. Minden nemzeti megmozdulás csak ütleget kapott Ausztriától. Ez volt a Habsburgok és a katolikus egyház legfontosabb tevékenysége.”

A Beethoven és Metternich származásáról lezajlott szóváltás után Hitler hosszabb monológba kezdett.

„Hitler: Újra csak azt mondhatom önnek, hogy ez így nem mehet tovább. Történelmi feladatot kell teljesítenem, és én ezt teljesíteni is fogom, mert erre a gondviselés választott ki engem. Sziklaszilárdan hiszek eb-

ben a küldetésben. Istenhívő és vallásos vagyok, ha nem is egyházi értelemben. Gondoljon arra az útra, amelyet megjártam! Ma már a német népet nem forgácsolják szét pártok és osztályok. Valamennyien egyet akarnak.

Schuschnigg: Elhiszem önnek, kancellár úr.

Hitler: Én éppen olyan joggal, sőt még több joggal nevezhetném magam osztráknak, mint ön, Schuschnigg úr! Kísérelje meg, rendezzen egy népszavazást, amelyen ön és én indulnánk, akkor majd meglátná!

Schuschnigg: Ha ez lehetséges volna. De ön is tudja, hogy ez lehetetlen. Én másképp látom a dolgokat. Egy-más mellett kell élnünk, kicsiknek és nagyoknak. Nincs más választásunk. Ezért kérem önt, közölje velem konkrét sérelmeit. Mindent elkövetünk orvoslásuk érdekében. Nem akarunk egyebet, mint élni, és mint mindig, teljesíteni német hivatásunkat Közép-Európában.

Hitler: Ezt mondja ön, Schuschnigg úr! Én pedig azt mondom, hogy ezt az egész osztrák kérdést így vagy úgy meg fogom oldani. Azt hiszi, nem tudom, hogy ön megerősíti az osztrák határt a birodalommal szemben?

Schuschnigg: Szó sincs róla!

Hitler: Nevetséges robbantó réseket vésnek a hidak és az utak alá...

Schuschnigg: Erről tudnom kellene...

Hitler: Azt hiszi, hogy akár egy követ is meg tud mozdítani anélkül, hogy azt én másnap reggel részletesen ne tudnám?... Csak parancsot kell adnom, és egyetlen éjszaka alatt az egész származás határzár eltűnik. Azt hiszi, hogy akár egy félórára fel tudna engem tartóztatni? Ki tudja — talán egy éjszaka hirtelen Bécsben termék, mint a tavaszi vihar. Akkor aztán meglátná! Szívesen megkímélném ettől az osztrákokat,

mert ez sok áldozatot követelne. A csapatok nyomában jönne az SA és a légió, senki sem gátolhatná meg az önkényes bosszút, én sem! Második Spanyolországot akar Ausztriából csinálni? Ha lehetséges, én szeretném ezt elkerülni.

Schuschnigg: Utána fogok nézni a dolognak, és leál-líttatok minden munkálatot a német határon. Természetesen tudom, hogy ön be tudna vonulni Ausztriába, de, birodalmi kancellár úr, a bevonulás véráldozatba kerülne, akár akarjuk, akár nem. Ezenkívül nem egyedül vagyunk a világon. A bevonulás valószínűleg háborút jelentene.

Hitler: Ezt könnyű kijelenteni itt, ahol mind a ketten klubfotelban ülünk. E szavak mögött azonban végtelen sok vér és szenvedés van. Magára vállalná ezért a felelősséget, Schuschnigg úr? Ne higgye, hogy bárki a világon megakadályozhat elhatározásaim megvalósításában! Olaszország? — Tisztában vagyok Mussolini-val, és barátságban állok Olaszországgal. Anglia? — A kisujját sem mozdítaná meg Ausztriáért! Azon a helyen, ahol most ül, nemrég egy angol diplomata ült... Angliától nem remélhetnek semmit! Talán Franciaország? — Igen, két évvel ezelőtt, amikor néhány zászlóaljjal bevonultunk a Rajna-vidékre, akkor sokat kockáztattam. Ha akkor Franciaország felvonult volna, kénytelenek lettünk volna meghátrálni, talán 60 kilométert, de ott már fel tudtuk volna őket tartóztatni. Franciaország már elkésett.

A világnak egyszerűen tudomásul kell vennie: egy nagyhatalom nem tűrheti el, hogy határain egy kis állam provokálja. Elég ideig tétlenül néztem mindezt, mert bíztam benne, hogy a józan ész kerekedik felül. De tovább már nem tűrhetjük, hogy osztrákok börtönbe kerüljenek, mert egy dalt énekelnek, vagy „Heil

Hitler"-rel üdvözlük egymást. Véget kell vetni a nemzetiszocialisták üldözésének, különben én vetek annak véget.

Schuschnigg: Senkit sem üldöznek Ausztriában, aki nem vét a törvények ellen. Törvényeinket és alkotmányunkat, melyek nem ismernek pártokat, az 1936. július 11-i szerződéssel Németország is elismerte. A múltat el kell felejtetni, de a jövőben mindenfajta illegális tevékenységet meg kell szüntetni. Ebben egyeztünk meg. Egyébként pedig a nemzetiszocializmust nem üldözik Ausztriában. Az 1934. július 25-én történtek nélkül pedig már régen rendeztük volna viszonyainkat.

Hitler: Igaza van, kancellár úr, elismerem, hogy Dollfuss köztünk áll. De kijelentem önnek, én nem tudtam a merényletről, és nem kívántam az események ilyen alakulását. De higgye el nekem azt is, hogy Planetta elítélése hiba volt. Nézze meg, hogyan csináljuk ezt mi, például Thälmann esetében! Önök viszont mártírt csináltak.

Schuschnigg: Senki sem cselekedhetett volna másként.

Hitler: Jobban ismerem az ausztriai helyzetet, mint ön. Nem múlik el nap, hogy ne könyörögnének, avatkozzam be végre.

Schuschnigg: Talán ott ön is másképp gondolkozna, hiszen ismeri Bécset.

Hitler: Az már régen volt.

Schuschnigg: Azóta a kancellár úr nem járt Ausztriában?

Hitler: Az osztrák kormány megtiltotta számomra a beutazást. Évekkel ezelőtt egyszer éjszaka voltam Bécsben, majd titokban meglátogattam szüleim sírját. Így bánnak velem.

Még egyszer, de utoljára, lehetőséget akarok önnek

adni, Schuschnigg úr. Vagy megoldásra jutunk, vagy szabad folyást engedünk a dolgoknak, s akkor meglátjuk, mi következik. Jövő vasárnap a német nemzet elé lépek; a Reichstagban tartandó beszédemből a német népnek világosan látnia kell, hogyan állunk. Alaposan fontolja ezt meg, Schuschnigg úr, ma délutánig még van időm. Jól teszi, ha ezt szó szerint értelmezi. Nem blöffölök. Múltam ezt teljes egészében igazolja. Mindent elértem, amit akartam, s talán ezért lettem a legnagyobb német a történelemben. Nem szeretek sokat beszélni és kinyilatkoztatni, mint Mussolini. Az ő stílusa egészen más. Az én nevem mellett vannak más nagy német nevek is; ha ma lezárom a szemem, mindenről gondoskodás történt. Itt van Hess, Göring, Frick, Epp és számtalan más. Lehetőséget adok önnek, Schuschnigg úr, hogy az ön neve is e nagy német nevek közé kerüljön. Ez nagy szolgálat lenne, általa mindent rendezni tudnánk. Jól tudom, hogy Ausztria sajátos körülményeit figyelembe kell venni, de ez nem okozna nehézséget.

Schuschnigg: Birodalmi kancellár úr, ön jól ismeri álláspontomat, melyet személyes meggyőződésem és kötelességtudatom szerint képviselek. Melyek a konkrét kívánságai?

Hitler: Ezekről délután tárgyalhatunk."

A német követeléseket tartalmazó jegyzőkönyvet Ribbentrop adta át Guido Schmidtnak. Hitler az alábbi követeléseket támasztotta:

Az osztrák kormány kötelezi magát, hogy a két országot érintő összes külpolitikai kérdésről mindenkor tanácskozni fog a birodalmi kormánnyal. A német kormány ezt magára nézve is kötelezőnek ismeri el.

Az osztrák kormány elismeri, hogy a nemzetiszocializmus összeegyeztethető Ausztria adottságaival és a

Hazafias Arcvonalra felépített belpolitikai rendszerrel, amennyiben a nemzetiszocialisták tiszteletben tartják az osztrák alkotmányt. Ezért az osztrák kormány tartózkodni fog olyan rendszabályoktól, amelyek akadályozzák a nemzetiszocializmusnak a fenti szellemben folytatott tevékenységét.

Seyss-Inquartot belügyminiszterré nevezik ki, egyidejűleg az ő hatáskörébe utalják a belső biztonság ügyeit is. Az ő joga és kötelessége lesz olyan intézkedésekről gondoskodni, amelyek a nemzetiszocialista mozgalomnak az előbb említett keretek közötti tevékenységét biztosíthatják.

Az osztrák kormány amnesztiában részesíti az összes, nemzetiszocialista tevékenységük miatt elítélt vagy rendőri eljárás alá helyezett személyeket, egyidejűleg teljes kártalanítást biztosít számukra.

A sajtóbéke helyreállítása érdekében az osztrák kormány leváltja Eduard Ludwig minisztert és Ludwig Adam sajtófőnököt; a katonai együttműködés elmélyítése érdekében Edmund Glaise-Horstenaut hadügyminiszterré, a gazdasági kapcsolatok megszilárdítása érdekében pedig dr. Hans Fischböcköt pénzügyminiszterré nevezik ki.

Schuschnigg Ribbentrop és Papen jelenlétében áttanulmányozta a követeléseket, és kijelentette, hogy legnagyobb részük teljesen váratlanul éri őt, hiszen az előzetes megbeszéléseken Papen azt ígérte, hogy Hitler nem fog az 1936. július 11-i szerződésen túlmenő követeléseket támasztani. Papen cinikusan megjegyezte, hogy őt is meglepi a jegyzőkönyv követelései, amelyekről nem volt előzetes tudomása, hiszen Wilhelm Keppler, a Führer gazdasági tanácsadója állította össze a jegyzőkönyvet. Az osztrák kancellár tiltakozott a német követelések ellen, és kérdéseket intézett Rib-

bentrophoz és Papenhez: Hogyan lehet biztosítani a nemzetiszocialisták ideológiai szabadságát, ha a párt nem létezik? Mi a biztosíték arra, hogy Németország a jelenlegi jegyzőkönyvben foglalt pontokkal megelégszik, és rövid idő múltán nem fog még messzebb menő követelésekkel előállni? Mennyiben maradhat meg Ausztria tényleges nemzeti függetlensége, ha a legfontosabb miniszteri tárcák betöltésére egy idegen hatalom ad utasításokat? Ribbentrop és Papen — egyelőre fenntartva a követeléseket — igyekeztek csökkenteni azok jelentőségét, majd élénk vita kezdődött a jegyzőkönyv egyes pontjai felett, miközben Schmidt külügyi államtitkár igen lanyhán támogatta saját kancellárja módosító indítványait.

A késő délutáni órákban Hitler újra kérte Schuschniggot. Ideges járkálás közben emelt hangon kijelentette: elszánta magát erre az utolsó kísérletre. Idézzük újra Schuschnigg emlékiratait.

„*Hitler*: Elhatároztam, hogy még egy utolsó kísérletet teszek. Itt a javaslat. Nem alkudozom felette, egy vesszőt sem változtatok rajta. Vagy aláírja, vagy pedig minden további vita céltalan, és semmiféle eredményt nem értünk el. Ebben az esetben még ma éjszaka megfogalmazom döntéseimet.

Schuschnigg: Ismerem a javaslat tartalmát, s a jelenlegi helyzetben mást nem tehetek, mint hogy tudomásul veszem. Hajlandó vagyok aláírni, de felhívom a figyelmét arra, hogy a birodalmi kancellár úr az én aláírásommal semmit sem ért el. A mi alkotmányunk értelmében a kormány tagjait a kancellár javaslatára a szövetségi államelnök nevezi ki; amnesztia elrendelése is az államelnök hatáskörébe tartozik. Az én aláírásom ezért csak azt jelentheti, hogy kötelezem magam a követelések előterjesztésére, és kész vagyok

végrehajtásukért közreműködni. Ilyen alapon a megállapított határidő — három nap — betartásáért nem kezeskedhetem.

Hitler: De kezeskednie kell!

Schuschnigg: Nem tudok.”

Hitler erre látható felindultsággal az ajtóhoz rohant, és Keitel tábornokot hívatta, Schuschniggnek pedig odavetette, hogy később hívatni fogja.

Schuschnigg ezután Ribbentrop, Papen és Guido Schmidt jelenlétében folytatta a tárgyalásokat a jegyzőkönyvről. Elkeseredett viták eredményeként sikerült ugyan enyhíteni a német követeléseket, de a legfontosabb kérdésekben, így az osztrák nemzetiszocialisták belpolitikai jogainak kiterjesztése kérdésében sorsdöntő engedményekre kényszerült. A személyi kérdésben bizonyos enyhítést sikerült elérni, de Seyss-Inquart belügyminiszteri kinevezését Schuschnigg kénytelen volt elfogadni.

A késő esti órákban Hitler újabb megbeszélésre hívta Schuschniggot. Közölte: életében először történik meg vele, hogy egy már kidolgozott elhatározását megváltoztatja. Ez azonban a legutolsó kísérlet. Az osztrák kormánynak három napon belül végre kell hajtania a jegyzőkönyv követeléseit. Miután az osztrák kancellár ezt megígérte, a tárgyalás résztvevői aláírták a követeléseket tartalmazó megállapodás szövegét. Ezután némileg barátságosabb hangnemben Hitler kijelentette, hogy a megkötött egyezmény alapján az elkövetkezendő öt esztendőre biztosítva látja a két ország békés együttműködését. Hitler szavai — mint a későbbi események bizonyítani fogják — megtévesztették az osztrák politikusokat, illúziókat ébresztettek bennük a német—osztrák kapcsolatok békés rendezése tekintetében. A valóságban Hitler tisztában volt az elért bel-

politikai eredmények jelentőségével, és kizárólag ezért járult hozzá a külpolitikai és a gazdasági követelések mérsékléséhez. Az Anschluss külpolitikai feltételeinek létrejötte után az osztrák belpolitikai élet gleichschaltolása került a német törekvések előterébe. Ezt a célt pedig messzemenően elérték. Ezért a berchtesgadeni megállapodásokat az Anschluss kezdetének lehet tekinteni.

A tárgyalásokról kiadott rövid és semmitmondó zárásközleményt maga Hitler diktálta le. Tartalma csak ennyi volt: „A mai napon a Berghofban a Führer és birodalmi kancellár megbeszélést folytatott az osztrák kancellárral.” A részletekről, a végrehajtás gyorsaságától függően, a Reichstagban fog nyilatkozni február 20-án — mondta Hitler.

Az osztrák politikusok este tíz óra körül Papen követ kíséretében hagyták el Berchtesgadent. A csaknem tízórás, fenyegető légkörben lefolyt tárgyalások után — mialatt Schuschnigg még letartóztatásuk lehetőségét sem tartotta kizártnak — Papen mosolyogva megjegyezte, hogy Hitler „charmant” is tud lenni, s meglátják, a legközelebbi találkozás alkalmával már sokkal könnyebb lesz vele szót érteni. De ezekben a pillanatokban Schuschnigg aligha vágyott újabb találkozásra Hitlerrel.

AZ ÖTÖDIK HADOSZLOP ROHAMA

A Berchtesgadenben kieroszakolt szerződés után az osztrák uralkodó körök egy része azt remélte, hogy hosszabb békés időszak következhet a német—osztrák kapcsolatokban. Schmidt külügyi államtitkár így nyilatkozott a bécsi magyar ügyvivőnek: „Jogos remény

van arra, hogy olyan megoldás jön létre, amely a német—osztrák viszony nyugodt fejlődését, sőt lényeges javulását biztosíthatja.” Hogy ez a remény mennyire megalapozatlan volt, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy közvetlenül a berchtesgadeni találkozó után Goebbels propagandaminiszter, Keitel, a Wehrmacht főparancsnokságának (OKW) feje, Wilhelm Canaris, a katonai hírszerzés főnöke és Alfred Jodl, a vezérkar későbbi hadműveleti csoportfőnöke már megállapodtak az Ausztria elleni katonai és politikai előkészületek fokozásában, pedig még nem lehetett látni az osztrák belpolitikai viszonyok alakulását a német követelések teljesítése után.

Ezen a tárgyaláson olyan határozatot hoztak — jegyezte fel Keitel —, hogy „hamis, de elhihető híreket kell terjeszteni az Ausztria elleni katonai előkészületekről: a) bizalmi emberek útján Ausztriában, b) a határon levő vámszemélyzetünk által, c) utazó ügynökök segítségével. Ezek a hírek lehetnek: a) a VII. hadseregcsoport körzetében felfüggesztik a szabadságolást, b) Münchenben, Augsburgban és Regensburgban üres vagonokat összpontosítanak, c) Muff tábornokot, a bécsi német katonai attasét megbeszélésekre Berlinbe rendelik, d) az osztrák határon szolgálatot teljesítő határőrséget megerősítik, e) a vámszemélyzet híreket terjeszt a hegyivadász-egységek gyakorlatairól Freilassing, Reichenhall és Berchtesgaden körzetében.” Mindezt Hitler már február 14-én, tehát két nappal az osztrák kancellárral történt találkozó után jóváhagyta, majd Canaris Münchenbe utazott, hogy megtegye a szükséges intézkedéseket a terv keresztülvitelére. Ludwig Jordan müncheni osztrák főkonzul 1938. február 24-i jelentésében beszámolt arról, hogy a berchtesgadeni találkozó után a német vezérkar számos olyan csa-

patősszevonást hajtott végre, amely nyilvánvalóan Ausztria ellen irányult.

Eközben Schuschnigg kancellár megkezdte tárgyalásait a német követelések teljesítéséről. A kormány egy része ellenezte a dolgot. Miklas szövetségi elnök — aki egyébként csak az utolsó pillanatban értesült a kancellár utazásáról — Ausztria önálló állami létéhez méltatlannak minősítette a német követeléseket, és visszautasításukat javasolta. Schuschnigg és Guido Schmidt azonban meggyőzték az elnököt, hogy a német követelések visszautasítása a német hadsereg azonnali beavatkozását vonná maga után, mire Miklas hozzájárult a követelések teljesítéséhez. De csak hosszas rábeszélés után mondott le arról a szándékáról, hogy a Berchtesgadenben alkalmazott erőszakot nyíltan a világ elé tárja és közölje, hogy Ausztria csak a német katonai fenyegetések hatására kényszerült belpolitikai viszonyainak átalakítására. Seyss-Inquart belügyminiszeri kinevezéséhez csak azután járult hozzá, miután riasztó képeket festettek előtte Bécs esetleges német bombázásáról.

Legitimista körökben felmerült az a gondolat, hogy Schuschnigg kancellár mondjon le, és adja át a hatalmat a legitimista Schmitz polgármesternek, mert szerintük csak a Habsburg-ház restaurációja tudna új erőt önteni az ország függetlenségét kívánó tömegekbe. Habsburg Otto híveinél óvatosabb formában jelentette be igényét a hatalom átvételére. Február 17-én hosszú levelet küldött Schuschniggnak, s miután kifejezte tiltakozását a berchtesgadeni szerződés miatt, azt írta: „Amennyiben Ön úgy ítéli meg a helyzetet, hogy a német és a nemzetiszocialista nyomásnak nem tud többé ellenállni, kérem Önt, bármilyenek legyenek is a körülmények, adja át nekem a kancellári tisztséget. El

vagyok szánva arra, hogy a nép és az állam védelmében a legvégsőig elmenjek, és szilárd meggyőződésemm, hogy támogatást találnék a nép körében. A helyzet nem tenné lehetővé, hogy megszerezzük az illetékes hatalmak elismerését, ezért nem kívánom Öntől a Monarchia restaurációját. Csak arra szólítanám fel Önt, hogy a kancellári posztot adja át, ezáltal az alkotmány módosítása és nemzetközi elismerés nélkül — legalábbis a lényegét illetően — ugyanazon előnyöket tudnánk elérni, mint a Monarchia formális visszaállítása révén. Szeretném hangsúlyozni, hogy e súlyos elhatározásért Isten, a nép, a világ és a történelem előtt magamra vállalom a teljes felelősséget.”

Schuschnigg, aki egész politikai pályafutása során a Habsburg-ház és a Monarchia híve volt, kedvező nemzetközi feltételek között egy pillanatig sem habozott volna a restaurációt végrehajtani; de nagyon jól tudta, hogy Habsburg Otto visszatérése a német — és valószínűleg a jugoszláv — hadsereg azonnali bevonulását váltotta volna ki. Kedvezőbb jogcímet aligha szolgáltathattak volna Hitlernek a beavatkozásra, hiszen a Habsburg-restauráció még nemzetközileg is plauzibilissá tette volna fellépését. (Előbb már említettük, hogy a „Sonderfall Otto”-tervet éppen ezen eset bekövetkezésére építették fel.) Schuschnigg — hosszú tépelődés után — csak március 2-án válaszolt Habsburg Otto levelére. Igyekezett meggyőzni őt a terv kivihetetlenségéről: „Könyörgöm, értsen meg, Felség, végtelenül sok, talán minden kockán forog most, és bármiféle restauráció százszázalékos bizonyossággal Ausztria pusztulásához vezetne” — írta.

A restaurációs tervet a kormány többsége is határozottan elvetette.

A kormányalakítási tárgyalások február 16-án haj-

nalban érték véget. A legfontosabb változás Seyss-Inquart belügyminiszteri kinevezése volt. Az új belügyminiszter hatáskörét Schuschnigg lényegesen korlátozta azáltal, hogy a közbiztonsági szervek fölötti közvetlen parancsadási jogot a kancellár iránt lojális Michael Skubl államtitkár kezében hagyta. Glaise-Horstenau tárca nélküli miniszterként maradt a kabinetben, Guido Schmidt pedig külügyminiszterré lépett elő. Az egyéb miniszteri tárcákban történt változásokkal viszont Schuschnigg éppen ellensúlyozni igyekezett a nemzeti-szocialisták növekvő befolyását a kormányon belül. Ennek tulajdonítható a kifejezetten katolikus irányzatú Julius Raabnak kereskedelemügyi miniszterré, Ludwig Adamovichnak igazságügy-miniszterré és a korábban szociáldemokrata Adolf Watzeknak államtitkárrá történt kinevezése. A németek elégedetlenek voltak a kormány összetételével. Stein bécsi német követségi tanácsos azt jelentette, hogy „az új kormányban csak Seyss-Inquart és Guido Schmidt jóindulatával lehet számolni”. (Glaise-Horstenau szintén a nácik bizalmi embere volt, de túlságosan súlytalan és színtelen ahhoz, hogy jelentősebb szerepet játszhatott volna.)

A berchtesgadeni megállapodás értelmében széles körű amnesztiát rendeltek el, amely az összes 1938. február 15-ig bebörtönzött nemzetiszocialistára kiterjedt. Hivatalos közlés szerint az amnesztia következtében 700 foglyot — köztük az 1934 óta bebörtönzött Anton Rintelent —, ezenkívül 2500 rendőri eljárásnak alávetett személyt engedtek szabadon. Az 1936. július 11-e óta szabadlábra helyezett nácik száma így már meghaladta a 16 000 főt, s ez a szám már önmagában is magyarázatot ad arra, miért maradt sikertelen a belső megbékélésre irányuló minden kísérlet. A nemzetiszocialisták tudatában voltak annak, hogy a kormányelle-

nes bűncselekményeikért kiszabott büntetést nem kell letölteniük, Németország nyomására rövidesen amnesztiát nyernek, tehát egyre csökkent az ilyen bűnök elkövetésével járó kockázat.

A berchtesgadeni megállapodás tehát nem oldott meg semmit, sőt inkább még magasabb szinten és még kiélezettebb formában újratermelte a válságot. Az elért pozíciók birtokában a nácik a politikai hatalom maradéktalan megszerzésére törekedtek. Lavinaszerű előretörésük pánikba ejtette az uralkodó köröket. Berchtesgaden után a társadalom széles köreiben — a tisztviselői kart is beleértve — sajátos lelki beállítottság alakult ki a nácikkal szemben: bennük látták a jövő letéteményeseit, ezért előzékeny magatartásukkal igyekeztek megvásárolni bizalmukat, biztosítani saját egzisztenciájukat az elkerülhetetlenül eljövendő nemzetiszocialista rendszerben is. Ezért az államapparátus egyre tehetetlenebbé vált, éspedig abban a periódusban, amikor a náciknak nyújtott nagyobb kedvezmények éppen a hatalmi szervek céltudatosabb ellenállását tették volna szükségessé. Keppler munkatársa, a későbbi magyarországi szerepléséről is ismert Edmund Veessenmayer, aki ezekben a napokban Bécsben tanulmányozta a politikai helyzetet, február 18-i jelentésében azt írta, hogy Bécs felzaklatott méhkashoz hasonlítható. A pénzüemberek igyekszenek külföldre menteni a tőkéjüket, ezért a schilling jegyzése lehetetlenné vált. A politikai hangulat is teljes bizonytalanságot árul el. „Négynap pontos és átfogó megfigyelés alapján meg kell állapítani — írta —, hogy az áttörés maradéktalanul sikerült, és sokkal mélyrehatóbb, mint ahogyan a birodalomban egyes helyeken hiszik... Az összeomlás olyan teljessé vált, hogy ha az események meggyorsítása beleillik a Führer terveibe, a birodalom részéről alkalmazott meg-

felelő nyomás esetén a legközelebbi hetekben a döntő pozíciók egész sorát lehet megszerezni.”

A Führer terveibe ez éppen beleillett. Február 20-án a Reichstagban tartott beszédében — a Schuschnigg-gal kötött szerződés pozitív jelentőségének futó megemlítése után — a következőket mondta: „A két velünk határos országban tízmillió német él, akik 1866-ig állami közösségben éltek a német birodalommal. A békeszerződések diktátumai e népek tényleges akarata ellenére megakadályozták, hogy a birodalommal egyesülhessenek. Ez a körülmény már önmagában is nagyon fájdalmas. De nem lehetnek kétségeink. A birodalomtól való államjogi elszakítottságuk nem jelentheti politikai jogfosztottságukat. Egy világhatalom nem tűrheti sokáig, hogy néptársai az össznémetséghez való tartozásuk vagy világnézeti meggyőződésük miatt állandó üldöztetésnek legyenek kitéve.”

Amit egyik kezével adott, a másikkal azonnal visszavette. Ausztria függetlenségéről beszélt, de a „tízmillió elnyomott német felszabadításának” jelszavával rögtön a világ és párthívei tudomására adta, hogy valódi célja Ausztria és Csehszlovákia felrobbantása.

E kritikus hetekben főleg a kormány élén álló politikusok cselekedeteitől függött, hogy az objektíve létező nemzeti erőket milyen mértékben lehet felszervezni és aktivizálni az ország sorskérdését eldöntő küzdelemben. Schuschnigg kancellár és Schmitz bécsi polgármester kapcsolatba léptek ugyan a munkásság képviselőivel, de elzárkóztak a munkásság szervezkedési szabadságának és náciellenes mozgósításának engedélyezése elől. A kommunista és a szociáldemokrata munkásság küldötteivel folytatott beszélgetésről Schuschnigg azt írta: „Abból a célból, hogy lehetőleg minden népréteg magatartásáról és beállítottságáról ké-

pet nyerek, kancellári hivatalomba magamhoz rendelték többek között a bécsi nagyüzemek kommunista és szociáldemokrata bizalmi embereinek egy nagyobb küldöttségét, és beható beszélgetést folytattam velük. Ennek lefolyása teljesen nyílt és harmonikus volt. Noha a múltban gyökerező ellenzéki magatartásuk alapján kitartottak eltérő belpolitikai álláspontjuk mellett, a szocialisták képviselője teljes megértést mutatott a kormány jelenlegi kényszerhelyzetével szemben, amely semmiféle más utat nem tesz lehetővé számára, mint amelyen halad. Elvtársai készen állnak arra, hogy a veszedelem órájában minden követelésüket és igényüket pillanatnyilag félretéve, hozzájáruljanak a mi Ausztriánk fennmaradásához. Tudomásul vehetem, hogy feltétlenül bízhatom bennük és támaszkodhatom rájuk. Tudtam, hogy ez természetesen nem a mi belpolitikai vonalunknak szól — ezt nyíltan ki is mondták —, hanem annak a zászlónak, amelyet valamennyien tartunk. Az ígélet őszinte és becsületes volt, a hazafiak szava.” A tömegek csatasorba állítására azonban nem kerülhetett sor, mert Schuschnigg céltalannak és reménytelennek látta a belső ellenállás megszervezését. Még mindig bízott abban, hogy a nyugati nagyhatalmak a döntő órában nem fogják cserbenhagyni Ausztriát.

SCHUSCHNIGG KANCELLÁR NÉPSZAVAZÁSI TERVE

A kormány belpolitikai helyzetének nagyfokú romlása március első napjaiban megérlelte Schuschniggban az elhatározást, hogy népszavazásra bocsátja a kormánynak a nemzeti függetlenség fenntartásán alapuló politikáját, és ezáltal hosszabb időre tiszta helyzetet teremtsen Ausztria és Németország viszonyában. Ez a gon-

dolat 1934 júliusa óta állandóan foglalkoztatta Schuschniggot, de a német—olasz viszony tisztázatlansága miatt ismételten elhalasztotta tervének megvalósítását. A népszavazás megrendezésének tervében különféle megfontolások játszottak szerepet. A legfontosabb az a felismerés volt, hogy a berchtesgadeni megállapodások nem szolgálhatnak komoly alapul a két ország kapcsolatainak megnyugtató rendezéséhez, mert Németország a korábbi megegyezésekhez hasonlóan a berchtesgadeni szerződést is csak kiindulópontnak tekinti további engedmények kiterjesztéséhez. Ezt világosan bizonyította Keppler március 4-én átnyújtott újabb „kívánságlistája”, amelyben követelte a német pártsajtó, elsősorban a „Völkischer Beobachter” szabad terjesztését, a kormány összetételének megváltoztatását, a nácik jogainak további kiterjesztését, és emellett szemrehányásokkal illette a kancellárt, hogy a kormány „felfegyverzi” a baloldalt a nemzetiszocialisták ellen. Keppler követelései lökést adtak a népszavazási terv megvalósításához. A nemzetiszocialisták feltűnő aktivizálódása és a március végére tervezett „német nap” előkészületei szintén siettettkék Schuschnigg tervének keresztülvételét. A kancellár arra számított, hogy az osztrák nép többsége a függetlenség megőrzése mellett szavaz, s így a nemzetiszocialista propaganda nem érvelhet többé azzal, hogy a nép túlnyomó többsége az Anschlusst akarja. Schuschnigg felfogása szerint a sikeres népszavazás Ausztria külpolitikai helyzetében is kedvező változást idézhet elő, mert kifejezésre juttatja az osztrák nép önállósági igényét, leleplezi a „családi ügy” érve mögött folytatott német politika agresszív jellegét, és ráirányíthatja a nyugati nagyhatalmak figyelmét Ausztriával szemben fennálló kötelezettségeikre.

A kormány néhány tagjával folytatott előzetes megbeszélés után március 8-án Schuschnigg tájékoztatta Miklas elnököt, sőt Karwinsky államtitkár útján Habsburg Ottót is, az előkészületben levő tervekről. A kormány tagjai különféleképpen vélekedtek, de osztatlanul egyetértettek abban, hogy Schuschnigg terve nagy veszélyeket rejt magában. Hasonló választ hozott Rómából Emil Liebitzky ezredes, római osztrák katonai attasé is. „Március első napjaiban Bécsbe rendelték — mondta később a Guido Schmidt ellen lefolyt népbírósi perben —, ahol Schuschnigg megbízott, hogy amilyen gyorsan csak lehetséges, tájékoztassam Mussolinit a berchtesgadeni eseményekről, és kérjek pontos felvilágosítást, hogy ebben a nehéz helyzetben Ausztria mit remélhet Olaszországtól. A kancellári kihallgatás után azonnal visszautaztam Rómába, jelentkeztem Mussolininál, és beszámoltam neki a berchtesgadeni eseményekről. Mussolinit megdöbbenették a hallottak, s szokásától eltérően idegesen járt fel-alá. Szavaimra, hogy a németek erőszakos betörésétől félünk, felkiáltott: »Azt nem fogják tenni, erre Göring becsületszavát adta nekünk.« Úgy látszott, hogy Mussolini még bízik ebben az ígéletben. Beszámolóm végén csodálatát fejezte ki Schuschnigg kancellár iránt, aki keményen állja a harcot. Ezután úgy vélekedett, hogy a népszavazás megrendezése veszélyes lenne, mert ha sikerrel járna, Hitler nem ismerné el, enélkül pedig semmi értéke nem lenne. Mussolini meggyőződését fejezte ki, hogy a németek katonai előkészületei nem komolyak. Kilátásba helyezte, hogy az olasz kormány a Kamarában nyilatkozatot fog tenni Ausztria függetlensége mellett.”

Mussolini tanácsa ellenére — főleg Gabriel Puaux bécsi francia követ biztatására — Schuschnigg kitar-

tott elhatározása mellett, és minden előkészületet megtett a népszavazás végrehajtására. Nem látott más utat a belpolitikai káosz rendezésére. Emlékirataiban Schuschnigg elmondja, hogy a nemzetiszocialistákkal e napokban folytatott összes tárgyalások eredménytelenül zárultak, mert azok minden engedményt 24 órán belül túlhaladottnak minősítettek, és a követelések újabb lavináját zúdították a kormányra. Amikor a kormány újabb engedménye — ti. hogy hajlandó volt Stájerország tartományfőnökét leváltani és az összes tartományfőnök-helyettest a nácik számára elfogadható személyek közül kinevezni — csak egy napra elégítette ki a nemzetiszocialisták étvágyát, Schuschnigg véglegesen elhatározta a népszavazás megrendezését. Bizakodással nézett az eredmények elé. „Az eredmény kétségtelen volt — írta később —, nem Ausztria képviselőinek, hanem Adolf Hitlernek volt oka annak kiemenetelétől félni.”

Március 9-én Innsbruckban, a Hazafias Arcvonal funkcionáriusainak rádión is közvetített gyűlésén Schuschnigg kijelentette, hogy a kormány március 13-ára népszavazásra hívja fel az ország lakosságát. Beszédében hangsúlyozta, hogy a „kormány szabad és német, független és keresztény Ausztria fennmaradására törekszik, és ezen politikai célok megerősítése érdekében szólítja szavazóurnákhoz az osztrák népet”. Beszédében hangsúlyozta, hogy az osztrák kormány továbbra is hűségesen kitart az 1936. július 11-i szerződés és a berchtesgadeni megállapodások mellett, de egyúttal tiltakozott a „nemzeti gondolat leple alatt jelentkező” fenyegetések ellen. A nemzetiszocialisták tevékenységére tett burkolt célzásokkal ellentétben nyílt kirohást intézett a baloldal ellen. Beszéde hangvételt természetesen taktikai megfontolások is befolyásolhatták,

de ez nem csökkenti Schuschnigg politikai vonalának hibáját. A kancellár innsbrucki beszéde egyenes folytatását jelentette a „konkurrens fasizmus” 1934 óta képviselt gondolatának, ezzel gúzsba kötötte az osztrák társadalom demokratikus rétegeit, s a nemzeti függetlenség sorsdöntő kérdését az elszigetelt kormány és a nemzetiszocialisták közötti alkudozás tárgyává tette. A nép erőire való apellálás nélkül a népszavazás nem lehetett egyéb, mint szinte az utolsó pillanatban tett kétségbeesett politikai gesztus, amely csak siettette a válság végkifejlődését.

Németország és az osztrák nemzetiszocialisták erőszakos beavatkozása nem sokáig váratott magára. Schuschnigg beszédének elhangzása után a német kormány gyors katonai intézkedéseket tett, amelyekről Michael Skubl március 11-én hajnalban tájékoztatta Schuschnigg kancellárt; az osztrák náciak szintén általános rohamra készültek Schuschnigg népszavazási tervének megghiúsítására. Ausztria felbolygatott méhkas-hoz hasonlított. Minden pillanatban várni lehetett a válság nyílt kirobbanását és Németország katonai beavatkozását.

Március 11-én délelőtt Fülöp hesseni herceg Rómába repült Hitler személyes levelével, amelyet Mussolinihoz intézett. Sorsdöntő órákban fordul a Ducéhoz — írta Hitler —, hogy értesítse őt azokról a döntésekről, amelyeknek megvalósítása a körülmények kényszere folytán immár elkerülhetetlennek látszik. A német birodalom egyre növekvő aggodalommal szemléli az osztrák kormány külpolitikáját, amely Németország legnagyobb ellensége, Csehszlovákia felé orientálódott. A német határ mentén felépített katonai erősítések azt a célt szolgálják, hogy adott esetben biztosítsák a Habsburg-restaurációt, és tízmillió németet a birodalom

ellen fordítsanak. Az osztrák kormány minden törvényes alap nélkül megtorlásban és üldöztetésben részesíti az osztrák nép túlnyomó többségét. A berchtesgadeni találkozón Németország mértéktartó (!) követeléseire arra irányultak, hogy elejét vegyék a határ militarizálásának, és megszüntessék az osztrák nép többsége ellen alkalmazott törvénytelen rendszabályokat. Schuschnigg ünnepélyesen megígérte a berchtesgadeni megállapodások teljesítését, de a gyakorlatban ennek az ellenkezőjét tette. A népszavazás terve pedig betetőzte az osztrák kormány kétszínű politikáját, s olyan helyzetet teremtett, hogy súlyos bonyodalmak és belső zavarok kirobbanásával lehet számolni, ami újabb szenvedést hozna az osztrák népnek. Ebben az órában ő, Hitler, nem mulaszthatja el, hogy az eseményekbe beavatkozzék, és lehetőséget teremtsen az osztrák nép számára, hogy saját akarata szerint alakítsa sorsát és jövőjét. Levelének végén ünnepélyesen biztosította Mussolinit, hogy Németország eljárását kizárólag a szükség parancsolja, és hasonló helyzetben Mussolini sem cselekedhetne másként. Az abesszin válságra utalva emlékeztette Mussolinit, hogy ő már egy Olaszországra nézve kritikus órában bizonyosságot tett baráti érzelmeiről. Amint korábban kategorikusan biztosította a német határt Franciaországgal szemben, úgy most éppen olyan világosan megvonja Olaszországgal szemben is. Ez pedig a Brenner. Végül sajnálatát fejezte ki, hogy nem találkozhat személyesen a Ducéval, hogy kifejezhesse mindazt, amit iránta és Olaszország iránt érez.

Hitler levele azt bizonyította, hogy a német—olasz jó viszony ellenére a németek nem voltak teljesen tisztában Mussolini várható magatartásával. A válasz csak a késő esti órákban érkezett meg, s addig Hitler — az

időközben foganatosított rendszabályok ellenére — alig titkolt nyugtalansággal várta Mussolini üzenetét.

Időközben ugyanis, március 11-én a déli órákban, a nemzetiszocialisták, Seyss-Inquarttal az élükön, ultimátumszerűen követelték a kancellártól a népszavazás elhalasztását. Schuschnigg és Schmidt ezekben az órákban még mindig nem hitt abban, hogy Németország tényleg elhatározta a katonai beavatkozást. Úgy ítélték meg a helyzetet, hogy az osztrák nácik a demonstratív német katonai intézkedések segítségével szeretnék belpolitikai céljaikat elérni. Erre számítva felajánlották Seyss-Inquartnak az alkancellárságot, ha eláll a népszavazás elhalasztásának követelésétől. Seyss-Inquart azt válaszolta, hogy ő személy szerint hajlandó lenne azt elfogadni, de a német kormány és a nemzetiszocialista párt a népszavazás kérdésében hallani sem akar alkudozásról. Elutasító válaszából kénytelenek voltak ráébredni, hogy többről van szó, mint újabb pozíciók megszerzésére irányuló belpolitikai manőverről. Békés kompromisszumra tehát nem lehetett számítani.

Délután két órakor Schuschnigg és a kormány néhány tagja kihallgatáson jelent meg Miklas elnöknél, akit tájékoztattak a nemzetiszocialisták ultimátumáról és a tárgyalások sikertelenségéről. Úgy vélekedtek, hogy bár a népszavazás elhalasztása súlyos presztízsvesztést jelentene, mégis ez lenne az egyetlen mód a most már tényleg veszélyesnek ítélt német beavatkozás elhárítására. A tanácskozáson úgy döntöttek, hogy eleget tesznek a nemzetiszocialisták követelésének, és elhalasztják a népszavazást. Ezt a döntést a kancellár hamarosan közölte Seyss-Inquarttal. A kormány tagjai azt remélték, hogy sikerült elejét venni a konfliktus kirobbanásának.

Alig egy órával a népszavazási terv elejtése után Göring karinhalli kastélyából telefonon felhívta Bécsben Seyss-Inquart belügyminisztert, hogy információkat kérjen tőle a legújabb fejleményekről. Dolgozószobája falán Németország hatalmas térképe, piros színnel megjelölve rajta az új határ, amelyik már Ausztriát is a birodalomba zárja. Seyss-Inquart közölte, hogy a kormány visszalépett a népszavazástól, s ezzel zavarba hozta a nemzetiszocialista tábor. Göring rövid gondolkodás után az felelte, hogy Schuschnigg eljárását nem lehet kielégítőnek tekinteni. Pillanatnyilag nem tud hivatalos német álláspontot közölni, de véleménye szerint a népszavazás elhalasztása nem változtat azon a körülményen, hogy Schuschnigg szerződésszegést követett el. A beszélgetés végén közölte: rövidesen újra felhívja, és tudatni fogja vele a német kormány döntéseit.

A háborús főbűnösök nürnbergi perében Göring elmondta, hogy a népszavazás elhalasztásáról értesülve felismerte a kedvező pillanatot az osztrák kérdés végleges „rendezésére”, és ettől kezdve az ő kezében futottak össze a szálak. Valóban, a következő órák viharos eseményei közepette ő látta el utasításokkal az osztrák nácikat. Seyss-Inquarttal folytatott beszélgetéséről azonnal tájékoztatta Hitlert, hozzáfűzve, hogy érkezettnek látja az Anschluss megvalósításának óráját. Hitler beleegyezett Göring ama javaslatába, hogy az osztrák nácik követeljék Schuschnigg lemondását és Seyss-Inquart kancellári kinevezését. Egyidejűleg elhatározták, hogy Kepplert — akit ez alkalommal Hitler külügyi államtitkárrá nevezett ki — azonnal Bécsbe küldik, hogy a helyszínen érvényesítse Németor-

szág követeléseit. Hitler személyesen beszélt Kepplerrel. Utasította, hogy a hivatalos osztrák tényezőket győzze meg arról, hogy csak Seyss-Inquart kinevezésével menthetik meg a helyzetet. Németország továbbra is fenn kívánja tartani a berchtesgadeni megállapodásokat, de Schuschnigg személyében nem lát többé garanciát a szerződés betartására.

Néhány perccel három óra után Göring újra felhívta Seyss-Inquartot, és kijelentette neki: Schuschnigg megszegte a berchtesgadeni szerződést, ennek következtében elvesztette a német kormány bizalmát. Ezért Seyss-Inquart és Glaise-Horstenau azonnal adják be lemondásukat, és követeljék Schuschnigg visszalépését is. A kormány lemondása után minden körülmények között Seyss-Inquartnak kell az új kormányt megalakítania. Befejezésül utasította őt, hogy kinevezése után haladéktalanul küldjön táviratot Hitlernek, amelyben a belső rend helyreállítása érdekében kéri a német csapatok bevonulását Ausztriába. Ezzel mondta ki Göring a dolog lényegét: csupán azért követelték Seyss-Inquart kancellári kinevezését, hogy ezáltal tényleges céljukhoz, a katonai megszálláshoz formális jogcímet teremtsenek.

Ezután Göring és Hess összeállították az új osztrák kormány névjegyzékét, amelyet Keppler repülőgépen magával vitt Bécsbe.

Seyss-Inquart haladéktalanul ismertette Schuschnigg-gal a német kormány újabb követelését. A kancellár céltalannak ítélte minden vitát Seyss-Inquarttal, csupán annyit válaszolt, hogy azonnal jelentkezik az elnöknél, és bejelenti az egész kormány lemondását. Így is történt. Miklas elnök rövid vita után elfogadta a Schuschnigg-kormány lemondását, de hallani sem akart Seyss-Inquart kinevezéséről. Azzal érvelt — ami

normális államközi kapcsolatok mellett természetes is —, hogy Németországnak nincs joga megparancsolni, kit nevezzen ki az osztrák államelnök kancellárnak. Az osztrák alkotmány értelmében ez a jog csak őt illeti meg, s amíg Ausztria független állam marad, ő ehhez a jogához minden körülmények között ragaszkodni fog. Miután a jelenlevők igyekeztek — egyelőre sikertelenül — meggyőzni őt, hogy a jelenlegi német kormánytól naivitás lenne elvárni a nemzetközi jog betartását, hosszabb tanácskozás kezdődött az új kancellár kiválasztásáról, de megállapodásra jutniuk nem sikerült.

A katonai ellenállás lehetőségét is fontolóra vették, de Schuschnigg és a kormány több tagja céltalannak és reménytelennek ítélte a dolgot. Már kora délután utasítás ment a határmenti csapatokhoz, hogy az incidensek elkerülése érdekében húzódjanak vissza a határvonalaktól. Schuschnigg fő érve a katonai ellenállással szemben az volt, hogy Németország támadása belső zavarokat váltana ki, tehát az egyenlőtlen erők háborús mérkőzése mellett vállalni kellene a polgárháború véráldozatait is. Nyomós érvnek tűnt az is, hogy Ausztria nem számíthat külföldi hatalmak segítségére. Miklas a nürnbergi perben tett tanúvallomásában elmondta, hogy „a kancellár állandó kapcsolatban állt a nyugati hatalmak követeivel, akiknek figyelmét folyamatosan felhívta a hitleri birodalom által fenyegetett Ausztria súlyos helyzetére. Megértésre azonban alig talált. A nyugati hatalmak vezetői saját országuk nehézségeivel voltak elfoglalva. Mussolini pedig az utolsó órákban teljesen letagadtatta magát. Anglia részéről sem nyilvánult meg tényleges érdeklődés. Úgy éreztük, Európa magunkra hagyott bennünket.”

Március 11-én délután a helyzet tényleg reménytelennek látszott. Schuschnigg segélykérő távirataira

visszautasító vagy kitérő válaszok érkeztek. Lord Halifax angol külügyminiszter megbízásából Henderson követ levélben fordult Neurathhoz (akit leváltottak ugyan külügyminiszteri tisztségéről, de továbbra is volt bizonyos befolyása), és felhívta a figyelmét, hogy az angol közvéleményben erős megütközést váltana ki, ha Németország ragaszkodna a Seyss-Inquart kinevezését követelő ultimátumhoz. Levelében kérte Neurathot, hogy igyekezzék Hitlert mérsékletre bírni, és az angol kormány kívánságának megfelelően fogadják el Schuschniggnek a népszavazás elhalasztására vonatkozó döntését.

A késő délutáni órákban François-Poncet berlini francia nagykövet és Kirkpatrick angol követségi tanácsos tiltakozó jegyzéket nyújtott át Weizsäckernek. Ebben elítélték azokat a módszereket, amelyeket Németország Ausztriával szemben alkalmaz, és figyelmeztették a német kormányt, hogy Ausztria erőszakos megszállása beláthatatlan következményeket vonhat maga után.

A német kormány nem vette figyelembe a nyugati hatalmak tiltakozását, hiszen jól tudta, hogy semmiféle katonai lépésre nem fogják magukat elszánni. Ilyen irányú előkészületeknek nyoma sem volt.

Mussolini válasza még nem érkezett meg, de március 11-én délután már számos jel elárulta, hogy a német katonai akcióval szemben Olaszország is tétlen marad. Csak egy példát említünk. Mussolini ezen a napon rendkívül barátságosan fogadta a Rómában tartózkodó Alwine Dollfuszt, az 1934-ben meggyilkolt kancellár özvegyét, aki megrázó szavakkal kérte hazája számára a Duce segítségét; Mussolini azonban kitért az egyértelmű ígéret elől, s csak azt ismételgette:

„...gyermekeivel együtt sürgősen keressen menedéket Svájcban”.

Ciano olasz külügyminiszter ezekben az órákban naplójába a következőket írta: „A szankciók, a birodalom elismerésének megtagadása és sok egyéb gyalázat után, melyet 1935 óta ellenünk elkövettek, most olyan órában szeretnék Stresát helyreállítani, amikor Hannibal ante portas áll.” Blondel római francia követ sürgős kihallgatást kért Cianótól, aki azt üzenté vissza: „Amennyiben Ausztriáról óhajtna velem beszélni, úgy közölhetem, az olasz kormány Ausztria sorsáról nem óhajt Franciaország és Anglia képviselőivel tárgyalni.”

Körülbelül délután fél hatkor Seyss-Inquart telefonon beszámolt Göringnek az utolsó két óra eseményeiről. Közölte, hogy Miklas elfogadta Schuschnigg lemondását, de arra való hivatkozással, hogy a Berchtesgaden óta történekeért egyedül Schuschniggot terheli a felelősség, saját bizalmi emberei közül akarja az új kancellárt kiválasztani. Göring utasította, hogy azonnal keresse fel Wolfgang Muff tábornokot, a német katonai attasét, és vele együtt menjen el újra Miklashoz. Mondják meg az elnöknek, amennyiben nem teljesíti Németország követeléseit, a határon álló német csapatok parancsot kapnak a bevonulásra, ez pedig Ausztria létének végét jelentené. „Sagen Sie ihm, es gibt keinen Spass jetzt.” (Mondják meg neki, most nem tréfálunk.) Ha fél nyolcig nem kapnak értesítést a Seyss-Inquart-kormány megalakulásáról, azonnal megkezdődik a bevonulás. A beszélgetés végén Göring még utasította Seyss-Inquartot, mozgósítsák a párt összes szervezeteit.

Muff tábornok — noha személyes jó viszony fűzte az elnökhöz — rideg és hivatalos formában közvetítette a német kormány ultimátumát. Miklas elnök nem tit-

kolta felháborodását, és kimérten Muff értésére adta: nem hajlandó az erőszakkal való fenyegetőzés légkörében tárgyalni. Sajnálatosnak minősítette, hogy az ultimátum átadásával Muff tábornokot bízták meg, aki nem táplál éppen meleg szimpátiákat a náci vezetők iránt. Muff ezután közvetlenebb hangnemben, mintegy barátilag tanácsolta Miklasnak, hogy fogadja el a német követelést, és járuljon hozzá Seyss-Inquart kormányalakításához, mert ellenkező esetben beláthatatlan veszélyeknek teszi ki Ausztriát. A fenyegetések és tanácsok ellenére Miklas kitartott álláspontja mellett, elutasította Seyss-Inquart kancellárságát, így Muff küldetése sikertelenül végződött.

Miközben Muff tábornok az elnökkel tárgyalt, Hitler küldötte, Keppler megérkezett Bécsbe. A repülőtérről a város felé hajtvva saját szemével is látta, hogy Bécsben teljes a nyugalom, szó sincs anarchiáról és fegyveres „kommunista felkelésről”, ahogyan a német sajtó és rádió már kora délután híresztelte. A német követségről azonnal telefonált Göringnek, s az időközben odaérkező Muff tábornok sikertelen tárgyalásáról is tájékoztatta őt. Göring megparancsolta Kepplernek, hogy azonnal menjen Miklashoz, és jelentse ki neki: ha továbbra is vonakodik teljesíteni a német követeléseket, a 200 000 főből álló német haderő megkezdí a bevonulást Ausztriába.

Keppler a „jó szándékú közvetítő” álarcában lépett Miklas elé. Hitler megbízta őt, hogy ezekben a kritikus órákban igyekezzék békés megoldást találni — mondotta. Németország a jövőben is tiszteletben akarja tartani a berchtesgadeni egyezményt, és éppen ennek érdekében kívánta a népszavazás elhalasztását és Schuschnigg lemondását. E két kívánságot teljesítették, de még hátravan az új kancellár kinevezése. Hitler szí-

vesen látná, ha az új kormány Seyss-Inquart vezetése alatt jönne létre, mert így biztosítva lenne a berchtesgadeni megállapodások végrehajtása. Megemlítette, hogy ő nem Göring, hanem Hitler megbízásából tárgyal. Miklas újra leszögezte, hogy Seyss-Inquart kinevezéséhez nem hajlandó hozzájárulni. Helyes politikai érzéssel felismerte ugyanis, hogy Seyss-Inquart kinevezése felszakítaná az utolsó gátat is. Keppler vita nélkül tudomásul vette az elnök elzárkózó válaszát, de kijelentette, neki este nyolc óráig jelentést kell tennie Hitlernek, ezért a helyszínen marad, és bármelyik pillanatban hajlandó az elnök rendelkezésére állni.

Este hét órakor a bécsi rádióban rövid közleményt olvastak fel, amelyben tudatták a népszavazás elhalasztását, majd néhány perc múlva a Schuschnigg-kormány lemondását.

Nyolc óra előtt tíz perccel Schuschnigg a kancellári palota sarokszobájában felállított mikrofon elé lépett, hogy tájékoztassa a világot a történetekről és lemondásának okairól. Egész Európa feszülten várta az osztrák kancellár utolsó nyilvános beszédét. A külképviseletek útján a nagyhatalmakat, sőt telefonon Habsburg Ottót is értesítették a történelmi fontosságú beszéd időpontjáról. A kancellár körül ott sereglettek hívei, de — a hatalom átvételére várva — a náci vezérek is, a kancellári palota környékét pedig már órák óta a nemzetiszocialista tüntetők tartották megszállva.

A kancellár abban a szobában vett búcsút az első osztrák köztársaság függetlenségétől, amelyben a bécsi kongresszus idején, 1815-ben Európa öt uralkodója gyülekezett, hogy öt ajtón keresztül egyszerre lépjenek be a kongresszusi terembe, ahol Európa új térképét rajzolták. A mikrofont a kancellári dolgozószoba ajtajához állították fel, tovább nem ért a huzal; ezért

Schuschnigg híveinek és ellenségeinek hátat fordítva, szinte az üres kancellári dolgozószobának mondta el rövid, drámai beszédét. Csak egyetlen szempár szegeződött rá: Engelbert Dollfussé, az íróasztalon elhelyezett gyászkeretes fényképéről.

„Osztrákok! A mai nap nehéz és döntő helyzet elé állított bennünket. Megbízást kaptam, hogy tájékoztassam az osztrák népet a nap eseményeiről.

A német birodalmi kormány határidőhöz kötött ultimátumot intézett a szövetségi elnökhöz, amelynek értelmében az elnök köteles a neki javasolt személyt kancellárrá kinevezni, a kormányt pedig a német birodalmi kormány javaslatai szerint állítani össze, ellenkező esetben erre az órára kilátásba helyezik a német csapatok bevonulását.

Az egész világ előtt megállapítom, hogy az Ausztriában terjesztett ama hírek, amelyek szerint itt zavarások vannak, patakokban folyik a vér, a kormány nem ura többé a helyzetnek, és saját erejéből képtelen a rendet és a nyugalmat fenntartani, az első szótól az utolsóig kitalálások.

A szövetségi elnök megbízott engem, közöljem az osztrák néppel, hogy engedünk az erőszaknak. Még ezekben a komoly órákban is mindenáron el akarjuk kerülni a német vér ontását, ezért hadseregünk parancsot kapott: ha a bevonulás megkezdődik, ellenállás nélkül vonuljon vissza, és várja ki a következő órák döntését. A szövetségi elnök Schilhawsky tábornok hadsereg-főfelügyelőt bízta meg a hadsereg vezetésével. A hadsereg tőle fogja a további utasításokat megkapni.

Ebben az órában német szóval és szívbeli kívánsággal búcsúzom az osztrák néptől: Isten óvja Ausztriát!”

A kancellár szavait mély csönd és megdöbbenés kö-

vette. Ekkor — mankóira támaszkodva — Hammerstein-Equord egykori igazságügy-miniszter bicegett a mikrofonhoz és belekiáltott: „Éljen Ausztria! Szégyellem magam, hogy német vagyok!"; majd amikor el-
tuszolták a mikrofontól, Glaise-Horstenauhoz fordul-
va azt mondta: „Ez Ausztria vége, de biztosíthatlak,
hogy Németország vége is.”

A kancellárt megrendítő búcsúszavai nem menthetik fel az elmarasztaló történelmi ítélet alól. Négy és fél esztendő kancellársága idején folytatott bel- és külpolitikájával közvetve maga is hozzájárult Ausztria függetlenségének elvesztéséhez. Igaz, hogy Wilhelm Miklasszal és Leopold Kunschakkal együtt őszintén fájlalta a munkásság ellen 1934 februárjában elkövetett bűnöket, az is tény, hogy szívesebben állott volna egy alkotmányos köztársaság élén, hiszen egyéniségétől távol állott minden diktátori hajlam; de képtelen volt a Dollfuss által kijelölt útról letérni, s azon haladt tovább, ami a nemzetközi helyzet fokozatos átalakulásának eredményeként logikusan vezetett a Németországnak tett engedményekhez. Eközben Schuschnigg abban a káros illúzióban talált vigasztalást, hogy az engedményekkel szolgálatokat tesz az össznémetiség érdekeinek.

Schuschnigg búcsúbeszédét a nácik jeladásnak vették az általános roham megindítására. Miklas elnök még mindig ellenállt a német követeléseknek, és a kancellári palotában tartózkodó néhány politikus még azt hitte, hogy a hadsereg és a rendőrség szilárdan tartja a hatalmi posztokat. De az utcán és az alsóbb hivatalokban már a nácik ragadták magukhoz a vezetést. Az SS- és SA-alakulatok az esti órákban megszállták a legfontosabb stratégiai és igazgatási pontokat, a rádióba beszervezett ügynököknek sikerült megkaparintaniuk

a vezetést és a rádiót a nemzetiszocialista hatalomátvétel szolgálatába állítani, sőt este nyolc órára Hans Ivo Lukesch és Ernst Kaltenbrunner fegyveres csoportjai már a kancellári palotát is ellenőrzésük alá helyezték.

Néhány perccel Schuschnigg búcsúbeszéde után Göring újra telefonösszeköttetésbe lépett Seyss-Inquarttal. Miután tudomást szerzett arról, hogy Miklas változatlanul megtagadja Seyss-Inquart kinevezését, kijelentette, hogy a csapatok azonnal megkapják a bevonulási parancsot. Utasította Seyss-Inquartot, hívja fel a vezető emberek figyelmét, hogy aki ellenállást tanúsít vagy szervez, az a bevonuló csapatok statáriális bírósága elé kerül. Seyss-Inquart közbevetette, hogy az osztrák államférfiak parancsot adtak a csapatoknak, hogy ne fejtsenek ki ellenállást. „Az teljesen mindegy — vetette oda Göring —, a szövetségi elnök nem nevezte ki önt, és ez is ellenállás.”

A Schuschnigg-kormány lemondását néhány órás interregnum követte, amit Seyss-Inquart ügyesen kihasznált saját hatalmi befolyásának növelésére. Röviddel este nyolc óra után rádióbeszédben közölte, hogy továbbra is hivatalban maradt, teljes felelősséget érezvén a rend és a nyugalom fenntartásáért. Felszólította a nemzetiszocialista fegyveres szervezetek vezetőit, hogy igyekezzenek megőrizni a rendet, és megismételte Schuschnigg utasítását, hogy a hadsereg semmiféle ellenállást ne tanúsítson a bevonuló német csapatokkal szemben.

Háromnegyed kilenckor Hitler aláírta a bevonulási parancsot, amelyben március 12-én hajnalra rendelte el a határ átlépését. Egyidejűleg utasította Göringet, hogy a csapatok megindulása előtt feltétlenül gondoskodják a kívánt távirat megérkezéséről és publikálá-

sáról. Hitler tehát ragaszkodott a katonai beavatkozás formális jogi megindoklásához, ami világos jele volt annak, hogy még az utolsó pillanatban sem látta teljesen veszélytelennek a vállalkozást.

Göring újra érintkezésbe lépett Béccsel, és Keppler útján sürgette a táviratot. Azt mondta Kepplernek: A Schuschnigg-kormány lemondása után Seyss-Inquart az egyetlen jogosult személy a kormány összes funkciójának gyakorlására. Ebben a minőségében a legsürgősebben küldje Berlinbe az alábbi szövegű táviratot: „A Schuschnigg-kormányt követő ideiglenes osztrák kormány, amely legfontosabb feladatát Ausztria rendjének és nyugalmanak helyreállításában látja, sürgős kérést intéz a német kormányhoz, hogy segítse a vérontás megakadályozására irányuló törekvésében. E cél érdekében kéri a német kormányt, hogy haladéktalanul küldjön csapatokat Ausztriába.” A távirat szövegéhez magyarázatként hozzáfűzte még Göring, hogy tulajdonképpen nincs is szükség arra, hogy a táviratot el is küldje, elegendő, ha telefonon közli, hogy egyetért a távirat szövegével.

Így is történt. Pontosan kilenc órakor Karl Bodenschatz tábornok, Göring szárnysegédje felhívta Kepplert, és tudakozódott a távirat iránt, mire Keppler kijelentette, hogy Seyss-Inquart „egyetért vele”. A történeti igazság tehát az, hogy a német csapatok bevonulását kérő távirat Berlinben született, azt soha senki nem továbbította Bécsből. Ez természetesen a legkisebb mértékben sem menti Seyss-Inquart árulását, de jellemző fényt vet arra, hogy Ausztria annexiójának minden részletét Berlinben készítették elő, s az osztrák náci szerepe csak arra korlátozódott, hogy vak engedelmességgel végrehajtsák a német parancsokat.

Este fél tizenegy órakor megérkezett Rómából Mus-

solini aggodalommal várt válasza. A hesseni herceg telefonon közölte Hitlerrel, hogy Mussolini beleegyezését adta a katonai akció végrehajtásához. A beszélgetés során Hitler többször is összefüggéstelenül ismételte: „... ezt soha, soha nem fogom neki elfelejteni”. Ami azt bizonyította, hogy roppant belső izgalom alól szabadította fel őt a másik diktátor válasza. Mussolini beleegyezése ugyanis azt jelentette számára, hogy a Berlin—Róma-tengely veszélyeztetése nélkül birtokba veheti Ausztriát.

Ezután már villámgyorsan peregtek az események. Bécsben gyakorlatilag a nemzetiszocialisták kezébe került a hatalom. A bécsi rendőrség központjának és sok más közhivatalnak a homlokzatán megjelent a horogkeresztes zászló. A rádió este tíz órakor a „nemzetiszocialista forradalom” feltartóztathatatlan győzelméről számolt be. A helyzetre jellemző, hogy a francia-barát és legitimista Schmitz polgármestert már az esti órákban letartóztatták a lakásán, a Hazafias Arcvonal főtitkára, Guido Zernatto pedig az éjszaka folyamán a szökésben keresett menekülést.

Az államapparátus reménytelen felbomlását látva, Miklas elnök éjjel 11 óra tájban hozzájárult Seyss-Inquart kancellári kinevezéséhez. Azt hitte, hogy ezzel az utolsó lépéssel talán lehetővé válik Ausztria látszatfüggetlenségének fenntartása. Ebben a tévhitben szerepet játszott Schuschnigg és Seyss-Inquart beszélgetése, amelyet röviddel Schuschnigg búcsúbeszéde után folytattak. Seyss-Inquart kérte a volt kancellárt, beszélje rá Miklast az ő kinevezésére, mert ezáltal biztosítható a rend helyreállítása. Kijelentette, hogy ő nem ért egyet a párt szélsőséges szárnyával, és ha kinevezése megtörténik, meg fogja tagadni a Göring által kívánt távirat továbbítását. Ez ugyan — a tudta nél-

kül — már megtörtént, de ő még ezután is hangoztatta, hogy kinevezése esetén szükségteenné válna a német csapatok bevonulása. A jelek szerint Seyss-Inquart ezt tényleg komolyan hitte, és politikai ambíciói átmenetileg nagyobbak voltak annál, semhogy a megszállt Ausztria birodalmi helytartójának szerepével megelégedjék. Miklas, amikor félnapos ellenállás után megbízta az új kormány megalakításával, azt mondta neki: „Az ön kormányának kinevezése az alkotmány alapján történt, ezért teljesítenie kell kötelességét Ausztriával szemben.”

Az önálló osztrák nemzetiszocialista kormány gondolata — ha csak néhány órára is — tényleg felmerült. Március 12-én a kora hajnali órákban Keppler és Seyss-Inquart — miután Ausztriában belső zavargások nem robbantak ki — arra a meggyőződésre jutott, hogy a nemzetiszocialista kormány képes lesz a hatalmat megtartani, tehát a német kormány eltekinthet a súlyos külpolitikai kockázattal járó katonai bevonulás végrehajtásától. Éjjel két óra után Keppler telefonösszeköttetésbe akart lépni a kancellári hivattal, de mivel ez nem járt eredménnyel, érintkezést keresett a német külügyminisztérium osztrák referensével, Günther Altenburg követségi tanácsossal, akit tájékoztatott a bécsi helyzetről. Seyss-Inquart nevében kérte, hogy a birodalmi kormány tartsa készenlétben a csapatokat, de egyelőre ne rendelje el a bevonulást, mert Ausztriában teljes a rend és a nyugalom. Altenburg azonnal kapcsolatba lépett Weizsäckerrel, aki viszont felhívta Hitler szárnysegédjét, Brückner SS-Obergruppenführert, és kérte őt, azonnal tudassa Hitlerrel Seyss-Inquart üzenetét. Tíz perccel később megérkezett Hitler válasza: a bevonulást végre fogják hajtani, a csapatok

készenlétben állanak, és a kiadott parancsokat nem lehet visszavonni.

A német csapatok még kiindulási állásaikban várták a bevonulási parancsot, amikor népes vezérkarának kíséretében Himmler tábornok, az SS és a Gestapo birodalmi vezetője az asperni repülőtérre érkezett. Ő volt a birodalom első küldötte, s ennél jelképebben aligha lehetett volna kifejezni az egyesülés lényegét. Himmler birtokba vette a bécsi rendőrség épületét, és azonnal intézkedett az Anschluss ellenzőinek letartóztatásáról.

Március 12-én hajnalban a német csapatok átlépték az osztrák határt, s megkezdték a „Sonderfall Otto” megvalósítását. Miközben a gépesített és páncélos egységek egyetlen puskalövés nélkül nyomultak Bécs felé, a légierő első egységei délelőtt 10 órakor érkeztek az asperni repülőtérre.

A déli órákban Goebbels propagandaminiszter felolvasta a rádióban Hitler kiáltványát. A Führer hosszabb történeti visszapillantást adott az osztrák kormány „népelnomó” és „áruló” politikájáról, amellyel szemben a német kormány „mérsékletet” és „józanságot” tanúsított. Schuschnigg népszavazási terve azután minden korábbi németellenes megnyilvánulásra feltette a koronát. Elhatározta, hogy ebben a súlyos helyzetben a szenvedő „német néptestvérek” segítségére siet, és lehetőséget teremt számukra, hogy saját kívánságuk szerint dönthessenek sorsukról.

Délelőtt 10 órakor a Seyss-Inquart-féle nemzetiszocialista kormány letette a hivatali esküt Miklas elnök kezébe, majd az új kancellár sietve Linzbe utazott, hogy üdvözlje a németeket. Az esti órákban Seyss-Inquart a linzi tanácsháza nagytermében köszöntötte Hitlert, és kijelentette, hogy az új osztrák kormány

nem tekintí magára kötelezőnek a Saint Germain-i békeszerződés 88. szakaszát, amely az Anschluss tilalmát tartalmazta. Beszédében az egész németiség vezéréként és felszabadítójaként üdvözölte Hitlert, akinek szemmel láthatólag nem tetszett Seyss-Inquart „kancellári” fellépése, és csak néhány mondattal válaszolt szavaira. A későbbi események tanúsága szerint akkor már távolabbi tervek foglalkoztatták a Führert.

A katonai megszállás várakozáson felüli gyorsasága ugyanis, amely a belső ellenállás hiányával magyarázható, továbbá a nyugati hatalmak teljes közömbössége megérlelte Hitlerben az elhatározást, hogy a kínálkozó lehetőséget kihasználva megvalósítja a totális Anschlusst, és Ausztriát Bajorországhoz hasonlóan bekebelezi a birodalomba. Ez a terv túlment a német kormány előzetes elgondolásán, hogy ti. perszonálunióval fenntartja Ausztria politikai és közigazgatási önállóságát. A német belügyminisztérium ugyanis ilyen értelmű előzetes törvényjavaslatot dolgozott ki. Hitler órák alatt módosította a korábbi elképzeléseket. Március 13-án reggel Linzbe rendelte dr. Wilhelm Stuckart belügyi államtitkárt, és megbízta őt a teljes egyesülést kimondó törvényjavaslat haladéktalan elkészítésével. Hitler sietsége azzal a szubjektív kívánsággal is magyarázható, hogy március 15-én már úgy akart Bécsbe bevonulni, mint a birodalommal egyesült Ausztria alkotmányosan is elismert vezére. Stuckart Carl von Clodiusszal, a német külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának helyettes vezetőjével és Lothar Wimmer osztrák külügyi államtitkárral közösen percek alatt elkészítette a kívánt törvényjavaslat szövegét. Eszerint Ausztria a német birodalom egyik országa, s április 10-én népszavazást rendeznek az újraegyesülés szentesítésére.

Hitler még a történetek után is ragaszkodott a jogi formák betartásához, ezért utasította Stuckart államtitkárt, hogy a törvényjavaslat szövegével repüljön Bécsbe, és írassa azt alá Miklas szövetségi elnökkel. Bécsbe érkezve Stuckart először Seyss-Inquart kancellárnak adta át a törvényjavaslat szövegét — akit ez már meg is fosztott pünkösdi királyságától —, kérve őt, hogy a minisztertanács azt azonnal tárgyalja meg. Ennek az „alkotmányos” komédiának természetesen már nem volt egyéb rendeltetése, mint a brutális erőszak végrehajtásának a legalitás és alkotmányosság látszatát kölcsönözni. A kormány természetesen egyhangú lelkesedéssel elfogadta a törvényjavaslatot, és végleges szentesítés végett továbbította az elnöknek. Miklas elnök elolvasta, s rövid gondolkodás után kijelentette: nem hajlandó aláírni, mert véleménye szerint a népszavazásnak az Anschluss proklamálása előtt kellene megtörténnie, hogy biztosítva legyen a népakarat szabad megnyilvánulása. Az elnök elutasító válasza után Seyss-Inquart felszólította Miklast, mondjon le az elnöki tisztségről. Ő ezt nem volt hajlandó megtenni. Így éles vita után abban állapodtak meg, hogy Miklas az 1934-es alkotmány 77. szakasza alapján (amely kimondta, hogy az elnök tartós akadályoztatása esetén a kancellár gyakorolja az elnöki jogokat) formális lemondás nélkül Seyss-Inquart-ra ruházza az elnöki jogkört. Erről írásbeli nyilatkozatot is adott Seyss-Inquartnak. Ezek után már nem volt akadály a újraegyesülési törvény „alkotmányos” elfogadásának. A náci kabinet tagjai aláírták a törvényt, Seyss-Inquart pedig a Miklastól kierőszakolt, de jogilag érvénytelen nyilatkozat alapján mint elnök ellenjegyezte és szentesítette azt. Ezzel az aktussal a Seyss-Inquart-kormány tulajdonképpen saját felosztatását is kimondta,

hiszen az egyesülés folytán az osztrák kormány összes jogai a birodalmi kormányra szálltak át. Az újraegyesülési törvény kihirdetésével, tehát március 14-ével Ausztriát beolvasztották a Harmadik Birodalomba.

Délkelet-Európa kapuja kitárult a hitleri Németország előtt.

AZ „EZERÉVES” KÖZJÁTÉK

AZ ANSCHLUSS ÉS EURÓPA

A nyugati nagyhatalmak feltűnő gyorsan és tiltakozás nélkül napirendre tértek Ausztria erőszakos bekebelezése felett. Anglia és az Egyesült Államok már az Anschlusst véglegesen lezáró április 10-i népszavazás előtt értesítették a német kormányt, hogy bécsi nagykövetségeiket főkonzulátussá alakítják át, vagyis de facto elismerik és hallgatólagosan szentesítik a független Ausztria eltűnését.

A francia baloldali lapok felháborodással írtak a német erőszakról, hangsúlyozva, hogy „Ausztria kivégzése egyszerűen botrány”, „Ausztria learatta azt, amit Franciaország elvetett”. A hivatalos kormánynyilatkozatokból viszont érződött a megkönnyebbülés, hogy Franciaországot nem kötötték szerződéses kötelezettségek Ausztriához, így presztízsenek nagyobb veszélyeztetése nélkül napirendre térhetett az agresszió felett.

A nyugati országokban is akadtak azonban politikusok, akik felismerték Bécs elfoglalásának jelentőségét. Winston Churchill az angol alsóház március 14-én tartott ülésén óvta a képviselőket attól, hogy lebecsüljék a történetek horderejét, és drámai szavakkal jellemezte azt a veszélyt, ami a nyugati nagyhatalmak tétlenségéből következhet. „Bécs az összekötő központja azoknak az országoknak — mondotta —, melyek valamikor az Osztrák—Magyar Monarchiához tartoztak. Bécs

birtoklása lehetővé teszi a náci Németországnak, hogy egész Délkelet-Európát gazdasági és katonai ellenőrzése alá vonja... Mi lesz akkor az egyensúlyból, mi lesz a kisantantból? Együttesen egy nagyhatalmat jelenthetnek, de külön-külön csak másodrangú országokat. Románia rendelkezik kőolajjal, Jugoszlávia fontos természeti kincsekkel és nyersanyagokkal, s mind a két ország Csehszlovákiából szerzi be hadseregének felszerelését. Csehszlovákia kicsiny, de jelentős demokratikus köztársaság. Kétszer vagy háromszor olyan erős hadsereggel rendelkezik, mint Anglia, hadianyag-tartaléka pedig háromszor olyan nagy, mint Olaszországé.” Beszéde végén nyomatékosan hangsúlyozta: a nagyhatalmaknak sürgősen tenniük kell valamit, hogy megakadályozzák e térség jelentős erőforrásainak német kézbe kerülését. A kormány magatartása azonban elutasító volt. Chamberlain miniszterelnök azt válaszolta Churchillnek, hogy földrajzi okok miatt Anglia és Franciaország képtelenek lennének hatásos segítséget nyújtani Csehszlovákiának, ezért „őfelsége kormánya nem adhat garanciát” ennek az országnak. Chamberlain szavai mintegy irányt mutattak a gyalázatos müncheni paktumhoz, amelyben később angol—francia közreműködéssel feldarabolták Csehszlovákiát.

Anglia és Franciaország behódolása meghatározta a többi európai hatalom magatartását. A hivatalos *olasz* állásfoglalások — Mussolini hűségnyilatkozata ellenére, melyet Hitlernek tett — nem voltak egyértelműek. Ciano külügyminiszter már az Anschlusst megelőző napokban felvetette a Varsó—Budapest—Belgrád—Róma „horizontális tengely” megvalósításának gondolatát, melyet alkalmas szövetségnek vélt a további német előnyomulás megakadályozására. Az olaszok nyilatkozataiból egyébként a káröröm hangja is kicsendült: a

nyugati hatalmak elhibázott olasz politikájának tulajdonították, hogy a döntő órában Ausztria teljesen magára maradt.

Giuseppe Motta *svájci* külügyminiszter a berni német követnek azt mondta, hogy ő „már régen elkerülhetetlennek tartotta az Anschlusst, melynek végrehajtása most azzal a pozitív eredménnyel jár, hogy sikerül eltávolítani egy olyan problémát, amely állandó tápot adott az európai feszültségnek”. Henri Spaak *belga* külügyminiszter a parlament 1938. március 18-i ülésén azt mondta: „Németország és Ausztria egyesülése befejezett ténynek tekinthető. Különböző okokból sem Olaszország, sem Anglia, sem pedig Franciaország nem tudott vagy nem akart ellene fellépni... Elszánt védelmezője vagyok a népek függetlenségének és önrendelkezési jogának. Régóta meggyőződése, hogy az Anschluss megfelel a tények logikájának, s ha azt normális úton hajtották volna végre, nem is lehetne azon csodálkozni.”

Távol-Keletről eltérő vélemények érkeztek. Konoye *japán* külügyminiszter március 15-én táviratban gratulált Hitlernek a „régóta kívánt német—osztrák egyesülés sikeres végrehajtásához”. Csang Kaj-sek *kínai* államelnök a német ügyvivővel beszélgetve kijelentette, hogy Kína egyetért az „egy nép — egy birodalom” jelszavával, de sajnálattal kell megállapítania, hogy Németország Mandzsukuo esetében nem tartotta magát ehhez az alapelvhez.

Ausztria keleti szomszédai közül *Csehszlovákiát* érintette a legérzékenyebben Bécs német megszállása. Nemcsak azért, mert Ausztria német lerohanása a közvéleményt szinte kétségbeejtő hadászati helyzetbe sodorta (Ausztria felé hiányoztak a megerősített védővonalak), hanem azért is, mert a szudétanémetek kö-

rében folytatott német propaganda erősödése azt mutatta, hogy Hitler most teljes erővel megindítja az „idegháborút” Csehszlovákia feldarabolása érdekében. Anglia és Franciaország tehetetlensége, valamint a korábbi kisantant-szövetségesek teljes bizonytalansága is szerepet játszott abban, hogy a csehszlovák kormány óvakodott mindenfajta tiltakozástól, és közvetlenül az Anschluss után arról biztosította Németországot, hogy a csehszlovák köztársaság semlegesként szemléli a német—osztrák egyesülést.

Magyarország hivatalos körei — bár a német határ-szomszédságtól nem voltak elragadtatva — táviratban gratuláltak Hitlernek. A most bekövetkezett eseményt is a revízió kilátásai szempontjából ítélték meg. Amennyire fájlalták, hogy a kis baráti Ausztria helyett az agresszív pángermán propagandát űző birodalom veszélyes közelségébe kerültek, annyira örültek annak, hogy Csehszlovákia nemzetközi pozíciója megrendült, és az Anschluss háború nélkül hatályon kívül helyezte a versailles-i és a Saint Germain-i békeszerződés területi döntéseit. Ez a tény pedig kedvező kilátásokat nyithatott a magyar revíziós törekvések előtt is.

A *jugoszláv* kormány az Anschluss lehetőségét már régen a „kisebbik rossz” elve alapján ítélte meg, vagyis úgy vélekedett, hogy inkább az Anschluss, mint a jugoszláv állam belső egységét fenyegető Habsburg-restauráció. A volt Monarchia utódállamai közül a horvátok és a szlovének osztrák-szimpátiái miatt Jugoszlávia volt a legkevésbé érdekelve Ausztria fennmaradásában.

Sajátos történelmi színjáték zajlott le Európában. Alig húsz évvel korábban a békét diktáló nagyhatalmak gazdasági és katonai retorziókkal fenyegették Németországot és Ausztriát az Anschluss megvalósítása esetén. Clemenceau, a francia békedelegáció vezetője

nem titkolta Franciaország szándékát, hogy az Anschluss végrehajtása esetén birtokba veszi a Rajnától nyugatra eső egész területet, Ausztria jelentős területeit pedig felosztja az utódállamok között. Mind a két országot kötelezték, hogy ideiglenes alkotmányából törölje azokat a pontokat, amelyek egyesülési szándékukat juttatták kifejezésre. A következő években is szüntelenül hangoztatták, hogy a német—osztrák egyesülést az európai béke súlyos fenyegetésének tekintik, ezért azt bármilyen eszközzel meg fogják akadályozni. Most pedig egymást túlszárnyalva bizonygatták a bekövetkezett fejlemények elkerülhetetlenségét, sőt nemzeti karakterét. A londoni és a párizsi filmszínházakban bemutatták a Hitler ausztriai diadalútjáról készített német filmhíradókat, melyeket a polgári sajtó — rossz lelkiismerete elhallgattatására — olyan cikkekkel kísért, hogy azokból a nyugati átlagember csakis a nemzeti elv igazságos győzelmét olvashatta ki. Persze sokan tették fel a jogos kérdést: elfogadható-e olyan érvelés, hogy a weimari Németország Anschluss-politikája a német imperializmus hódító szándékát fejezte ki, míg a hitleri Anschluss-politika a nemzeti elvet juttatta győzelemre?

Csupán négy ország tiltakozott Ausztria bekebelezése ellen, lerohanását a nemzetközi jog súlyos sérelmének nyilvánítva: a Szovjetunió, Chile, Kína és a köztársasági Spanyolország. Közülük a Szovjetunió népszövetségi delegátusa azt is követelte, hogy a nemzetközi szervezet tanácsa foglalkozzék a jövőendő német támadásnak kitett közép- és kelet-európai országok védelmére teendő rendszabályokkal. A tanács tudomásul vette a tiltakozást és a szovjet javaslatokat, de érdemi tárgyalásukra már nem került sor. A vezető nyugati nagyhatalmak már maguk sem hittek abban, hogy a

Népszövetség képes lenne bármilyen határozatot hozni vagy egyetlen államnak is segítséget nyújtani. Ausztria büntetlen lerochanása — melynek önálló státusát 1919-ben a Népszövetség közgyűlésének hatáskörébe utalták — végleg megtépázta és illuzórikussá tette a Népszövetség hatalmát.

AUSZTRIA BEOLVASZTÁSA A BIRODALOMBA

A nemzetiszocialista Anschluss-propaganda mindig a „testvéri összetartozás, a vér közössége” alapján követelte az egyesülést. Az 1938. március 12-ét követő napok azonban hamarosan megmutatták, hogy Németország nem „testvérként”, hanem leigázott tartományként kezeli Ausztriát. Még be sem fejeződött Ausztria katonai megszállása, amikor csapatszállító repülőgépek egész tömege indult Bécsbe, fedélzetükön újságírókkal, gazdasági és ipari szakemberekkel, közigazgatási megbízottakkal, hogy minél előbb átvegyék a közigazgatás, a sajtó és a gazdasági élet teljes vezetését a „megbízhatatlan”, „alsóbbrendű” osztrákoktól. A Führer már március 12-én magával hozta a beolvasztás sokoldalú feladatainak ellátására kiszemelt bizalmasát, Josef Bürckelt, aki 1935 januárjában Hitler legnagyobb elismerését kiváltó módon szervezte meg a Saar-vidéki népszavazást. Azóta szervezési zseni hírében állott. Eredetileg Papen helyére bécsi nagykövetnek akarták kinevezni, de az Anschluss várakozáson felüli gyors megvalósulása már feleslegessé tette nagyköveti szereplését. Most speciális megbízatást kapott: az osztrák párt újjászervezését és Ausztria teljes beolvasztását. Egyszeriben felettese lett az osztrák párt valamennyi „régí harcosának”. Hertelendy bécsi magyar főkonzul

ügy jellemezte, mint humortalan, „durva arcú, vastag nyakú, köpcös embert”, aki kíméletlen szigorral látott hozzá a „rendteremtéshez”.

Legelső feladatának az április 10-i népszavazás tökéletes előkészítését tekintette. Ehhez a Gestapo nyújtotta a legnagyobb segítséget. Bécs megszállása után azonnal megkezdődtek a letartóztatások és a kivégzések. Csak összesített adatokat ismerünk az 1938—1945 közötti áldozatok számáról, de azok többsége az Anschlusst követő hetekben került a Gestapo kezére. Eszerint a halálos ítéletek és kivégzések száma egyedül Bécsben 631, Grazban pedig 156 volt, nem számítva azokat a további ezreket, akiket az ország határain kívül és belül hadbírószági ítéletek alapján végeztek ki. A letartóztatottak és a börtönbüntetésre ítélték száma összesen túlhaladta a 70 000 főt.

A Dollfuss—Schuschnigg-éra embereinek eltávolítása és a potenciális ellenfelek letartóztatása után Bürckel főleg két irányban igyekezett az új hatalom bázisát megerősíteni: a katolikusok és a baloldali munkástömegek között.

A katolikus egyházzal való kiegyezés érdekében már Hitler megtette az első lépést, amikor — Papen közvetítésével — 1938. március 15-én délután az Imperial Szállodában találkozott Bécs hercegérsekével, Theodor Innitzer bíborossal. A kihallgatás során Hitler kijelentette: „Az egyház nem fogja megbánni, ha lojálisan viseltetik az állammal szemben; ezenkívül az osztrák egyházzal létrehozott vallási béke kedvezően befolyásolhatja a vallási viszonyokat a birodalomban is.” Innitzer elfogadta az ajánlatot, és biztosította Hitlert a katolikus egyház lojalitásáról. Ebbeli elhatározásában jelentős szerepet játszott, hogy Pacelli bíboros, a későbbi XII. Pius pápa is azon a véleményen volt, hogy

az Anschluss a katolikus egyház számára előnyös lenne, mert megszilárdítaná a bajor katolikusok helyzetét az északi protestánsokkal szemben. Innitzer bíboros a kihallgatás után néhány nappal pásztorlevelet adott ki, melyben felszólította a híveket az új rendszer szolgálatára. A hatalom új birtokosai azonban a pásztorlevelet nem találták elég meggyőzőnek, ezért a náci sajtó — és most már csak ilyen létezett — tüntető hallgatással mellőzte azt. Innitzer személyesen jelentkezett Bürckel helytartónál, hogy a sajtó magatartása ellen tiltakozzék, de Bürckel kategorikusan kijelentette, hogy sokkal egyértelműbb nyilatkozatot várnak az egyháztól. Például a pásztorlevélnek tartalmaznia kell olyan mondatokat, hogy „az egyház áldását adja a nemzetiszocialista pártra és a német kormányra, a hívőket felszólítja, hogy imádkozzanak a párt céljainak megvalósulásáért, továbbá kötelességükké teszi, hogy április 10-én igennel szavazzanak”.

Az Innitzer—Bürckel-találkozó után összehívták az osztrák püspöki konferenciát. Időközben dr. Pawlikowski grazi püspök és dr. Waitz salzburgi bíboros már ízelítőt kapott a Gestapo fogságából: úgy döntöttek tehát, hogy a „vallási békét és az egyház érdekeit szem előtt tartva” eleget kell tenniük Bürckel követelésének. Megfogalmazták a pásztorlevelet, sőt Innitzer egy személyes levelet is mellékelte Bürckelhez, amelyet saját kezűleg „Heil Hitler!” köszöntéssel fejezett be. Ez több volt, mint amit Bürckel remélt. Másnap a „Völkischer Beobachter” és az összes többi lap szenzációs tálatásban közölte a katolikus egyház hűségnyilatkozatát. A helytartó nagy eredményt könyvelhetett el, hiszen Ausztria lakosságának 97%-a a katolikus egyház tagja volt, s a katolikusok jelentős része teljes hittel követte az egyházatyák utasításait.

A megállapodást a náciik természetesen csak taktikának, az április 10-i népszavazásig tartó fegyverszünetnek fogták fel, s azután teljes brutalitással a katolikus egyház ellen fordultak. Betiltották a katolikus ifjúsági és társadalmi szervezeteket, szétverték a gyűléseket, elrabolták az egyházi javak nagy részét, egyszóval az osztrák katolikusokat ugyanarra a sorsra ítélték, mint birodalmi hittársaikat. A náciik eljárása hamarosan kiábrándította a hívőket, s közülük igen sokan — aktív katolikus papok is — az ellenállási mozgalom önfeláldozó harcosai lettek.

Bürckel figyelme most a volt szociáldemokrata tömegekre irányult. Március 16-án magához rendelte a néhány napos Gestapo-kihallgatás után szabadon bocsátott Oscar Helmert, az alsó-ausztriai szociáldemokraták vezetőjét, hogy őt is hűségnyilatkozatra bírja. Találkozásuk abban a Meissl-Schandl nevű szállodában történt, ahol 22 évvel azelőtt Friedrich Adler a demokrácia elnyomása és a háború elleni tiltakozás jeléül lelőtte gróf Stürgkh miniszterelnököt. Bürckel a tárgyalás során felajánlotta Helmernek, hogy az ipari körzetekben hozzájárulnak a volt szociáldemokrata szakszervezeti csoportok bizonyos mozgásszabadságához, ha a munkásságot felszólítják, hogy április 10-én igennel szavazzanak az Anschlusra. Helmer kitért az egyértelmű válasz elől. Maga is azon a véleményen volt, hogy egy ilyen nyilatkozattal könnyíteni tudnának a letartóztatott szociáldemokraták helyzetén, de előbb tanácskozni akart a párt volt vezérével, Karl Rennerrel. Renner úgy döntött, hogy nyilatkozatot tesz az egyesülés mellett. A „Neues Wiener Tagblatt” 1938. április 3-i számában közölte: „Mint szociáldemokrata és ezáltal a népek önrendelkezési jogának harcosa, mint a német-osztrák köztársaság első kancellárja és a

Saint Germain-i osztrák békedelegáció elnöke, igennel fogok szavazni.” E döntésben nemcsak a pillanatnyi helyzet tökéletes félreismerése mutatkozott meg, hanem a párt hagyományos nagynémet szellemisége is, amelytől Renner még a történetek után sem tudott megszabadulni. Még most is úgy vélekedett, hogy a német és az osztrák munkásságnak egyesülnie kell, ha sikeresen harcolni akar a demokratikus jövőért, s az egyesülést még akkor is előnyben kell részesítenie, hogyha ez az egység a náciizmus — átmenetinek hitt — uralma alatt valósul meg.

Ugyanezt a tévedést fejezi ki Otto Bauer 1938 júniusában Párizsban, röviddel halála előtt az Anschluss-ról írott cikkében: „A német fasizmus despotikus uralmának leleplezése útján meg kell győznünk az osztrák népet, hogy a Harmadik Birodalom zsarnokai által megvalósított egyesülés nem azonos azzal, amit mi a Habsburg-monarchia összeomlása idején akartunk. Azonban az idegen fasiszta satrapák elleni jelszó nem lehet az osztrák függetlenség visszaállításának reakciós jelszava, hanem az össznémet forradalom jelszava, annak a forradalomnak a jelszava, amely a német nép más részeivel együtt az osztrák népet is felszabadítja a fasizmus erőszakos uralmától.” Leegyszerűsítés és túlzás lenne azt állítani, hogy Karl Renner vagy Otto Bauer a hitleri Anschluss-politika szolgálatába szegődött. De vitathatatlanul nagy hibát követtek el azáltal, hogy még ebben a súlyos pillanatban is, amikor minden demokratikus erőt mozgósítani kellett volna a Harmadik Birodalom ellen, a nagynémet gondolat illúzióját erősítették híveikben. „Össznémet forradalomról” beszéltek olyan történelmi helyzetben, amikor a birodalom nemcsak az össznémetség, hanem egész Európa leigázására indult.

Az osztrák szociáldemokrácia rettenetes véráldozatok árán, hétéves német megszállás szörnyű tapasztalatai alapján jutott el ahhoz a végleges felismeréshez, hogy Ausztriának ragaszkodnia kell nemzeti függetlenségéhez.

1938. április 10-én lezajlott a népszavazás. Bürckel olyan biztos volt a dolgában, hogy 25 nyugati újságíró is meghívott Bécsbe, élükön a Hitlerről rajongó cikkeket író angol újságíróval, Ward Price-szal, hogy a helyszínen győződjenek meg a népszavazás „tisztaságáról”. A szavazás tényleg simán ment, sőt a birodalom számára olyan kedvező eredménnyel zárult, hogy az még Bürckel reményeit is messze túlszárnyalta. A 4,5 millió szavazásra jogosult állampolgárnak 99,7%-a szavazott igennel. (Ez az arány jobb volt, mint a német birodalom bármelyik tartományában.) A német propaganda az eredményeket természetesen azonnal kihasználta annak bizonygatására, hogy az elszakított németiség (értsd: a szudétanémetek) ugyancsak alig várják már a birodalommal való egyesülést.

Az április 10-i népszavazás ilyen végeredménye több ok következtében jött létre. Nem csupán az erőszak és a megfélemlítés játszott szerepet benne, bár kétségtelenül jelentős lélektani hatásuk volt ezeknek is. De egyedül az erőszak nem magyarázza meg azt, hogy a titkos szavazáson alig adtak le ellenszavazatot az Anschluss és Hitler ausztriai uralma ellen. Ebben a végeredményben olyan tényezők is jelentősen közrejátszottak, mint az 1918 óta szüntelenül folytatott Anschluss-propaganda, a független Ausztria gazdasági életképességének tagadása, továbbá a legszélesebb tömegek kiábrándulása a Seipel—Dollfuss—Schuschnigg-féle keresztényszocialista, illetve Heimwehr-fasiszta rendszerből. Németország látványos nemzetközi sike-

rei, melyeket egyelőre háború nélkül tudott elérni, az egység és az erő látszata, a munkanélküliség felszámolásának kézzelfogható valósága mind-mind nagy hatást gyakorolt az osztrák közvéleményre. Nagyon kevesen tudták — s akik tudták, nem juthattak szóhoz —, hogy Hitler sikereiért rövidesen nagy árat kell majd fizetni. Mindezek mellett a közvélemény formálásának náci módszerei: a katonai pompával kísért és lehengetlő erőfölényt szuggeráló tömeggyűlések, a tömegtájékoztató eszközök koncentrált bevetése, továbbá a „nemzetről”, a „fajról” és az „igazságtalan békét diktáló nagyhatalmak gyámságának lerázásáról” harsogott jelszavak Bécsben korántsem voltak idegenek, ezért átmenetileg hatásuk alá tudták keríteni az osztrák közvélemény többségét.

A kijózanodás, a függetlenség elvesztéséből származó hátrányok felismerése azonban hamarosan megkezdődött. Rövidesen kiderült, hogy a birodalom nyomtalanul el akarja tüntetni a volt Ausztriának még az emlékét is. Hatályon kívül helyezték az osztrák alkotmányt, visszamenőleges érvénnyel Ausztriára is kiterjesztették a birodalmi törvényeket, sőt kezdeti lépésként Ausztria nevét Ostmarkra változtatták. De később már ebben a középkori elnevezésben is a különállás veszélyét látták, azért előbb Reichsgau der Ostmark (Ostmark Birodalmi Körzet), majd Alpen und Donau Reichsgau (Alpok és Duna Birodalmi Körzet) névvel látták el a volt Ausztria területét. Hét birodalmi körzetet alakítottak, s ezeknek ügyeit egymástól függetlenül Berlinben intézték. A körzetek élére Gauleitereket állítottak, akik egyszemélyben a nemzetiszocialista párt körzetvezetőinek funkcióit is betöltötték, s így módon Ausztriában is megvalósították az állam és a párt egységét.

A hadsereget és a közigazgatást könyörtelenül „megtisztították” a Dollfuss—Schuschnigg-éra embereitől, helyüket birodalmi — főleg porosz — megbízottakkal töltve be.

Az osztrákok céltudatos mellőzésénél még a régi illegális „harcosokat” sem kímélték, pedig ők azt hitték, hogy a náci hatalomátvétel után Hitler rájuk bízta majd az ország vezetését. Ehelyett vagy áthelyezték őket más országba, vagy teljesen jelentéktelen funkciókba kerültek. Fridolin Glass, az 1934-es náci felkelés katonai vezetője az SS vezérkarába került, de mindig rajta maradt a vád, hogy ő volt a felelős 1934. július 25-e sikertelenségéért. Leopold egykori országos pártvezért Hitler környezetébe vezényelték, de az első lehetséges alkalommal kidobták a lengyel frontra, ahol alezredeként gyanús körülmények között halt meg. Dr. Otto Wächter Lengyelországba került, Hubert Klausner országos pártvezető pedig csalódottsága miatt öngyilkosságot követett el. Dr. Tavs építészmérnök, aki 1938 januárjában a Schuschnigg-kormány elleni titkos katonai terveket irányította, Bécs város építési osztályvezetője lett. Rá hárult volna a feladat, hogy a „liberális-zsidó-éra” építészeti emléket, a Ringstrassét a Harmadik Birodalom építészeti ízlésének megfelelően átépítse, ezenkívül felépítse a Hofburg hiányzó szárnyát, kialakítva ott a nagy Győzelem teret. Szerencsére az „ezeréves birodalom” hétesztendős léte nem hagyott időt ezeknek a fantasztikus terveknek a kivitelezésére, melyekért egyébként Tavs maga sem lelkesedett, sőt nyilvánosan kijelentette: „előbb-utóbb azt fogják tőlem követelni, hogy építsem fel a Szent István-templom második tornyát is”. A volt illegális osztrák nácik elleni intrika olyan méreteket öltött, hogy egy időben még Seyss-Inquart is a megbízhatatlanság

gyanújába keveredett. Bürckel 1939-ben feljelentést tett Himmlernek, hogy a volt kancellári iratanyagban megtalált egy táviratot, amelyet 1933 őszén Seyss-Inquart intézett Dollfusshoz, örömét fejezve ki afelett, hogy a kancellár sértetlen maradt egy ellene végrehajtott náci merénylet alkalmával. Hitler megvédte Seyss-Inquartot, de áthelyezte előbb Lengyelországba, majd kinevezte a megszállt Hollandia birodalmi biztosává. (A háborús főbűnösök nürnbergi perében halálra ítélték és kivégezték.)

1940-ben, Párizs megszállása után új feladat várt Bürckelre: Elzász-Lotaringia beolvasztása a birodalomba. Legfelsőbb parancsra elhagyta Bécset, helyére a Hitlerjugend birodalmi vezetőjét, az osztrák származású 33 éves Baldur von Schirachot nevezte ki Hitler a megszállt Ausztria Gauleiterévé. Baldur von Schirach, akinek ősei Mária Teréziától kapták a nemesi címet, igyekezett a német törekvéseket maradéktalanul kielégíteni, Ausztria gazdasági és katonai erőforrásait totálisan mozgósítani a birodalom háborús érdekei számára — de ezt Bürckelnél jóval hajlékonyabban, és Ausztria kulturális-művészeti önállóságának bizonyos fokú megóvása mellett próbálta keresztülvinni. A tudományokat és művészeteket pártoló mecénás szerepét játszva, Bécset a Harmadik Birodalom kulturális központjává akarta tenni, amivel nem mindig váltotta ki Goebbels propagandaminiszter helyeslését. (Jellemző példaként megemlítjük, hogy az általános zsidóüldözés megindulása előtt egy alkalommal Goebbels Bécsben járva megtekintett egy színházi előadást, melyről azt mondta: „... ez nem színház, hanem szabadságon levő koncentrációs tábor”). Az osztrák művészek még a nagy hatalmú bécsi Gauleiter előtt sem titkolták németellenes érzelmeiket. Egy alkalommal, amikor Baldur

von Schirach írók és színészek körében tartott pohárköszöntőjében azt mondta: „emelem poharam arra a nemes törekvésre, hogy Bécs igazi kulturális központtá váljék” — a Burgtheater kiváló színésze, Raoul Aslan közbeszólt: „... kulturális központ *maradjon*, Gaulleiter úr, *maradjon!*” Persze, nem maradhatott az. A tudomány és művészet legjobbjai, Siegmund Freud, Stefan Zweig, Franz Werfel, Robert Musil, Arnold Schönberg, Robert Stolz és sokan mások, akik még tudtak, emigrációban kerestek menekülést. A szellemi élet sem kerülhette el a gleichschaltolást.

Ausztria gazdasági erőforrásait is haladéktalanul a Göring-féle hadigazdálkodási terv szolgálatába állították. Míg az annexió előtt az osztrák részvénytársaságokban a német tőke részesedése kb. 20%-os volt, 1938 után ez az arány 60%-ra növekedett, tehát a német tőke döntő befolyásra tett szert. Úgyszólván kizárólagos hatalmat nyertek a németek a nehéziparban és a hadigazdálkodással összefüggő más iparágakban: az energiagazdálkodásban 90%-ra, a vasércbányászat és -kohászat terén élen járó Alpine Montangesellschaftban 100%-ra, a vegyiparban 60%-ra emelkedett a német tőke befolyása. Az Anschluss előtt a náci propaganda szüntelenül a független Ausztria gazdasági életképtelenségével érvelt, míg a megszállás után Németország egyszerűen rátelepedett az osztrák iparra, és nagyobb tőkeberuházások nélkül kisajátította az osztrák üzemeket. A német tőke túlsúlya tehát nem a birodalomból investált tőke révén jött létre, hanem az osztrák és az igen jelentős zsidó tulajdon kisajátítása útján. Az osztrák nemzeti bank 243 millió schilling értékű aranytartaléka (78 000 kg színarany), 121 millió schilling értékű devizakészlete — amely jóval felülmúlta a Birodalmi Bank hasonló készleteit —, valamint

a bankok kezében levő milliós értékű részvények azonnal a német állam tulajdonába kerültek. Mindezek következtében az osztrák nemzetgazdaságot maradéktalanul alárendelték a birodalom érdekeinek.

A második világháború kirobbantása után Ausztria népe osztozott Németország sorsában. A Wehrmachtba besorozott osztrákok közül Európa különböző arcvonalaiban több mint félmillió katona vesztette életét. Ausztria 203 000 lelket számláló zsidó lakosságából közel százezernek sikerült időben elhagynia az országot, de több mint 100 000 osztrák embert végeztek ki a koncentrációs táborokban, s mindössze 5000 osztrák zsidó maradt életben. 1943 őszétől a dél-olaszországi repülőterekről megkezdődött az osztrák ipari körzetek — Wiener-Neustadt, Linz, Steyr, Schwechat —, majd 1944 őszétől Bécs, Klagenfurt, Salzburg, Wels és St. Pölten vasúti csomópontjainak pusztító bombázása.

Az egyesülést követő lelkesedés végérvényesen eltűnt, sőt egyre szélesebb körben kibontakozott az ellenállás az idegen megszállók ellen. Az osztrák ellenállási és partizánmozgalmak — az egyes csoportok hősiessége és önfeláldozása ellenére — nem tudtak az egész országot behálózó, egységes és központilag irányított mozgalommá fejlődni, mint Jugoszláviában. Mindamellet az osztrák nép harca az európai népek antifasiszta küzdelmének fontos részét alkotta: bebizonyította, hogy a náci uralmi módszerek még a szilárdnak vélt „német” hinterlandot is megingatták. Az osztrákok németellenes mozgalmának azonban más vonatkozásban is történelmi jelentősége volt. Az első osztrák köztársaság belső megszilárdulását annak idején az osztrák nemzeti öntudat hiánya akadályozta. A német megszállás évei és az ellenállás ebben a tekintetben is döntő fordulatot hoztak: az osztrák nép ön-

tudatra ébredt. Saját sorsán keresztül győződött meg arról, hogy az „osztrák nemzet” fogalma gazdasági, politikai, kulturális, sőt etnikai valóságot fejez ki. A történelem — az „ezeréves birodalom” hétéves ausztriai uralma — végérvényesen eldöntötte az 1918 utáni vitákat, s kétségtelenné tette, hogy Ausztria németül beszélő népe önálló nemzetet alkot. Ausztria és Németország történelmi útja az osztrák milliók tudatában is visszavonhatatlanul elágazott.

FELDOLGOZÁSOK

Andics, Hellmut: Der Staat, den keiner wollte. Wien 1964. 50 Jahre unseres Lebens. Österreichs Schicksal seit 1918. Wien—München—Zürich 1968.

Bauer, Otto: Die Revolution in Österreich. Wien 1965.

Benedikt, H.: Geschichte der Republik Österreich. Wien 1954.

Bullock, A.: Hitler, Eine Studie über die Tyrannei. Düsseldorf 1960.

Böhm, Johann: Erinnerungen aus meinem Leben. Wien 1953.

Böhm, Wilhelm: Februar 1934. Wien 1948. Die politische Geschichte Österreichs nach dem Jahre 1918. Wien 1965.

Brook-Shepherd, Gordon: Engelbert Dollfuss. Graz—Wien—Köln 1961. Die österreichische Odyssee. Wien 1958.

Czeike, F.: Wirtschafts- und Sozialpolitik der Gemeinde Wien in der ersten Republik 1918—1934. Wien 1958.

Der Hochverratsprozess gegen Dr. Guido Schmidt vor dem Wiener Volksgericht. Wien 1947.

Deutsch, Julius: Ein weiter Weg. Wien—Frankfurt—Zürich 1960.

Die Erhebung der österreichischen Nationalsozialisten im Juli 1934. Wien—Frankfurt—Zürich 1965.

Eichstädt, Ullrich: Von Dollfuss zu Hitler. Geschichte

- des Anschlusses Österreichs 1933—1938. Wiesbaden 1955.
- Gedye, G. E. R.*: Die Bastionen fielen. Wien 1947.
- Geheimer Briefwechsel Mussolini—Dollfuss. Wien 1949.
- Goldinger, Walter*: Geschichte der Republik Österreich. Wien 1962.
- Gulick, Charles A.*: Österreich von Habsburg zu Hitler. Wien 1948.
- Hantsch, Hugo*: Die Geschichte Österreichs. Wien 1953.
- Heiden, Konrad*: Hitler. Ein Mann gegen Europa. Zürich 1937.
- Jedlicka, Ludwig*: Ein Heer im Schatten der Parteien. Graz—Köln 1955.
- Luedecke, Kurt*: Y knew Hitler. The story of Nazi — who escaped the Blood Durge. New York 1937.
- Kerekes Lajos*: Abenddämmerung einer Demokratie. Mussolini, Gömbös und die Heimwehr. Wien—Frankfurt—Zürich 1966. Ausztria története 1918—1955. Budapest 1966.
- Kreissler, Felix*: Von der Revolution zur Annexion. Österreich 1918 bis 1938. Wien—Frankfurt—Zürich 1970.
- Langoth, Franz*: Kampf um Österreich. Erinnerungen eines Politikers. Wels 1951.
- Leichter, Otto*: Glanz und Elend der Ersten Republik. Wien 1964.
- Leser, Norbert*: Zwischen Reformismus und Bolschewismus. Der Austro-marxismus als Theorie und Praxis. Wien—Frankfurt—Zürich 1968.
- Mikoletzky, H. L.*: Österreichische Zeitgeschichte. Wien—München 1962.
- Molden, Otto*: Der Ruf des Gewissens. Der österreichische Freiheitskampf. Beiträge zur Geschichte der Österreichischen Widerstandsbewegung. Wien 1958.

- Reimann, Victor*: Innitzer, Kardinal zwischen Hitler und Rom. Wien 1967.
- Renner, Karl*: Österreich von der Ersten zur Zweiten Republik. Wien 1952.
- Rintelen, Anton*: Erinnerungen an Österreichs Weg. Versailles—Berchtesgaden—Grossdeutschland. München 1941.
- Ross, Dieter*: Hitler und Dollfuss. Die deutsche Österreichpolitik 1933—1934. Hamburg 1966.
- Rot-Weiss-Rot-Buch*. Wien 1946.
- Schmidt, Paul*: Statist auf diplomatischer Bühne. Wien 1950.
- Schuschnigg, Kurt*: Dreimal Österreich. Wien 1947. Im Kampf gegen Hitler. Die Überwindung der Anschlussidee. Wien 1969.
- Spann, Othmar*: Der wahre Staat. Wien 1921.
- Starhemberg, E. R.*: Between Hitler and Mussolini. London 1942.
- Steiner, Herbert*: Zum Tode verurteilt. Österreicher gegen Hitler. Wien 1964. Die Kommunistische Partei Österreichs. 1918—1933. Wien 1968.
- Stresemann, Gustav*: Vermächtniss. Berlin 1933.
- Turok, V. M.*: Ocserki, isztorii Avsztrii. I—II. köt. Moszkva 1955—1962.
- Wagner-Tomkowitz*: Ein Volk, ein Reich, ein Führer. Der Anschluss Österreichs 1938. Wien 1956.
- Wallisch, P.*: Ein Held stirbt. Wien 1946.
- Zernatto, Guido*: Die Wahrheit über Österreich. New York—Toronto 1938.
- Zöllner, Erich*: Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Wien 1965.

LEVÉLTÁRI ANYAGOK

Országos Levéltár (Budapest). Külügyminisztériumi anyagok. Ausztria (politikai és rezervált politikai osztály). Önálló kötetben megjelent: A Berlin—Róma-tengely kialakulása és Ausztria annexiója 1936—1938. Budapest 1964. Szerkesztette: Kerekes Lajos.

Haus- Hof- und Staatsarchiv. Wien. Neues Politisches Archiv. 1918—1938.

SZÓBELI KÖZLÉSEK

A könyv megírásához felhasználtuk Kurt Schuschnigg egykori kancellárnak, Theodor Hornbostel követnek (az osztrák külügyminisztérium politikai osztályvezetőjének) és Alfred Jansa altábornagynak, volt osztrák vezérkari főnöknek a szerzővel folytatott beszélgetéseik alkalmával adott szóbeli közléseit.

TARTALOM

I. AUSZTRIA MUSSOLINI ÉS HITLER KÖZÖTT 5

Irány: Ausztria 7

Történelmi előzmények 14

A Hitler-kormány és az osztrák pártok 21

Mussolini és Dollfuss szövetsége 29

Sikertelen tárgyalások 34

Dollfuss „kétfrontos” harca 39

II. KARL-MARX-HOFTÓL A BALLHAUSPLATZIG 52

Bécsi barikádok 52

A két diktátor találkozása 64

Előkészületek a nemzetiszocialista felkelésre 69

Gyilkosság a Ballhausplatzon 79

A náci felkelés kudarca 91

III. MUSSOLINI GYÁMSÁGA ALATT 98

Ausztria a nemzetközi politikában 98

Mussolini afrikai kalandja és Ausztria 113

IV. AUSZTRIA A BERLIN—RÓMA-TENGELY

ÁRNYÉKÁBAN 123

A német—osztrák szerződés 123

Német behatolás Ausztriába 130

Mussolini pálfordulása 137

Nyugaton a helyzet változatlan 142

„Sonderfall Otto” 153

V. AZ ELSŐ KÖZTÁRSASÁG VÉGNAPJAI 157

Schuschnigg a berchtesgadeni „sasfészekben” 157

Az ötödik hadoszlop rohama 171

Schuschnigg kancellár népszavazási terve 178
Ausztria utolsó órái 185

VI. AZ „EZERÉVES” KÖZJÁTÉK 202

Az Anschluss és Európa 202
Ausztria beolvasztása a birodalomba 207

FELHASZNÁLT IRODALOM 219

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette Réz Miklósné

A sorozatterv Szántó Tibor munkája

Műszaki vezető Szécsi Andor

Műszaki szerkesztő Jordán Gusztávné

Képszerkesztő Fábri Magda

A szedést 1972. IX. 29-én kezdték meg

Megjelent 1973. III. 15-én, 10 000 példányban

Terjedelme 11,2 (A/5) ív + $\frac{1}{2}$ ív képmelléklet

PL — 32 — K — 7375

72.3675 Athenaeum Nyomda, Budapest

Íves magas- és mélynyomás

Felelős vezető: Soproni Béla vezérigazgató